

KARESİ İDÂDÎSİ ve SULTÂNÎSİ

Kamil UYGUN
Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Murat ÖNTUĞ

Afyon
Nisan 2006

KARESİ İDÂDÎSİ VE SULTÂNÎSİ

Kamil UYGUN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlköğretim Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Murat ÖNTUĞ

Afyon

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan 2006

TEZ ÖNERİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI**İmza**

Tez Danışmanı:

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Murat ÖNTUĞ

Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

Prof. Dr. Lütfi ÖZAV

Kamil UYGUN' un Karesi İdâdîsi ve Sultânîsi başlıklı tezi 13/04/2006 tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İlköğretim Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü
Prof. Dr. M.Ali ÖZDEMİR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

KARESİ İDÂDÎSİ VE SULTÂNÎSİ

Kamil UYGUN

İlköğretim Anabilim Dalı

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Nisan 2006

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Murat ÖNTUĞ

Karesi İdâdîsi, 23 Şubat 1886 tarihinde Balıkesir’de açıldı. Nehârî olan bu okul, ilk açılan nehârî idâdîler arasındadır. 1895 yılında, aslî binasına taşınmaya kadar birçok binada hizmet vermeye çalışan Karesi İdâdîsi, bu tarihten itibaren seyyar hâlden kurtuldu. Balkan Savaşı sonrasında, Selanik Sultânîsi’nin Balıkesir’e alınması kararlaştırılınca; okul, 1913 yılı Nisan ayında Edremit’e taşındı. 1886 ile 1913 yılları arasında faaliyet gösteren idâdîde bir çok müdür, öğretmen, hizmetli görev yaptı. Bunun yanı sıra, birçok da nitelikli öğrenci yetiştirerek Balıkesir eğitim ve meslek hayatına katkıda bulundu.

Karesi Sultânîsi’nin kurulması 1912 yılının sonlarında düşünüldü. Selanik, Balkan Savaşı sonrasında elden çıkınca, buradaki sultânînin Balıkesir’e alınmasına karar verildi. Bu sebeple Karesi İdâdîsi, 1913 yılı Nisan ayındaki genel sınavlardan sonra Edremit’e taşındı. Buna müteakip Selanik Sultânîsi idarecileri, öğretmenleri, diğer personeli ve öğrencileri Balıkesir’e getirilerek Karesi Sultânîsi’nin kuruluşu fiilen gerçekleşti. Kurulduğu yıllarda leylî öğrenim veren sultânî, 1919-1920 ders yılından itibaren nehârîye çevrildi. 1923 yılında sultânîlere lise adı verilince Karesi Sultânîsi, Balıkesir (Karesi) Lisesi olarak isimlendirildi. Sultânîde, vazife yapan bir çok idareci, öğretmen ve diğer personel, nice öğrencinin neşet etmesini sağladılar.

ABSTRACT**KARESI JUNIOR AND SENIOR HIGH SCHOOL**

Kamil UYGUN

Elementary Education Branch
Social Sciences Teaching Department
Afyon Kocatepe University Social Sciences Institute
April 2006

Advisor: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Murat ÖNTUĞ

Karesi Junior High School was opened in Balıkesir on 23th February 1886. This day school was among the first of its kind. In 1895, it was transferred to its permanent building, but until then it had given service in several buildings, thus got rid of its peripatetic state. After Balkan Wars, when it was decided that the Selanik Senior High School was to be transferred to Balıkesir, the Karesi Junior High School was taken to Edremit in April 1913. Between 1886 and 1913, many principals, teachers and caretakers worked there. Besides, many talented and gifted students graduated from this institution and this contributed to the educational and vocational life in Balıkesir.

The idea of Karesi Senior High School was put forward in the late 1912. When Selonika was taken over by enemies, the senior high school here was decided to move to Balıkesir and therefore the Karesi Junior High School was moved to Edremit after the final exams in April 1913. Afterwards, the students, teachers, principals and other personnel of the Selanik Senior High School were brought to Balıkesir and the Karesi Senior High Scholl was formed officially. During its establishment years, it was a boarding school, but it was converted into day school in 1919-1920 educational period. In 1923, when senior high school were named as high school, the name was changed into Balıkesir High School. Many executives, teachers and other staff in the school managed to bring up many students into successful lives.

ÖZGEÇMİŞ

Kamil UYGUN
İlköğretim Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı
Yüksek Lisans

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri: Kütahya
Doğum Yılı: 02.04.1981
Cinsiyet : Erkek

Eğitim

Lisans : Afyon Kocatepe Üniversitesi, Uşak Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler
Öğretmenliği Bölümü (Mezuniyet Yılı 2003)
Lise : Kütahya Anadolu Öğretmen Lisesi, Sözel Bölüm (Mezuniyet Yılı 1999)
Ortaokul : Cumhuriyet Lisesi Orta Bölümü (Mezuniyet Yılı 1995)
İlkokul : Yıldırım Beyazıt İlkokulu (Mezuniyet Yılı 1992)

Yabancı Dil

İngilizce

ÖNSÖZ

Türk eğitim tarihinde ortaöğretim, en çok araştırılan mevzulardan biri olmuştur. Ortaöğretim kurumlarına, yüksek öğretime hazırlayan kurumlar olması nedeniyle büyük önem verilmektedir. Son iki yüzyıla ait kavramlar olmasına rağmen idâdî ve sultânî kelimeleri karıştırılmıştır. Bu olguların, tarihi süreç içerisinde ele alınmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bunun yanında, müstakil ve münferit konuların azlığı, bizi bu doğrultuda çalışmaya itmiştir. Böylelikle, Balıkesir’de açılan Karesi İdâdî ve Sultânîsi konusu irdelenerek Türk eğitim tarihine, özellikle ortaöğretime bir nebze de olsa katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada Karesi İdâdî ve Sultânîsi’nin tarihçesi, idarî heyeti, öğretmen kadrosu ve diğer personeli ile bu okulların tâlim cetvelleri, müfredatı, eğitim araç-gereçleri ve öğrenci istatistikleri tarihi gelişim süreci içinde incelenmeye çalışıldı. Karesi İdâdîsi konusu, okulun Balıkesir’de açılmasından Edremit’e taşınmaya kadar olan bölümü kapsamaktadır. Karesi Sultânîsi ise, sultânînin kuruluşundan lise adı almasına kadar olan kısmı içermektedir.

Tez çalışması; emek isteyen, fedakarlık gerektiren ve birikimle ortaya çıkacak bir süreci ihtiva etmektedir. Katkılarını ve desteklerini gördüğüm kişileri umumî anlamda da olsa anmayı kendime borç bilirim. Maddî-manevî desteklerini esirgemeyen ve her türlü fedakârlıktan kaçınmayan aileme öncelikle şükranlarımı sunmak isterim. Bugünlere gelmemde emeği olan tüm öğretmenlerimi, özellikle lisans ve yüksek lisansta ders aldığım öğretim elemanlarının hepsini, bu vesileyle şükran ve minnetle anıyorum. Bilhassa, Prof. Dr. Adnan Şişman’a ve Prof. Dr. Lütfi Özav’a teşekkür borçlu olduğumu belirtmeden geçemem. Ayrıca, Osmanlıca eserlerde istifade ettiğim Nihat Çelikten’e, imlâ kuralları hususunda yardımcı olan Arş. Gör. Zekeriya Batur’a, resim ve belge konusunda katkıda bulunan Balıkesir Liseliler Derneği’ne, çalışmamın her safhasında yardımını gördüğüm danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mustafa Murat Öntüğ’a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER	Sayfa
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖZGEÇMİŞ.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1
PROBLEMİN TANIMI.....	2
ARAŞTIRMA SORULARI.....	2
ARAŞTIRMANIN AMACI.....	3
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
SINIRLILIKLAR.....	4
VARSAYIMLAR.....	4
TANIMLAR.....	4
KAYNAK TARAMASI.....	5
MATERYAL VE YÖNTEM.....	6
BULGULAR.....	7

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK EĞİTİM TARİHİNDE ORTAÖĞRETİM

1.1. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE (1776-1839)ORTAÖĞRETİM.....	9
Türk Eğitim Tarihinde Ortaöğretimin Başlangıcı.....	9
1.2. TANZİMAT DÖNEMİNDE (1839-1876) ORTAÖĞRETİM.....	12
1.2.1. Rüştîyeler.....	12
1.2.2. İdâdîler.....	21
1.2.3. Sultânîler.....	26
1.2.4. Diğer Ortaöğretim Kurumları.....	30
1.3. BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE (1876-1878) ORTAÖĞRETİM.....	31
1.3.1. Rüştîyeler.....	31
1.3.2. İdâdîler.....	32
1.3.3. Sultânîler.....	32
1.4. MUTLAKİYET DÖNEMİNDE (1878-1908)ORTAÖĞRETİM.....	34
1.4.1. Rüştîyeler.....	34
1.4.2. İdâdîler.....	36
1.4.3. Sultânîler.....	42
1.5. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE (1908-1918)ORTAÖĞRETİM.....	43
1.5.1. İdâdîler.....	43
1.5.2. Sultânîler.....	46
1.5.3. Özel Ortaöğretim Kurumları.....	49
1.6. KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE (1918-1923)ORTAÖĞRETİM.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

KARESİ İDÂDÎSİ

2.1. OKULUN AÇILIŞI.....	52
2.2. KURULUŞU İLE YENİ BİNAYA NAKİL YILLARI ARASINDA KARESİ İDÂDÎSİ.....	53
2.2.1. Genel Durum.....	53
2.2.2. İdareciler	54
2.2.3. Eğitim ve Eğitim Kadrosu.....	57
2.2.4. Diğer Personel.....	66
2.2.5. Öğrenci Mevcudu ve Mezun Sayısı	67
2.3. YENİ BİNAYA TAŞINMASINDAN SONRA KARESİ İDÂDÎSİ	73
2.3.1. Genel Durum.....	73
2.3.2. İdareciler	75
2.3.3. Eğitim ve Eğitim Kadrosu.....	77
2.3.4. Diğer Personel.....	89
2.3.5. Öğrenci Mevcudu ve Mezun Sayısı	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARESİ SULTANİSİ

3.1. OKULUN AÇILIŞI	97
3.2. LEYLİ KARESİ SULTANİSİ.....	98
3.2.1. Genel Durum.....	98
3.2.2. İdareciler	99
3.2.3. Eğitim ve Eğitim Kadrosu	100
3.2.4. Diğer Personel.....	110
3.2.5. Öğrenci Mevcudu ve Mezun Sayısı.....	113
3.3. NEHARİ KARESİ SULTÂNİSİ	118
3.3.1. Genel Durum.....	118
3.3.2. İdareciler	119
3.3.3. Eğitim ve Eğitim Kadrosu	120
3.3.4. Diğer Personel.....	126
3.3.5. Öğrenci Mevcudu ve Mezun Sayısı.....	128

SONUÇ VE ÖNERİLER 133

KAYNAKÇA..... 136

EKLER.....142

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yedi Yıllık Leylî (Yatılı) İdâdîler.....	39
Tablo 2. Beş Yıllık Nehârî (Gündüzlü) İdâdîler.....	40
Tablo 3. 1885-1886 ile 1894-1895 Eğitim Yılları Arasında Görev Yapan Müdürler....	56
Tablo 4. 1885-1886 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	58
Tablo 5. 1886-1887 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	59
Tablo 6. 1887-1888 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	59
Tablo 7. 1888-1889 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	60
Tablo 8. 1889-1890 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	60
Tablo 9. 1890-1891 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	61
Tablo 10. 1891-1892 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	62
Tablo 11. 1892-1893 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	62
Tablo 12. 1893-1894 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	63
Tablo 13. 1894-1895 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	64
Tablo 14. 1894 Yılında Beş Yıllık Leylî İdâdî Okullarının Ders Programı.....	65
Tablo 15. 1885-1886 ile 1894-1895 Ders Yılı Arasında Görev Yapan Mubassırlar...	67
Tablo 16. 1885-1886 ile 1894-1895 Ders Yılı Arasında Okulun Öğrenci Mevcudu.....	68
Tablo 17. İlk Yıllarda Mezun Sayıları.....	73
Tablo 18. 1895-1896 ile 1912-1913 Eğitim Yılları Arasında Görev Yapan Müdürler...	76
Tablo 19. 1895-1896 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	77
Tablo 20. 1896-1897 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	77
Tablo 21. 1897-1898 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	78
Tablo 22. 1898-1899 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	79
Tablo 23. 1899-1900 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	79
Tablo 24. 1900-1901 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	80
Tablo 25. 1901-1902 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	81
Tablo 26. 1902-1903 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	81
Tablo 27. 1903-1904 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	82
Tablo 28. 1904-1905 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	82

Tablo 29. 1905-1906 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	84
Tablo 30. 1906-1907 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	84
Tablo 31. 1907-1908 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler....	85
Tablo 32. 1908-1909 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	86
Tablo 33. 1911 Yılında Uygulanan Beş Yıllık İdâdî Ders Programı.....	87
Tablo 34. 1909-1910 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	88
Tablo 35. 1910-1911 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	88
Tablo 36. 1911-1912 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	89
Tablo 37. 1912-1913 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler.....	89
Tablo 38. Yeni Binada Görev Yapan Mubassırlar.....	90
Tablo 39. Yeni Binada Yıllara Göre Okulun Öğrenci Mevcudu.....	92
Tablo 40. Yeni Binada Yıllara Göre Mezun Sayıları.....	96
Tablo 41. 1912-1913 ile 1919-1920 Ders Yılları Arasında Görev Yapan İdareciler...	100
Tablo 42. 1913 Yılında Sultânîlerin Birinci Devre Ders Programı.....	102
Tablo 43. 1913 Yılında Sultânîlerin İkinci Devre Ders Programı.....	103
Tablo 44. 1915 Yılında Sultânîlerin Birinci Devre Ders Programı.....	104
Tablo 45. 1915 Yılında Sultânîlerin İkinci Devre Ders Programı.....	105
Tablo 46. 1912-1913 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	106
Tablo 47. 1913-1914 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	107
Tablo 48. 1914-1915 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	107
Tablo 49. 1915-1916 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	108
Tablo 50. 1916-1917 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	108
Tablo 51. 1917-1918 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	109
Tablo 52. 1918-1919 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	109
Tablo 53. 1912-1913 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	111
Tablo 54. 1913-1914 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	111
Tablo 55. 1914-1915 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	111
Tablo 56. 1915-1916 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	112
Tablo 57. 1916-1917 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	112
Tablo 58. 1917-1918 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	112
Tablo 59. 1918-1919 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	113
Tablo 60. 1914-1915 ile 1918-1919 Ders Yılı Arasında Okulun Öğrenci Mevcudu ...	113

Tablo 61. Sultânî Okullarda Sınav Notları.....	115
Tablo 62. Okul Leylî Hâlde iken Yıllara Göre Mezun Sayıları.....	116
Tablo 63. 1919-1920 ile 1922-1923 Ders Yılları Arasında Görev Yapan İdareciler...	120
Tablo 64. 1922 Yılında Sultânîlerin Birinci Devre Ders Programı.....	121
Tablo 65. 1922 Yılında Sultânîlerin İkinci Devre Ders Programı.....	122
Tablo 66. 1919-1920 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	123
Tablo 67. 1920-1921 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	124
Tablo 68. 1921-1922 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	124
Tablo 69. 1922-1923 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler...	125
Tablo 70. 1919-1920 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	126
Tablo 71. 1920-1921 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	127
Tablo 72. 1921-1922 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	127
Tablo 73. 1922-1923 Ders Yılında Görev Yapan Personel.....	127
Tablo 74. 1919-1920 ile 1922-1923 Ders Yılı Arasında Okulun Öğrenci Mevcudu ...	128
Tablo 75. 1919-1920 ile 1922-1923 Ders Yılı Arasında Sınıfların Mevcutları.....	129
Tablo 76. Okul Nehârî Halde iken Yıllara Göre Mezun Sayıları.....	130

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Beş Yıllık Nehârî (Gündüzlü) İdâdîler.....	38
Şekil 2. Yedi Yıllık Leylî (Yatılı) İdâdîler.....	38
Şekil 3. 1913 Yılında Belirlenen Öğretim Yapısı.....	98

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1. Açıldığı Yıldan Yeni Binaya Taşınmaya Kadar Yıllara Göre Öğrenci Sayıları..	71
Grafik 2. İlk Mezuniyet Yılında Başarı Durumu	72
Grafik 3. Yeni Binada Yıllara Göre Öğrenci Sayıları.....	93
Grafik 4. Okulun Leylî Halde Öğrenci Mevcudu.....	114
Grafik 5. Karesi Sultânîsi'nin İlk Mezuniyet Yılında Mezunların Oranı.....	115
Grafik 6. Nehârî Halde Öğrenci Mevcudu.....	128
Grafik 7. 1919-1920 Yılında Mezunların Oranı.....	130
Grafik 8. 1920-1921 Yılında Mezunların Oranı.....	131
Grafik 9. 1921-1922 Yılında Mezunların Oranı.....	131
Grafik 10. 1922-1923 Yılında Mezunların Oranı.....	132

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
H.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
M.	: Miladî
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
R.	: Rumî
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Eğitim; bireyin bedensel, zihinsel, duygusal özelliklerini geliştirme ve yeni özellikler kazandırma sürecindeki aktivitelerinin tümünü kapsamaktadır. Planlı olarak sistematik bir şekilde bir kurumdan yada yaşamın değişik dönemlerinde aileden ve çevreden edinilen eğitim, diğer sosyal kurumlar gibi toplumun ihtiyaçlarından doğmuştur.

Dünya üzerinde her milletin eğitim yapısı ve kurumları ilk oluşumlarından itibaren dönemlere göre değişiklikler arz ederek süregelmiştir. Keza, Türk milletinin eğitimi için de, tarih sahnesinde yer aldıkları devirlerden itibaren günümüze kadar çeşitli ıslahat hareketleriyle, köklü değişikliklerle teşekkül ettiğini ve bu sürecin hâlen devam ettiğini söyleyebiliriz.

Türk eğitim tarihi, eğitim tarihçileri tarafından çeşitli şekillerde kategorize edilmiştir. “Türkler Müslüman Olmadan Önceki Dönem”, “Türkler Müslüman Olduktan Sonraki Dönem” ve “Cumhuriyet Dönemi” şeklinde ele alanlar olmuştur. Bunun yanında “Tanzimat Öncesi (Medrese Dönemi)”, “Tanzimat Sonrası (Mektep Dönemi)” ve “Cumhuriyet dönemi” şeklinde üç kategoride irdeleyenler de bulunmaktadır.

Çalışma alanımız, Türk eğitiminde yenileşme hareketlerinin ve muhtelif değişikliklerin çok fazla olduğu devre, Türklerin Müslüman olduktan sonraki eğitim tarihi döneminin sonu olan Osmanlı Devleti’nin son dönemine rastlamaktadır. Çerçeve olarak belirtecek olursak; Türk eğitim tarihinde ortaöğretim kurumu olan idâdîlerden ve sultânîlerden biri “Karesi İdâdîsi” ve “Karesi Sultânîsi”, ortaöğretim kurumu olgusu içinde ve bu kavramla ilişkilendirilerek ortaya konulacak bir çalışmayı içermektedir.

PROBLEMİN TANIMI

Türk eğitim tarihinde ortaöğretim, 1839'da başlamaktadır ve bu tarihten sonra çeşitli düzenlemeler yapılarak ortaöğretimin sistematiği oluşturulmaya çalışılmıştır. İlk yıllarında rüştiye, idâdî ve sultânî olarak adlandırılan ortaöğretim kurumları Cumhuriyet döneminde lise olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süreç içerisinde zikredilen eğitim kurumlarının isimleri değişti ve bazı zamanlar bu eğitim kurumlarının isimleri muallâkta kaldı. Neyin rüştiye, neyin idâdî ve neyin sultânî olarak isimlendirildiği tam olarak belirlenemediği zamanlar görülmektedir. Bu karışıklık, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile giderilmeye çalışıldı.

Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile ortaöğretimin ilk kademesi rüştiye, sonraki aşamaları idâdî ve sultânî şeklinde belirlendi. Sonraki yıllarda rüştiyenin idâdî ile birleştirildiği ve bilâhire liva idâdîlerinin sultânîye çevrildiği bilinmektedir. Müteakiben sultânî ifadesi liseye çevrildi; ortaöğretim, lise formatıyla günümüze kadar geldi.

Çok yakın bir geçmişin eğitim hayatıyla ilgili olmasına rağmen rüştiye, idâdî ve sultânî adlandırmalarının günümüzün Türk insanı tarafından tam olarak idrâk edilemediği ve günümüze olan yansımalarının karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bugüne kadar Türk eğitim tarihi ile ilgili birçok çalışma yapılmış fakat bu çalışmaların çoğunun umûmî nitelikte olduğu, bilhassa ortaöğretim hususunda münferit ve müstakil konuların azlığı dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, "Karesi İdâdîsi ve Sultânîsi" adlı çalışma konusu araştırıldı.

ARAŞTIRMA SORULARI

1. Türk eğitim tarihinde ortaöğretimin tarihî süreci nasıldır?
  - a) Ortaöğretim dönemlere göre ne gibi değişiklikler göstermiştir?
  - b) Açılan ortaöğretim kurumları ve müfredatları nelerdir?
  - c) Bu süreç içerisinde yapılan yasal düzenlemeler nelerdir?
2. Karesi İdâdîsi ne zaman, nerede ve nasıl kurulmuştur?
3. Karesi İdâdîsi'nin eğitim-öğretim durumu ve istatistikleri nelerdir?

4. Karesi Sultânîsi ne zaman, nerede ve nasıl kurulmuştur?
5. Karesi Sultânîsi'nin eğitim-öğretim durumu ve istatistiklikleri nelerdir?

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada Karesi İdâdî ve Sultânîsi'nin tarihçesi, idarî heyeti, öğretmen kadrosu ve diğer personeli ile bu okulların tâlim cetvelleri, müfredâtı, eğitim araç-gereçleri ve öğrenci istatistikleri tarihi gelişim süreci içinde irdelenmeye çalışıldı. Bu doğrultuda, Türk eğitim tarihi kapsamındaki ortaöğretim dikkate alınarak Karesi İdâdîsi ve Sultânîsi'nin değerlendirilmesi yapıldı.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türk eğitim tarihi ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmaların çoğunun umûmî olması ve bağımsız konuların azlığı dikkatimizi çekmektedir. Hâliyle bu durum, Türk eğitim tarihi hakkında yapılan çalışmalarını da detaylı bir şekilde tahlil etmeyi kısıtlamış görülmektedir. Balıkesir'de açılan Karesi İdâdî ve Sultânîsi gibi müstakil bir okulun eğitim ve öğretim durumu irdelenerek bir parça da olsa Türk eğitim tarihine katkı sağlanacağı muhakkaktır.

Günümüzün eğitim hayatında yeni düzenlemelere gidildiği, eğitimdeki nicel ve nitel sonuçların bu gereksinimi zorunlu kıldığı bilinen bir gerçektir. Eğitim, gelişen ve değişen dünya şartlarında kendini daima yenilemelidir. Yapılacak olan yeni düzenlemelerin de, geçmişteki eğitimin çok iyi değerlendirilerek ve tarihi süreç içerisinde yapılan bir çok düzenleme dikkate alınarak uygulanması gerektiği kanaatindeyiz. Yaptığımız çalışmanın zikretmiş olduğumuz bu sürece faydalı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, başka araştırmacıları da bu konuda teşvik edeceği ümidindeyiz.

SINIRLILIKLAR

Araştırma sahamız Balıkesir’de kurulan Karesi İdâdî ve Karesi Sultânîsi, kuruldukları tarihten itibaren gerek doğal nedenlerden dolayı, gerekse fizikî nedenlerden dolayı tahribata uğramıştır.

Karesi İdâdîsi, kurulduğu yıldan itibaren bina yetersizliğinden, 1893 yılında meydana gelen yangın ve 1898 yılındaki deprem sebebiyle hep yer değiştirdi. Yunan işgali esnasında ise, Karesi Sultânîsi’nin bütün eğitim-öğretim araçlarının zarar gördüğü ve kaybolduğu anlaşılmaktadır. Bahsedilen sebepler nedeniyle araştırma manevramız sınırlanmaktadır.

Karesi İdâdîsi konusu, okulun Balıkesir’de açılması ile Edremit’e taşınıncaya kadar olan bölümü içermektedir. Karesi Sultânîsi ise, sultânînin tesis edilmesi ile lise adı alıncaya kadar olan kısmı ihtiva etmektedir.

VARSAYİMLÂR

Karesi İdâdîsi ve Karesi Sultânîsi, ortaöğretim kurumu olarak incelenirken bazı idâdî ve sultânîlerle mukayese edilmeye çalışıldı. Türk eğitim tarihindeki tüm ortaöğretim kurumlarının hepsiyle kıyaslamak olanaksız olduğundan ortaöğretim kurumlarının genellik ilkesiyle bağdaştığı, tümevarım veya tümdengelim yöntemiyle genellemeye gidilebileceği varsayılmıştır.

TANİMLÂR

Ortaöğretim: 1. İlköğretim ile yüksek öğretim kurumları arasında yer alan, genel okulları, teknik ve meslek okullarını yönetmek görev ve sorumluluğunu yüklenmiş bulunan kuruluş¹. 2. İlköğretimden geçtikten sonra öğrenimini sürdürmek isteyen gençleri ulusal eğitim amaçlarına uygun olarak daha üst öğrenime, teknik ve meslek alanlarına hazırlamak için planlanan öğretim dönemi².

¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, C.II (K-Z), s.1121.

² Dil Derneği, *Türkçe Sözlük*, Kurtuluş Basımevi, Ankara, 1999, C.II (K-Z), s.1021.

Rüştiye: Orta dereceli öğretim kurumu, orta mektep, orta okul³. Eskiden iptidaî ile idâdî arasında –üçü ilk, üçü orta olmak üzere- altı sınıflık bir mektep idi⁴.

İdâdî: Osmanlılar devrinde rüştiyeden yani eski orta mektepten sonra gelen ve talebeyi yüksek mektebe hazırlayan tahsil devresi⁵.

Sultânî: Liselere eskiden verilen ad⁶.

KAYNAK TARAMASI

Kaynak taraması; araştırmamızın tanımlanması, ihtiva ettiği çerçevenin belirlenmesi, gereksiz tekrarı önleme ve araştırma konularının birbiriyle ilişkilendirilmesi açısından önemlidir. Bahsi geçen taramaya konuyla ilgili anahtar kelimeler belirlenerek başlandı. Bu anahtar kelimeler ile kaynak listesi oluşturuldu ve listedeki kaynaklara danışman öğretim üyesinin de yönlendirmeleriyle ulaşılmaya çalışıldı. Bu hedef gereğince; çeşitli kütüphane, arşiv ve internet kaynaklarında araştırma yapıldı.

Çalışmamızın başında, öncelikle araştırmamızın birincil kaynaklarından olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "Karesi İdâdî-Sultânî-Lisesi'ne Mahsus Salnâme" adlı kaynağa ulaşmaya çalışıldı. Çünkü bu kaynak, araştırmamıza yön veren ve araştırma alanımız olan ortaöğretim kurumlarına ait bilgileri içermektedir. 1922 (R.1338) yılından itibaren Karesi Maârif Müdürlüğü'ne kadar Karesi Sultânîsi Müdürlüğü yapan bu zatın, o yıllarda yazmış olduğu eser, Osmanlıca olduğundan sadeleştirilerek okundu. Bundan sonra, Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin neşrettiği maârif salnâmelerine, ders programlarına ve çalışmamızla ilgili olan istatistiklere ulaşılmaya çalışıldı.

Mahmut Cevat'ın 1920 (H.1338) yılında yazdığı ve Osmanlı eğitim tarihinin son dönemindeki eğitim konusunu aydınlatan "Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilatı" adlı kaynak eser incelendi. Bu eserde, yıllara ayrılmış olarak Maârif-i

³ Mehmet DOĞAN, *Büyük Türkçe Sözlük*, Rehber Yayınları, Ankara, 1990, s.944.

⁴ Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1970, s.1082.

⁵ Abdullah YEĞİN, *İslami-İlmi-Edebî-Felsefî Yeni Lügat*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s.252.

⁶ Ali Rıza ALP, Sabahat ALP, *Büyük Osmanlı Lügatı*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1961, C.IV (N-Z), s.1381.

Umûmiye Nezâreti'nin icraâtları anlatılmaktadır. Konumuzla alakalı olan kısımlar, sonradan kullanılmak üzere fişlendi.

Yahya Akyüz'ün "Türk Eğitim Tarihi" adlı eseri başlangıçtan günümüze Türk eğitim tarihini hakkında bilgi vermektedir. Hasan Ali Yücel'in "Türkiye'de Ortaöğretim" isimli kitabı ayrıntılı olarak ortaöğretimi ele almıştır. Osman Ergin'in "Türk Maârif Tarihi" ve Nafi Atuf Kansu'nun "Türkiye Maârif Tarihi" adlı eserleri genel anlamda eğitim tarihine ışık tutmaktadır. Bayram Kodaman'ın "Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi" ve Mustafa Ergün'ün "II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri (1908-1914)" isimli kitaplarından zikredilen dönemler hususunda yararlanılmıştır. H. Ali Koçer'in "Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)" adlı kitabı batı tarzında okulların açılmaya başlamasıyla oluşan modern eğitim dönemini açıklamaktadır. Adnan Şişman'ın "Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Yılları (1868-1871)" eseri müstakil bir araştırma olarak da çalışmamıza ışık tutmuştur. Ayrıca, Galatasaray Sultânîsi konusunda bu eserden faydalanılmıştır.

Öncelikle, belirtilen kaynaklar geniş bilgi sahibi olmak için teferruatlı olarak incelendi. Daha sonra konumuzu ilgilendiren diğer kaynaklar okunarak detaylı bilgi toplamaya özen gösterildi. Bu aşamada, fişleme yapılarak araştırmanın ilerleyen safhalarında kullanılması tasarlandı.

Anahtar kelimeler belirlenerek bu doğrultuda internet üzerinden araştırma yapıldı. İnternetteki taramamızda, çalışma alanımızla alakalı olan bilgilerin yetersizliğiyle karşılaşıldı. Kullanabileceğimiz kayda değer bilgiler toplanarak tez çalışması içindeki gerekli yerlere bilgiler eklendi.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmamızın materyallerini birincil-ikincil kaynaklar, konumuzla ilgili eserler, daha önce hazırlanmış çalışmalar, bilimsel dergilerdeki makaleler, lügâtlar, müracaat eserleri, sözlükler ve internet kaynakları oluşturmaktadır.

Çalışmamız, araştırma sahasının belirlenmesi ile başladı ve amaç doğrultusunda araştırma sahası sınırlandırılıp belli bir çerçeve oluşturmaya çalışıldı. Araştırma

sahamızı doğrudan veya dolaylı ilgilendiren kaynaklar derlenerek incelendi. Çalışmamızın en önemli aşaması olan kaynakları araştırma ve derleme kısmı, akıl yürütme metotlarından olan tümevarım ve tümdengelim yöntemleriyle ele alındı. Bir çok safhada nedensellik ilkesi doğrultusunda neden-sonuç ilişkisi kuruldu. Dokümanter kaynaklar derlenirken bazı konular, derinlemesine inceleme gerektiğinde monografi yönteminden yararlandı. Türk eğitim tarihinde ortaöğretim kurumlarından olan Karesi İdâdîsi ve Karesi Sultânîsi irdelenirken ‘‘benzer örnekler, benzer sonuçlar verir’’ düşüncesiyle örnekleme yöntemi kullanıldı ve diğer ortaöğretim kurumlarıyla ilişkilendirildi. Bu metodlar kullanılırken sosyal bilimler araştırma ilkelerinden bağlantı ve nedensellik gibi ilkeler dikkate alındı. Araştırma ve kaynak derleme aşamasında sözünü ettiğimiz ilke ve yöntemlerin hepsine ihtiyaç duyulmasına rağmen aynı anda tümünü uygulamak imkansız olduğundan, farklı aşamalarda ayrı ayrı yöntemler kullanıldı. Bazı bölümlerde tek bir yöntem kullanılırken bazılarında iki yöntemden faydalanmak zorunlu hâle geldi.

BULGULAR

II. Abdülhamit döneminde, Sadrazam Sait Paşa'nın 1883 yılında yeni vergi düzenlemesiyle açılan idâdîlerden biri, Karesi İdâdîsi'dir. Açıldığında, okulun öğrenim türü, nehârî yani gündüzlü ve öğrenim süresi, beş yıl olarak belirlenmiş olup leylî ve nehârî bütün idâdîler arasında ilk açılanlardandır. Özellikle temas etmek istediğimiz bulgu; okulun, nehârî olarak açılan ikinci idâdî olmasıdır. İdâdî, 23 Şubat 1886 tarihinde Balıkesir'de açıldı.

Karesi İdâdîsi'nin alt yapısı tam teşekkül edilmeden açılması dolayısıyla olsa gerek, sürekli olarak yer değiştirdiği bilgisini edindik. Buna, fiziki imkansızlıkları ve doğal afetleri de eklemek mümkündür. Açıldıktan on yıl sonra asli binasına taşınarak zikrettiğimiz durumdan kurtulduğu keşfedildi.

Balkan Savaşı sonrasında, oralarda bulunan okulların durumu düşünülmüştür. Selanik Sultânîsi'nin, idâdî binası uygun olan Balıkesir'e alınmasına karar verilince, Karesi İdâdîsi, 1913 yılı Nisan ayındaki genel sınavların akabinde Edremit'e taşındı. Okulun, bu isim altında uzun yıllar hizmet verdiği karşımıza çıkmaktadır.

Karesi İdâdîsi'nin genel sınavlardan sonra Edremit'e nakledilmesiyle Selanik Sultânîsi'nin öğrencileri, idarecileri, öğretmenleri ve tüm personeli Balıkesir'e getirildiği bilgisini elde ettik. Böylelikle, Karesi Sultânîsi tesis edilmiş oldu. Okul, 1912-1913 ders yılında faaliyete başlamış olup 1919-1920 yılına kadar leylî öğrenim verdi. Bu yıldan itibaren nehârîye dönüştürüldü. 1923 yılında *Birinci Heyeti İlmiye*'nin kararlarıyla sultânî adının liseye dönüştürülmesine kadar sultânî adı altında hizmet verdi. Karesi Sultânîsi'nin, sadece ülkenin eğitim hayatına katkıda bulunmakla kalmadığını, bunun yanında ülke savunmasına da yarar sağladığı bulgusu elde edildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK EĞİTİM TARİHİNDE ORTAÖĞRETİM

1.1. İLK YENİLEŞME DÖNEMİNDE (1776-1839) ORTAÖĞRETİM

Türk Eğitim Tarihinde Ortaöğretimin Başlangıcı

Osmanlı Devleti, askerî yenilgilerin ve çöküşün geri kalmışlıktan kaynaklandığını anlayınca, Batı'daki gelişmelere ayak uydurmak için Batı tarzı kurumlar açmaya başladı. Bunun idrak edilmesi, akabinde askerî, siyasî ve eğitim alanında modernleşmeye gidilmesini sağladı.

19. yüzyılın ortalarına kadar açılan Batı tarzı okullar tamamen askerî gereksinimleri gidermeye yönelikti. Osmanlı genel eğitim sisteminde ilk değişimler, 1837'de ıslahat hareketlerinin gerektirdiği yeni düzenlemeleri hazırlamak üzere kurulan *Meclis-i Ahkâm-ı Adliye* ve 1938'de açılan *Meclis-i Umur-u Nafia* kurumlarının girişimleri ile başlamış oldu⁷.

Batı'ya ayak uydurmak için modern askerî okullar açan Osmanlı Devleti, bu askerî okullara öğrenci yetiştirmek için ortaöğretim kurumlarına gereksinim duymaya başladı. Bilhassa, sıbyan mektepleriyle askerî okullar arasında hiçbir eğitim kurumunun olmaması ve sıbyan mekteplerinin modern askerî okullara öğrenci hazırlamaktaki yetersizliği, bu ihtiyacı artırmıştır. Bunun üzerine *Meclis-i Umur-u Nafia* tarafından layiha hazırlandı ve *Meclis-i Umur-u Nafia* ile *Meclis-i Ahkam-ı Adliye* kurumlarınca

---

⁷ Ekmeleddin İHSANOĞLU, Salim AYDÜZ, "Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 14, s.889.

1838’de rüştiye okullarının açılmasına karar verildi⁸. Kararın alınmasında etkili olan layiha, rüştiyelerin dolayısıyla da ortaöğretimin başlangıcı açısından önemlidir.

Meclis-i Umur-u Nafia’nın layihasında⁹; ilim ve fenden, servet ve zenginliğin kaynağı olarak bahsedildikten sonra, ilim madenî olan devletin tekrar dirilmesinin ilim ve fende yapılacak düzenlemelere bağlı olduğu vurgulanıyor. Yeni açılan askerî okullara giden öğrencilerin yeterli düzeyde yazı yazamadıkları, kitap okuyamadıkları ve iyi eğitim alamadıkları, hal böyle iken o okullardan istenilen verimin alınamayacağı düşüncesi oluştu. Bunun üzerine, teftiş uygulamalarından sonra liyakatli öğretmen görevlendirme, öğretime başlama yaşının dört veya beş olarak belirlenmesi, iki sınıfın teşkili ve yeni açılacak okullara ikinci sınıf denildiği, ayrı sınıf ve ayrı ders uygulaması tasarlandığı görülmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin keyfi uygulamalarının önlenmesi için, okunacak kitap ve öğretimin kapsamı belirlendi.

Sıbyan okullarına "sınıf-1 evvel" yani birinci sınıf, sıbyan mekteplerinin üstünde açılacak olan yeni okullara da "sınıf-1 sani" yani ikinci sınıf denilmesi uygun görülmüş fakat II. Mahmut bu isimlendirmeyi beğenmemiş ve çocukların rüşt yaşına kadar bu okullarda okuması planlandığından bu okullara "rüştiye" denilmesini istemiştir¹⁰.

Meclis-i Umur-u Nafia’nın layihasına bazı hususların ilave edilmesi lazım geldiği Osmanlı Hükümeti’nce ihtar müzekkiresi ile bildirildi. Karşılıklı yazışma, cevap, mazbata, müzekkire ve arzlar neticesinde, 5 Şubat 1838’de *Mekâtib-i Rüştiye Nezâreti*’ne tayin edilen İmamzâde Esad Efendi zamanında rüştiye okullarının açılmasına karar verildi¹¹.

İlk Türk eğitim tarihçisi olarak bilinen Mahmut Cevat’a göre, ilk rüştiye mektebi olan *Mekteb-i Maârif-i Adliye* 1839’da Sultan Ahmet Camii içinde açılmış ve sonraları bu okul, ‘‘*Maârif-i Adliye*’’ ve ‘‘*Ulûm-u Edebîyye*’’ şeklinde iki şubeye ayrılmıştır.¹² Diğer bir Türk eğitim tarihçisi olan Osman Ergin ise, vesikaları ve ilk açıldığında okula giren İbrahim Halil Aşçıdede’nin hatıratını kaynak vererek *Mekteb-i Ulûm-u*

⁸ Hasan Ali KOÇER, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.40-42.

⁹ Mahmut CEVAT, *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilatı ve İcraatı -XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-* (Haz. Taceddin KAYAOĞLU), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, s. 7-11. (İlk baskı; Matbaa-i Amire, İstanbul, H.1338-M.1920)

¹⁰ Osman ERGİN, *Türk Maârif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, C.I-II, s.384.

¹¹ CEVAT, *a.g.e.*, s. 11-23.

¹² CEVAT, *a.g.e.*, s.24.

Edebîyye'nin, Kanuni'nin Süleymaniye'deki *Sıbyan Mektebi* tahsis edilerek açıldığını, bu okul için iki rüştiye okulundan biri diye bahsedildiğini belirtmiş ve zikredilen okulun sıbyan mektebi üzerinde kurulduğunu ifade etmiştir¹³. Ayrıca, her iki okula da ayrı öğretmen tayin edildiği bilinmektedir¹⁴. Okullarda ise, birincisinde 250 ve ikincisinde 120 olmak üzere 370 öğrenci bulunmaktadır¹⁵.

Araştırmamız esnasında, kaynaklarını dikkate alarak Osman Ergin'in görüşünün daha gerçekçi *Mekteb-i Maârif-i Adliye* ile *Mekteb-i Ulûm-u Edebîyye*'nin iki ayrı şube değil de farklı yerlerde açılan iki ayrı okul olduğu kanaatine vardık. Bu okulların açılmasıyla Türk eğitim tarihinde ortaöğretim olgusunun fiilen başlamış olduğu söylenebilir.

Bazı eğitim tarihçileri, sıbyan okullarının anaokulu, rüştiyenin ilkokul olduğunu ve ilköğretim derecesinde değerlendirilmesinin uygun olacağını söylemişlerdir. Yahya Akyüz'ün de ifade ettiği gibi, 5-6 yaşındaki çocukları olarak 3-4 yıl eğitim-öğretim veren sıbyan okulları ana okulu değil, basit eğitim-öğretim veren ilkokullar konumundadır¹⁶. Rüştiyeler ise, ilköğretim üzerinde ve ortaöğretimin ilk sınıfları durumunda değerlendirilmelidir¹⁷. Biraz önce ifade ettiğimiz gibi, adından da anlaşıldığı üzere, çocukların rüştiye yaşına kadar eğitim-öğretim görecekları rüştiyelerin, sıbyan üstü eğitim-öğretim verdiği bilinmektedir. Ayrıca, zikrolunan yaşın orta mektep dönemine tekabül etmesi, rüştiyeleri ortaöğretim dahilinde ele almamıza sebep olmaktadır. Bununla beraber, fiilen ortaöğretimin en alt düzeyi olan rüştiye, müteakiben yasal düzenlemelerle resmen ortaöğretimin alt kademesi olmuştur. Konunun ayrıntıları ileriki kısımlarda ele alınacaktır.

Mekteb-i Maârif-i Adliye ile *Mekteb-i Ulûm-u Edebîyye*'den neşet eden öğrencilerin askerî okullara gidebilmelerinin yanında devlet dairelerinin kalemlerinde memur olarak istihdam edilmeleri de tasarlandı. Bunun nihayetinde, kaleme yerleşenlerin layık

¹³ ERGİN, a.g.e.,C:I-II, s.386-393.

¹⁴ Muammer DEMİREL, "Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştiye Mektepleri", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.15, s.48.

¹⁵ M. A. UBUCINI, *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı* (Çev. Cemal AYDIN), Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s.154-155. (İlk basım ve orijinal adı; Letress Sur La Turquie, Chez Guillaumin, Libraire, Rue Richlieu 14, Paris, 1851.)

¹⁶ Yahya AKYÜZ, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s.137.

¹⁷ Yahya AKYÜZ, "Türkiye'de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 15, s.15; Aynı Müellif, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişimdeki Etkileri (1848-1940)*, Doğan Basımevi, Ankara, 1978, s.33.

oldukları nispetçe paraya kavuşmaları, yeni açılan yüksek okullarda yetişenlerin kısa müddet sonra rütbe ve varlığa ulaşmaları, bu okullara öğrenci yetiştiren rüştiyelere karşı itibarı sağlamış ve halkta derin ilgi uyandırmıştır¹⁸.

İlk açılan rüştiye okullarının ders programları şu şekilde belirlenmiştir: Türkçe Nesir Yazı, Arapça, Farsça, kelime Oluşumu, Cümle Yapısı, Yazı, Lügât, Ahlâk, Tuhfe-i Vehbi ve Nuhbe-i Vehbi (Sünbülzâde Vehbi Efendi'nin iki eseri). *Mekteb-i Maârif-i Adliye*'nin okutulan ders programı ise; Arapça, Farsça, Türkçe Nesir Yazı, Kara Cümle, Kelime Oluşumu, Cümle Yapısı, Nuhbe-i Vehbi, Tuhfe-i Vehbi (Sünbülzâde Vehbi Efendi'nin eserleri), Gülistan, Çarpma, Yazı ve çeşitleri derslerinden oluşmaktadır. Daha sonra öğrencilerin başarılı olmaları üzerine Fransızca, Basit Geometri, Coğrafya ve Siyaset kitaplarının da okutulması öngörüldü¹⁹.

Mekteb-i Ulûm-u Edebîyye, öğrencilerin kolay bir şekilde okuyup yazabilmesi amacıyla açıldığı için, bu ismi aldı. Adından dolayı hukuk elemanı yetiştirecek bir kurum gibi düşünülen *Mekteb-i Maârif-i Adliye* ise, ismini II.Mahmut'un "Adlî" mahlasından almaktadır ve hukukla bir ilgisi bulunmamaktadır. Ayrıca, bu iki okulun aldıkları isimler nedeniyle edebiyat ve hukuk fakültelerinin ilk menşei olarak algılanması da doğru değildir²⁰.

Bu dönem içerisinde zikredilen iki okul haricinde başka okulların açılmadığını ve açılması planlanan okulların bir sonraki dönemde, yani Tanzimat döneminde açıldığını tanık olmaktadır.

---

¹⁸ KOÇER, *a.g.e.*, s.43.

¹⁹ AKYÜZ, *Türk Eğitim ...*, s.137-138.

²⁰ ERGİN, *a.g.e.*, s.396.

1.2. TANZİMAT DÖNEMİNDE (1839-1876) ORTAÖĞRETİM

1.2.1. Rüştîyeler

Tanzimat döneminde, rüştîye okullarının ülke geneline yayılmasına ve yeni düzenlemeler yapılmasına çalışıldı. *Mekâtib-i Umûmiye Nazırlığı* (Aralık 1846-Ocak 1847) kurulduktan sonra rüştîyelerin sayıları arttı. Kemal Efendi'nin 1848'de *Mekâtib-i Umûmiye Müdürlüğü*'ne müdür olarak atanması üzerine İstanbul'da Bayezid, Davut Paşa, Üsküdar ve diğer uygun yerlerde beş rüştîye açıldı. Asıl okul sayısının artışı, maârif müdürlüğü unvanının maârif nezâretine dönüştürülmesi üzerine nazır olan Kemal Efendi'nin girişimleri ile 16 Mart 1848'de İstanbul'un Fatih semtinde *Darülmualimin* açıldıktan sonra olmaktadır. Bu okul ile rüştîyelerdeki öğretmen ihtiyacının karşılanması amaçlandı. İstanbul'da 1868'de *Darülmualimin-i Sıbyan* açılması üzerine, daha önce rüştîyeler için açılan *Darülmualimin* adlı okul, *Darülmualimin-i Rüşdî* adıyla anılmaya başladı²¹.

Fransız tarihçi M.A.Ubicini, 1851'de kaleme alınan eserinde²², 1850'den önce İstanbul'da 6 tane rüştîye okulu bulunduğunu ve 870 öğrencinin derslere devam ettiğini belirtmektedir. Çok kısa sürede yaşanan bu gelişmeler, önemli bulunurken birkaç yıl içerisinde rüştîye okulunun sayısı 14'e çıkarılacağı tahmininde bulunmuştur. Bu okullara, dört veya beş yıllık öğrenim gören öğrencilerin öğrenimlerini devam etmek için geldikleri ve buralarda dört yıllık eğitim aldıkları kaydedilmektedir. Ayrıca, öğretimin parasız olduğu, okulların bakımı, öğretmenlerin maaşları, öğrencilerin kitapları, eğitim-öğretim araç-gereçlerinin temini ve tüm okul masraflarının devlet tarafından üstlenildiği bildirilmektedir. Esere göre okutulan dersler şunlardır:

Dilbilgisi ve Arapça nahiv, kompozisyon ve üslup, tarih-i mukaddes (İslam inancınca göre, Hz.Adem'den Hz. Muhammet'e kadar gelip geçmiş tüm peygamberlerin tarihidir), Osmanlı tarihi, dünya tarihi, coğrafya, aritmetik, geometri temel bilgileri.

Yetişen öğretmen sayısının artması okullardaki öğretmen ihtiyacını gidermeye vesile olduğundan 1852'de rüştîye sayısı 12 iken, 1874'te ise bu sayı 18'e ulaştı. Buralarda

²¹ Cavit BİNBAŞIOĞLU, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB Yayınları, Ankara, 1995, s.12; CEVAT, *a.g.e.*, s.31-36.

²² UBUCINI, *a.g.e.*, s.152-153.

1859 öğrenci ile 166 öğretmen ve hizmetli bulunmaktadır. Bu yıllarda rüştiye, vilâyetlerde de kurulmaya başladı ve buna binaen 25 rüştiye açıldı²³. 1869 yılına gelindiğinde taşrada 138 rüştiye mektebi olduğu ve 1876 yılında ise bu sayının 287'e çıktığı bilinmektedir²⁴.

Darülmualimin'in ilk nizamnâmesine göre²⁵; okulun öğrenim süresi üç yıldır ve başarılı öğrenciler sınava tabi tutularak yeterlilik göstermeleri hâlinde daha az sürede bitirebileceklerdir. Okula kabul edilecek öğrenciler sınavla alınacaktır. Öğrenci kontenjanı 30 olarak belirlenmesine rağmen nitelikli öğretmen yetiştirmek için sayı 20'ye düşürülmüştür. Şartlara göre; adayların, Arapça bilmeleri, kötü hâl ve hareketleri bulunmaması gerekmektedir. Kendilerini tamamen derse vermeleri için burs verilecek ve öğrencilerin cerre çıkıp para ve yiyecek isteme adeti kaldırılmıştır. Sınavlar, ciddiyetle yapılacak ve başarısız öğrenciler okuldan atılacaktır. Göreve atanıncaya kadar *Darülmualimin*'de bilgilerini pekiştirecekler ve atanmalarında mezuniyet dereceleri etkili olacaktır. Kadro açılan görevi kabul etmeyen öğretmen adayının diploması alınacak ve öğretmenlikten men edilerek eğitim alanında görev verilmeyecektir. Ders programı şöyledir:

Ders verme ve öğretim yöntemi, Farsça, aritmetik, geometri, alan ölçümü, astronomi, coğrafya.

1847'den sonra mülkiye rüştiyelerinden mezun olanlar, genellikle devlet dairelerindeki kalemlere memur olarak girdiler. Askerî okulların dolayısıyla ordunun ihtiyacı çok fazlaydı. 1845'te askerî idâdîler açıldı fakat bu okullara öğrenci yetiştirmesi için açılan *Mahrec-i Mekâtib-i Askerîyye*, ihtiyacı karşılayacak durumda değildi. Görülen lüzum üzerine 1875'te askerî rüştiyeler açılması kararlaştırıldı ve aynı yıl bu okullar açılmaya başladı²⁶. İlk askerî rüştiyelerin açıldığı yerler: Gülhane, Soğukçeşme, Kocamustafapaşa, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Beşiktaş, Üsküdar Paşakapısı ve Üsküdar

²³ AKYÜZ, *a.g.e.*, s.151.

²⁴ Sadiye TUTSAK, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, No:374, Ankara, 2002, s.9.

²⁵ Yahya AKYÜZ, "Darülmualimin'in İlk Nizamnamesi (1851) Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 95, Mart 1990, s.3-20.

²⁶ Mustafa ERGÜN, *Askerî Eğitim ve Askerî Eğitimin Batılılaşması*, Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, s.7, <http://www.egitim.aku.edu.tr/tet03.htm> (25.10.2004)

Toptaşı'dır. Öğrenim süresi ilk açıldığında üç yıl olan askerî rüştiyeler sonraları dört yıla çıkartıldı²⁷.

1860 tarihinde *Meclis-i Maârif-i Umûmiye*, öğretmenlerin rüştiyelerde verecekleri terbiye hakkında yayınladığı beş maddelik Talimâtnâmede²⁸; öğrenim ve terbiyeye engel hallerin devamsızlık, derslere çalışmamak ve arkadaşlarıyla geçimsizlik olduğu belirlenmiştir.

Devamsızlık, geç kalma veya erken gitme hallerinde; önce nasihat, sonra geç kaldığı kadar süre ayak üstünde tutma, tesir etmezse ayak tabanına 3 değnek vurulur, yine etkilemezse devamsızlık için üç değnek ve okula gelmediği gün için 2-3 saat ayakta tutulur. Bu halin devam etmesi halinde, ailesine haber vererek devam edeceğine dair mühürlü bir senet alınır. Çocuk haylazlık ve devamsızlığa yine devam ederse, diğer öğrencilerin olumsuz etkileneceğinden ve boşa vakit kaybetmek olduğundan çocuğun okuldan atılması için İstanbul'da ise, Maârif Nezâretine; vilâyetlerde ise, valiye müracaat edilecektir.

Ders çalışmama hâlinde; ders çalışmaya mecbur etmekle cezalandırılır. Ders çalışmadığı zaman, o dersi öğreninceye kadar, yazı yazmazsa, resim çizmezse iki kat yapıncaya kadar meşguliyet verilir ve cezaların tesirli olması için teneffüs zamanında uygulanması lazımdır. Ders çalışmadığı için öğrencinin dayakla cezalandırılması caiz görülmemiştir.

Arkadaşlarıyla ileri geçimsizliği halinde; geçimsizliği nispetinde ceza alır. Eğer arkadaşını rahatsız ediyorsa sınıfta yeri değiştirilir, eğer arkadaşına kötü söz söylediye veya kavga ettiyse muhakeme sonrası ayakta tutmakla cezalandırılır. Kavgada yaralayıcı alet kullanması halinde ve hırsızlık durumunda okuldan atmak için Maârif-i Umûmiye Meclisi'ne bildirilmesi gerekir.

Aynı Talimâtnâmede öğrenci-öğretmen ilişkisi de belirtilmiştir. Tâlimat gereğince, müdür ve öğretmenler kabahatli öğrencilere kötü söz söylemek, düşmanlık ve hep hakaret etmek terbiye esasına ters düşeceğinden bunlardan sakınmalı ve cezanın suçu söylendikten sonra herkesin önünde nasihatle uygulamalıdır. Dayak değneği, dört karış boyunda, budakları kesilmiş fındık çubuğu olacak ve baştan aşırımdan ceza

²⁷ ERGİN, *a.g.e.*, C.I-II, s.501-507.

²⁸ Nafi Atuf KANSU, *Türkiye Maârif Tarihi-Birinci Kitap (C.I)*, [Ankara], 1930, s.106-110.

uygulanmalıdır. Ayrıca Talimât-nâmede, zengin ve fakir çocuklara aynı şekilde muamele gösterilmesini isteyen, asil ve zengin çocuklara imtiyazlı davranmalarını yasaklayan ifadeler kullanılmıştır.

Talimât-nâmede adaletli davranma, olumlu davranış geliştirme gibi eğitim adına meziyetler görüldüğü gibi ceza aracı belirlenecek kadar dayanın caiz görülmesi çocuk terbiyesi açısından düşündürücüdür.

Rüştiye okulu öğrencilerinin yaşı ve çağları bellidir. Çocuk yaşta olmaları nedeniyle arkadaşlarına, öğretmenlerine, derslere ve okula karşı istenmeyen davranışlar gösterebilirler. Öğretmen olmuş insanların bile bazen yeterli olgunluğu gösteremediği hâlde, yeni sosyalleşmeye başlamış çocukların bu tutumları karşısında aşırı disiplin uygulaması ile dayanın çocuğun eğitim yaşamını etkileyeceği muhakkaktır.

Ceza, dayak veya çeşitli baskılar, anlık çözümdür ve bunlar suçların nedenlerini tamamen ortadan kaldırmaz. Hatta çocuk bu yaklaşım sonucu, korku ve bunalımla ya kendi iç dünyasına zarar verecek ya da sınıfın veya okulun disiplinini daha da bozma girişiminde bulunacaktır²⁹. Kaynağı ne olursa olsun, bireyin eğitim hayatında yaşadığı korku, o anını etkilediği gibi, sonraki dönemlerde de yaşamına olumsuz tesir ettiği bilinmektedir.

Öğrencinin herhangi bir istenmeyen davranışından sonra uygun disiplin uygulamaları yerine dayak, şiddet ve korkutma gibi olumsuz tutum takınılması doğru değildir. Disiplin tekniklerinin yanlış belirlenmesinin yanında, eğitimciliği gelişmemiş veya yeterli eğitim bilgisi olmayan kişilerin öğretmenlik mesleğini icra etmesi, çocukların endişe ve korkularını önleyeceğine, daha da zarar verici olmuştur. Basit gibi görülen endişe ve korkunun çocukta suçluluk psikolojisine yol açması ve bireyi fobiye itmesi onun yaratıcılığını engellemektedir³⁰.

Tanzimat döneminde kızlar için ortaöğretim ise, ilk kız rüştiyesinin 6 Ocak 1859 tarihinde İstanbul'un Sultan Ahmet semtinde açılmasıyla başlamıştır³¹. Bu rüştiyeye,

²⁹ Ahmet Rahmi ERCAN, *Eğitimde Biz ve Çocuklarımız*, M.E.B. Yayınları No.3226, İstanbul, 2000, s.34-38.

³⁰ Luella COLE, John J. B. MORGAN, *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi* (Çev. Belkıs Halim VASSAF), M.E.B. Yayınları No.3417, İstanbul, 2001, s.97-99; Cavit BİNBAŞIOĞLU, *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*, M.E.B. Yayınları No.3222, İstanbul, 2000, s.87-89.

³¹ Şefika KURNAZ, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi*, <http://www.yayim.meb.gov.tr/yayimlar/143/14.htm> (28.02.2005)

Cevri Kalfa İnas Rüştîyesi veya Sultan Ahmet semtinde bulunduğu için *Sultan Ahmet Kız Rüştîyesi* de denilmektedir. İstanbul dışında kız rüştîyelerinin açılıp yayılması 1870'den sonra olmuştur; lâkin, kadın öğretmen bulunamaması nedeniyle hızlı yayılamamıştır³². Rüştîyelerin statüsünün ve yeterli yasal düzenlemelerin tam olarak belli olmaması sorun oluşturdu. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile bu sıkıntılar giderilmeye çalışıldı. Bahsedilen nizamnâmenin rüştîye okulları ile ilgili maddelerinde özetle şunlar vardır³³:

Osmanlı Devleti'nde bulunan okullar; bakanlığı ve idaresi devlete ait genel okullar ile yalnız bakanlığı devlete, kurulması ve idaresi fertlere veya cemaate ait olan özel okullar olmak üzere ikiye ayrıldı. Öğrenim üç derece olarak belirlendi. Birincisi sıbyan ve rüştîye, ikincisi idâdî ve sultânî okullarına, üçüncüsü yüksek okullara mahsus derslere aittir. Böylelikle, Osmanlı Devleti'nde genel okullar beş sınıfa ayrılmıştır. Birincisi sıbyan, ikincisi rüştîye, üçüncüsü idâdî, dördüncüsü sultânî okulları olup beşincisi de yüksek okullardır. Rüştîyeye sıbyan okulunda öğrenim süresini tamamlayarak şahâdetnâme alanlar kabul edilecekti.

Kasaba halkı beş yüz haneyi geçen yerlerde tamamı Müslüman'sa sadece Müslüman, tamamı Hıristiyan'sa sadece Hıristiyan birer rüştîye mektebi olacak, eğer halkı karışık ise ayrı ayrı rüştîye mektebi yapılacağı öngörüldü. Rüştîye okullarının yapım masrafları, öğretmen ve hizmetli masrafları vilâyet maârif idaresi sandığından karşılanacaktı. Her rüştîye okulunun öğrenci miktarına göre birer ikişer başöğretmen ve ikinci öğretmen olup bunlar Muallimin Nizamnâmesi'ne uygun olarak atanacaktır. Bundan başka, her rüştîye okulunun bir mubassırı (belletmen) ve bevvabı (kapıcı-hizmetli) olacaktır.

Rüştîye okullarının öğrenim süresi dört yıl olup (günümüz terimleriyle) Din İlimleri İlk Bilgileri, Osmanlıca Kaideleri, İmlâ-Nesir yazı, yeni yöntem üzere Arapça ve Farsça Kaideleri, Defter Tutma usûlü, Hesap İlmi, Çizgi Çizme (Resim), Geometri İlk Bilgileri, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Jimnastik, okulun bulunduğu yerde en çok konuşulan dil okutulacaktır. Ticaret yerlerinde olan okullardaki zeki talebelerden istekli olanlar, dördüncü yılda Fransızca dersine başlayabiliyorlardı. Rüştîye okullarını tamamlayarak şahâdetnâme alanlar sınavsız olarak idâdîye kabul edilecek. Bu

³² AKYÜZ, *a.g.e.*, s.151.

³³ CEVAT, *a.g.e.*, s.424-459.

derslerden mezhep ve fen ilimlerine ait olan dersler, her milletin kendi dili ile okutulacaktır.

Rüştiye okullarının genel tatil zamanı ise, ağustos başından üçüncü haftası sonuna kadar yirmi iki gündür. Ayrıca bayram ve özel günler haricinde tatil edilmesi yasaklanmıştır.

Kız okulları için de hükümler hemen hemen aynıdır. Kız okullarının hocaları kadın olacak ve kadınlardan yeterli derecede öğretmenler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve edip adamlardan öğretmen tayini serbest olacaktır.

Kız rüştiyelerinde öğrenim süresi dört yıl olup okutulacak dersler şunlardır:

Din İlimleri İlk Bilgileri, Osmanlıca Kaideleri, Arapça ve Farsça İlk Bilgileri, İmlâ-Nesir Yazı, Seçilmiş Edebî Parçalar, Ev İdaresi, Kısa Tarih ve Coğrafya, Hesap ve Defter Tutma Usûlü, nakşa yardımcı olacak derecede resim, Terzilik Dersi, Müzik (mecburi değil). Bu derslerden mezhep ve fen ilimlerine ait dersler, her cemaatin kendi dili üzere beyan edilecektir. Gayrimüslim kız rüştiye okullarında Arapça ve Farsça kurallarının ilk bilgileri yerine kendi dilleri okutturulacaktır.

Açılacak olan yeni okullara öğretmenler yetiştirmek üzere İstanbul'da bir *Büyük Darülmualimin* kurulup bünyesinde üç şube açılacak, her şube edebiyat ve fen ilimleri olarak iki sınıfa ayrılacaktır. Birinci şube, rüştiye; ikinci şube idâdî ve üçüncü şube sultânî okullara yetiştirilecek öğretmenlere aittir. Rüştiye şubesi öğrenim süresi üç yıl olup sınıfına göre (günümüz terimleriyle) şu dersler okutulacaktır:

Edebiyat sınıfının dersleri: Türkçe Yazışma ve Nesir yazı, yeni yöntemlere göre iktidar kazanılabilecek derecede Arapça ve Farsça, her cemaatin kendi dili, Genel Tarih (her cemaatin kendi dili üzere okutulacaktır).

İlimler sınıfının dersleri: çizgi (resim) dersi, hesap, defter tutma usûlü (her cemaatin kendi dili üzere okutulacak), geometri, alan ölçme, cebir.

Kız sıbyan ve rüştiye okuluna öğretmen yetiştirmek için ise, İstanbul'da bir Darülmualimat kurulup sıbyan ve rüştiye adıyla iki şubeye, her şube biri Müslüman diğeri gayrimüslim rüştiye okulları için yetiştirilecek öğretmenlere mahsus olmak üzere iki sınıfa ayrılacaktı. Rüştiye şubesinin öğrenim süresi üç yıl olup (günümüz terimleriyle) şu dersler verilecekti:

Din İlimleri İlk Bilgileri (gayrimüslim çocukların dersleri ruhanî reisleri marifetiyle okutulacaktır), Osmanlı Dil Kuralları ve Nesir Yazı, Arapça, Farsça, her cemaatin kendi dili, Ahlâk, Ev İdaresi, Tarih, Coğrafya, Matematik ve Tabiî İlimler İlk Bilgileri, Resim, Müzik, Çeşitli Terzilik dersleri.

Genel okulların sınavları üç çeşit olup birincisi, sınıf sınavıdır ki, her yıl okul öğrencilerinin bir sınıftan diğer sınıfa geçme zamanında yapılır. İkincisi okul sınavıdır ve bir okulun öğrenim süresi sonunda yapılır. Üçüncüsü ise belge sınavıdır.

Nizamnâmede gayrimüslim tebaaya kendi dilleriyle eğitim hakkı sağlanmış, tatil günleri belirlerken onların bayramları da dikkate alınmış ve dinî ilimlerle beraber fennî ilimlere de büyük ölçüde önem verilmiş hatta ileriki yıllarda okutulacak sanat dersleri için³⁴ alt yapı olan derslerin programa konulduğu görülmektedir.

Nizamnâmede yeni okullar açılması planlandığı gibi, bu okulların öğretmen ihtiyacı da düşünülmüş ve 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile *Büyük Darülmualimin* ve *Darülmualimat* açılacağı öngörülmüştür. *Büyük Darülmualimin* bünyesinde üç bölüm ile rüştiye, idâdî ve sultânîlere; *Darülmualimat* bünyesinde iki bölüm ile kız sıbyan okullarına ve kız rüştiyelerine öğretmen yetiştirmek tasarlandı.

Nizamnâme yayımlandıktan sonra ilk olarak 1870’de *Darülmualimat* açıldı. Bu öğretmen okulu, kız rüştiye okullarına kadın öğretmen yetiştirmiştir. 1974 yılında ise, yapılan düzenlemeyle *Darülmualimin Rüştiye Şubesi* öğrenim süresi üç yıl olmuştur. Buradan şahâdetnâme alarak mezun olanlar, yerine göre altı yüz ile sekiz yüz kuruş arasında maaşla atamalarının yapılması öngörüldü. Öğrenciler, öğrenim gördükleri süre içerisinde, seksen kuruş aylık alacaklar ve okulda (günümüz terimleriyle) Tercümelî Arapça, Farsça, Cebir, Geometri, Tarih, Coğrafya, İmlâ, Nesir Yazı, El Yazısı, Resim gibi dersler okutulacaktı. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi’nden sonra yapılan bu düzenlemeler neticesinde hem İstanbul’da hem de taşrada rüştiye sayısında artış olmuştur³⁵.

Dönemin başlarında kullanılacak eğitim araç-gereçleri, okutulacak kitabın seçimi, kitap basımı ve dağıtımının nasıl yapılacağı düşünüldü. 1847 yılında okuma-yazma öğretilirken taş tahta kullanılmasını emreden tâlimat, Maârif Vekâleti tarafından

³⁴ Ali Osman ALAKUŞ, ‘‘Dünden Bugüne Görsel Sanatlar Eğitimimizin Genel Bir Görünümü’’, *Millî Eğitim Dergisi*, S.160, 2003. www.yayim.meb.gov.tr/yayimlar/160/alakus. (03.03.2005)

³⁵ CEVAT, *a.g.e.*, s.119, 123, 140.

okullara gönderildi. Bunun yanı sıra, okul kitaplıkları ve laboratuvar araçları ile ilgili tâlimat da, aynı yıl içinde tanzim edilerek uygulanması istendi³⁶. Bu eğitim faaliyetlerinden sonra, kitap yazmak, yazdırmak ve yabancı kitapları tercüme etmek gibi amaçlar için kurulan *Encümen-i Daniş* (1850-1851) ile rüştiye okullarının ders kitabı ihtiyacı giderilmeye çalışıldı. Bahsedilen kurum kurulduğunda dahilî 40, haricî 33 üyesi bulunuyordu ve buralarda ecnebî üyeler de yer almaktaydı³⁷.

Tanzimat döneminde, ders araç-gereç ve yöntemlerinde yenileşme olarak tanımlanan ‘‘Usûl-i Cedide’’ hareketinin yaşandığı görülmektedir. Bu hareket, rüştiye kısmında çok daha etkili olmuştur. Yeni kitaplar neşredildi, yeni sınıf düzeneği oluşturuldu, kara tahta, kalem, harita ve küre kullanma gibi gelişmeler gözlemlendi³⁸. Tüm bu yenilikler çok kolay olmamıştır. Bilhassa, okullara resim, harita ve küre sokulmasını *gavurluk* olarak nitelendirenler vardı³⁹. Bahsettiğimiz yenilik sürecine, bazı yenilik aleyhtarları ile mutaassıp medreseliler çeşitli gerekçelerle engel olmaya çalıştılar.

Dönemin sonlarına doğru Ali Suavi’nin okula gazete sokma ve okullarda gazete okutma girişimlerine tanık olmaktayız. Ali Suavi, bu hareketi ile okulların yurt ve dünya sorunlarıyla ilgilenmesini hedeflemiştir. Ona göre, bir milletin uzun yıllar oluşturduğu eğitim ve sanattan başka, bir milletin az bir müddet sonra haber alabilmesi gerekmektedir. İsmi geçen şahsın eğitim ve sosyalleşme adına attığı tohumlar meyve vermiş olacak ki gazetelerin bazı okullara ücretsiz verildiği gibi, bazı rüştiyelerin de gazetelere abone olduğu görülmüştür. Ali Suavi, çıkardığı gazeteyi medresenin aksine daha anlaşılır bir dille yazmaya gayret etti. Bu girişimiyle devlet yöneticilerinin ve medreselilerin tepkisini çekmekten de geri kalmadı. Devlet, okula siyasî, sosyal ve güncel konuların girmesini istemedi. Medreseliler ise, önceden belirlenmiş kitaplar ve kalıplaşmış konular haricindeki kitaplara ve yazılara yanaşmadı⁴⁰. Bu vaziyet, sonraki dönemlerde de devam etmektedir.

³⁶ Hayati DOĞANAY, *Coğrafya Öğretim Yöntemleri*, Aktif Yayınevi, Erzurum, 2002, s.189.

³⁷ Muallim CEVDET, ‘‘Darülmualimin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans’’, (Haz. Erdoğan ERÜZ), *Tedrisat Mecmuası*, 1334 (1918), Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, <http://www.egitim.aku.edu.tr/mcevdet.htm> (03.03.2005)

³⁸ AKYÜZ, *a.g.e.*, s.190-200.

³⁹ Yahya AKYÜZ, *Tanzimat Döneminde Eğitim Biliminde ve Öğretim Yöntemlerinde Gelişmeler*, (Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu’ndan ayrı basım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s.511.

⁴⁰ Yahya AKYÜZ, ‘‘Okula Gazete Sokan Öğretmen Ali Suavi ve Günümüz Eğitiminde Benzer Girişimler’’, *Belleten*, C.XLII, S.167, TTK. Basımevi, Ankara, 1978, s.438-439.

1.2.2. İdâdîler

Arapça bir kelime olan idâdî, idâd (اعداد) kökünden gelmektedir ve idâd, hazırlama, yetiştirme ve geliştirme demektir. İdâdî ise hazırlığa ait⁴¹, hazırlama yeri⁴² anlamına gelmektedir. Yüklendiği anlam itibariyle, açılan okulların hazırlık sınıfına idâdî denilmiştir. Bunun içindir ki, *Mekteb-i Harbiye* ve *Askerî Tıbbiyye*'ye girmek isteyenlerin bilgilerini tamamlamak ve üst düzey mekteplere hazırlamak gayesiyle açılan hazırlık sınıfları için idâdî ifadesi kullanılmıştır⁴³.

Sıbyan mekteplerinden gelen öğrencileri hazırlamak ve belli bir düzeye gelmelerini sağlamak üzere 1846'dan sonra rüştiyelerde açılan hazırlık sınıflarına ve *Darülmaârif* te açılan özel sınıflara da idâdî denilmiştir⁴⁴. *Darülmaârif* teki idâdî için resmi vesikalarda *Darülmaârif Mekteb-i Kısım-ı İdâdîye* ifadesi kullanıldığı bilinmektedir⁴⁵. Rüştiye üstü bir kurum olan *Darülmaârif*, aynı dönem hazırlık sınıfları olarak açılan idâdîlerden farklıdır ve bu yüzden diğer ortaöğretim kurumları bahsinde sunulacaktır.

Askerî okulların ortaöğretim kısmını oluşturmak için 15 Mayıs 1945 tarihinde, öğrenim süresi üç yıl olan askerî idâdî okullarının ordu merkezlerinde açılması için emir çıkmış ve bunlar ilk olarak Bursa ve Bosnasaray'da açılmıştır. Ordu merkezlerinde üç yıl süren öğrenimi ikmal eden öğrenciler, İstanbul'daki *Harbiye İdâdîsi*'nde 4.sınıfı okuduktan sonra *Mekteb-i Harbiye*'ye girdiler⁴⁶. Sonraki eğitimlerine burada devam etmişlerdir.

Sultan Abdülmecit döneminde, 1844 yılında Bursa, Edirne, Manastır gibi vilâyetlerde birer askerî idâdînin açılmasına karar verildi. Bunun üzerine, İstanbul'da ilk açılan idâdî, 1845'te hizmete giren *Mekteb-i Fünun-i İdâdîye*'dir. *Mekteb-i Harbiye* öğrencileri imtihana tabi tutularak belli bir düzeyde olanlar bu okula girebilirdi. Bu okul, 1872'de Kuleli Kışlası'na taşınınca *Kuleli Askerî İdâdîsi* olarak adlandırıldı. 1845'te Bursa'da bir Askerî İdâdî kuruldu ve burası da daha sonraki yıllarda *Işıklar*

⁴¹ YEĞİN, aynı yer.

⁴² DEVELLİOĞLU, a.g.e., s.488.

⁴³ Faik Reşit UNAT, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964, s.45; AKYÜZ, a.g.e., s.152.

⁴⁴ UNAT, aynı yer.

⁴⁵ CEVAT, a.g.e., s.55.

⁴⁶ KOÇER, a.g.e., s.57.

Askerî İdâdîsi olarak anıldı⁴⁷. Bunun yanı sıra, Mekteb-i Harbiye 1846'da Pangaltı'daki yeni binasına taşınırken idâdîsini Maçka'da bırakarak idâdî ve yüksek okul olarak ikiye ayrıldı⁴⁸.

1848'te *Mühendishane-i Sedd-i Hümayun* yeni bir düzenlemeyle *Topçu ve Mimar Mektebi*'ne dönüştürüldü. Bu okullarda okuyanları yetiştirmek amacıyla *Mühendishane İdâdîsi* kuruldu. Yine aynı yıl, Tophane ve Zeytinburnu'nda bulunan *İdâdî Sanayi Alayları* yanında birer tane de *İdâî Sanayi Mektebi* eğitim-öğretime başladı⁴⁹. 1864'te donanmanın teknik eleman ihtiyacını gidermek için idâdî altında deniz sanat okulları kuruldu ve aynı yıl içinde kara bölükleri adı altında okullar açıldı⁵⁰. Bu okulların öğrenim süresi on üç yıldır. 1889'da uygulanan bir yönetmelikle beraber üç devreye ayrıldı. İlkokul düzeyinde bilgilerin verildiği ihtiyat sınıfları olan ilk devre üç yıl, haftada üç gün teorik diğer günler fabrikada staj yapılan idâdî devresi beş yıl, pratik uygulama olan sanayi devresi de beş yıldır⁵¹. Yönetmeliğe göre, buradan çıkanlar ya ordunun sanayi bölümünde ya da fabrikalarda usta olurlardı.

Açılan değişik okullardaki hazırlık sınıflarına idâdî denilmesi ve bunlarla birlikte idâdî okullarının da bulunması münasebetiyle idâdînin her hangi bir hazırlık sınıfı mı, yoksa bir okul mu olduğu ile ilköğretim içinde mi, yoksa ortaöğretim içinde mi yer aldığı sorusu tartışma konusu olmuştur. İdâdîlerin içinde bulunduğu bu durum yasal düzenlemelerin yapılmaması nedeniyle 1869 yılına kadar devam etti.

1869 yılına kadar, vilâyetlerde açılan rüştiye okullarının sayısı epey arttı ve İstanbul'da bir çok meslek okulu ile yüksek okul açıldı. Buna karşın, vilâyetlerde İstanbul'daki yüksek okullara öğrenci yetiştirecek rüştiye üstünde hiçbir okul yoktu ve İstanbul'da ise, sadece 1868'de açılan *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi* vardı. Bu sebepten dolayı, idâdî okullarının açılması zorunlu hâle gelmiştir⁵². Bunun bilincine varan devletin ilgilileri, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'yle düzenlemeye

⁴⁷Umut KÜÇÜKEKMEKÇİ, "Bursa Işıklar Askerî Lisesi Tarihçesi", www.yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/dersler/projeler/bto102_bahar04/kucukekmekci (03.03.2005); AKYÜZ, *a.g.e.*, s.153.

⁴⁸ ERGİN, *a.g.e.*, C.I-II, s.426.

⁴⁹ Kemal TURAN, *Mesleki Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Mehmet Rüştü Uzel*, MEB Yayınları No:2483, İstanbul, 1992, s.33.

⁵⁰ Tayyip DUMAN, "Mesleki Teknik Eğitimin Gelişimi", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.15, s.66.

⁵¹ TURAN, *aynı yer*.

⁵² Bayram KODAMAN, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK. Yayınları, Ankara, 1999, s.114.

gitmiştir. Bu nizamnâmede idâdî okullarının kesin olarak ayrı bir ortaöğretim kurumu şeklinde anıldığı gözlenmektedir.

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde idâdî okulları ile ilgili maddelerde özetle şunlar vardır⁵³:

İdâdî okullarına rüştiye okullarında öğrenimini tamamlamış olan Müslüman ile gayrimüslim sınıfın çocukları için karışık olarak eğitim ve öğretimleri yapılacaktır. Bin haneyi geçen, hal ve yerlerine göre lüzum görülen kasabalarda birer idâdî okulu inşa edilecektir. İdâdî okulunun yapım masrafı, öğretmen, hizmetli giderleri ve diğer masraflar, vilâyet idaresi sandığından karşılanacaktır. Her okulun değişik ilimler için muavinlerle beraber altı öğretmeni olacak; bunlar, *Büyük Darülmuallimin* şahâdetnâmesi ve *Maârif Nezâreti Celilesi*'nin görüşü ile atanacaklar ve her idâdî okulun mubassır (belletmen) ve bevvab (kapıcı-hizmetli) gibi hizmetlisi de olacaktır.

İdâdî okullarının öğrenim süresi üç yıl olup (günümüz terimleriyle) şu dersler okutulacaktır:

Mükemmel Türkçe Nesir Yazı ve Düz Yazı, Fransızca, Osmanlı Kanunları, Mantık, Ekonomi İlk Bilgileri, Coğrafya, Genel Tarih, Doğa İlmi, Cebir, Hesap, Defter Tutma Usûlü, Geometri, Alan Ölçümü, Fizik, Kimya ve Resim.

İdâdî okullarının tatil zamanları, sınav çeşitleri ve sınav zamanları aynı rüştiye okulları gibi olup bir sınıfın özel bayramları için okulun tatili karışık olması nedeniyle iki sınıf hakkında beraber uygulanacaktır.

Darülmuallimin İdâdî Şubesi öğrenim süresi iki yıl olup (günümüz terimleriyle) şu dersler okutulacaktır:

İlimler sınıfı dersleri: Tabiat İlmi, Çizgisel Geometri, Perspektif, Cebir, Fizik, Kimya ve Resim.

Edebiyat sınıfı dersleri: Arapça ve Farsça Tercüme Alıştırması, Türkçe Şiir-Nesir Yazı, Fransızca, Osmanlı Kanunları, Mantık, Ekonomi.

Nizamnâmede idâdî okulları öğretmenlerinin maaşları, tayin durumları, yapılacak sınavlar ve verilecek belgeler teferruatıyla belirtilmiştir.

---

⁵³ CEVAT, *a.g.e.*, s.424-459.

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde idâdîlerin öğretim süreleri, kimlerin öğrenim göreceği, nerelerde açılacağı, öğretmen ihtiyacının nasıl giderileceği, öğretmen sayıları, dersleri, giderleri ve giderlerinin hangi idare tarafından karşılanacağı dahi belirtilmesine rağmen 1873 yılına kadar hiçbir idâdî okul açılmadı.

Nizamnâme ile hemen açılması tasarlanan idâdîlerin o yılda açılmaması ve 1873 yılına kadar gecikmesinin sebebi olarak hali hazırda idâdî öğretmenlerinin olmaması, devletin içinde bulunduğu ekonomik şartlar gösterilebilir. Dönemin Maârif Nazırı, 1872 yılında sadrazama bir tezkere göndererek idâdîlerin hemen açılması gerektiğini bildirmiş ve lüzum arz eden hususları tezkerenin sonunda maddeler halinde şu şekilde belirtmiştir⁵⁴:

- 1- İstanbul'da bulunan *Darülmaârif* binasının örnek idâdîye dönüştürülmesi.
- 2- İdâdîlerde gereğine göre, İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi yabancı dillerin okutulması.
- 3- İdâdîlere öğretmen yetiştirme için *Darülmualimin*'de idâdî bölümün açılması ve mezunlara rüştiye öğretmenlerinden 200 kuruş fazla verilmesi.
- 4- İdâdîlerdeki derslerin önem derecesine göre, öğretim elemanlarının sayısının 10 olarak belirlenip bir müdür ve iki hizmetli tayin edilmesi.

Maârif Nazırının sadrazama gönderdiği tezkere ve ilgili maddeler dikkate alınıp 1873 yılında ilk sivil idâdî diğer bir ifadeyle ilk mülki idâdî İstanbul'da bulunan *Darülmaârif* idâdîye çevrilerek açıldı. *Darülmaârif* in fizikî olanakları ve mevcut öğretmenlerinden yararlanmak gibi cazip nedenler tahvilde etkili olmuştur⁵⁵. Açılırken yalnız birinci sınıfın açılması, bazı eğitim tarihçileri tarafından sadece maddî etkenlere bağlı tutulsa da⁵⁶ başlı başına bir etken olarak düşünmek yanlış olabilir. Çünkü, birinci sınıf öğrencisi öğrenim görüp sınavlar neticesinde bir üst sınıfa geçtikten sonra, ikinci sınıfı ve müteakiben üçüncü sınıfı açma düşüncesi nedeniyle sınıfların bu şekilde aşamalı açıldığını da söyleyebiliriz⁵⁷.

⁵⁴ KODAMAN, *a.g.e.*, s.115-117.

⁵⁵ Cahit Yalçın BİLİM, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1348, Eskişehir, 2002, s.255.

⁵⁶ ERGİN, *a.g.e.*, C.I-II, s.499.

⁵⁷ BİLİM, *aynı yer*.

İdâdîlerin öğretmen ihtiyacı için 1874 yılında *Darülmüallimin*'de idâdî şubesinin açılışı yapıldı. Öğrenciler, bu okulda öğrenim gördükleri sürece, seksen kuruş aylık alacaklar, üç yıllık öğrenimlerini tamamlayıp mezun olduklarında ise yerine göre altı yüz ile sekiz yüz kuruş arası maaşla atamaları yapılacaktı. Okulda günümüz terimleri ile Hesap, Cebir, Mantık, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Diksiyon Dersi, Yabancı Dil, Güzel Yazı, Resim, Türkçe Nesir Yazı, Geometri, Düzlem Trigonometri, Kozmoğrafya, Tabii İlimler İlk Bilgileri, Sağlık Koruma, Yaşantı ve Defter Tutma gibi dersler okutuluyordu⁵⁸.

İlk sivil idâdînin aşamalı açılan sınıfları gibi, İstanbul'daki idâdî sayısı ve hangileri olduğu ile taşrada ilk idâdînin nerede açıldığı konusu, bazı Türk eğitim tarihçilerince tartışılmıştır.

Osman Ergin, eserinin ilk ciltlerinde Darülmaârif, Fevziye, Beşiktaş, İbrahimpaşa Çayırı olmak üzere İstanbul'da dört idâdînin varlığından söz etmiş lakin III-IV. ciltlerinde bu yanlış düzelterek Fatih ve Davutpaşa İdâdîsi'ni ekleyip altı idâdîyi hazırlık sınıfı olarak gördüğünü söylemiş ve salnâmelerdeki idâdî listesinde *Mahrec-i Aklam*'a yer verilmemesini yadırgamıştır⁵⁹. Buna karşın, Bayram Kodaman, Osman Ergin'in ilk ciltlerine bakıp sonraki ciltlerdeki düzeltmeyi gözden kaçırarak eksik sayı verdiğini; Darülmaârif, Fatih, Beşiktaş, Eski Ali Paşa, Davut Paşa, Fevziye ve İbrahim Ağa Çayırı idâdîlerini verip toplamda altı idâdînin olduğunu vurgulamış ve *Mahrec-i Aklam*'ın kuruluş amacı ile öngörülen ders programı nedeniyle idâdî statüsünde değerlendirilemeyeceğine inanarak Osman Ergin'e muhalif olmuştur⁶⁰. Cahit Yalçın Bilim ise, 1875'de İstanbul'da Fatih ve Beşiktaş'ta iki idâdî açıldıktan sonra, 1876'da Darülmaârif, Fatih, Beşiktaş, Eski Ali Paşa, Davut Paşa, Fevziye ve İbrahim Ağa Çayırı'nda yedi tane idâdî olduğunu öne sürmüştür⁶¹.

Vilâyetlerde ise, ilk sivil idâdî, 1875 yılında Yanya Vilâyeti Tırhala Sancağı Yenişehir Kasabası'nda faaliyete geçti. Bazı kaynaklarda, ilk idâdînin Mora Yenişehir'de açıldığı bilgisi gerçeği yansıtmamaktadır. Zira, Mora o tarihte Osmanlı toprağı değildi ve 1829 Edirne Anlaşması ile elden çıkmıştı. Ancak, taşrada ilk idâdînin

⁵⁸ CEVAT, *a.g.e.*, s.123.

⁵⁹ ERGİN, *a.g.e.*, C.I-II, s.500; C.III-IV, s.908.

⁶⁰ KODAMAN, *a.g.e.*, s.118.

⁶¹ BİLİM, *aynı yer*.

neden Yanya Vilâyeti'nde açıldığı konusunda kaynaklarda kesin bir bilgiye rastlanamamaktadır⁶².

İlk idâdî okullarının genel ders programı (günümüz terimleriyle) şöyledir⁶³:

Osmanlıca Kuralları, Arapça, Farsça, Türkçe Yazma ve Okuma, Genel Osmanlı Tarihi, Mükemmel Hesap, Yüksek Cebir, Genel Osmanlı Coğrafyası, Jimnastik (bazı yerlerde), Mükemmel Geometri, Üçgen Hesapları (Trigonometri), Fransızca, Almanca, İngilizce, Resim ve Tarama.

Tanzimat döneminde, 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile açılması planlanan idâdîlerin ülke genelinde açılmadığına şahit olmaktayız. Esas idâdîlerin yayılması 1880'li yıllarda, özellikle 1882'den sonra rüştîyeleri de içine alarak olmuştur.

1.2.3. Sultaniler

22 Şubat 1867'de Fransa, Osmanlı Hükümeti'ne muhtıra vererek Islahat Fermanı'na uygun davranılmadığını belirtti. Bu doğrultuda ıslahatların yapılmasını; bilhassa, eğitim alanındaki ıslahatların bir an önce yürürlüğe konulmasını istedi. Öyle tavsiyelerde bulunulmuştur ki bu tavsiyeler Osmanlı Hükümeti üzerinde kesin yapılması gereken vecibelermiş gibi tesir etmiştir. "Türkiye ve Tanzimat" adlı eserin yazarı Engelhardt'a göre verilen notada eğitimle alakalı şunlar tavsiye edilmektedir⁶⁴:

- 1- Hıristiyanlar tarafından açılacak okulların teşviki ve bu okullara yardım edilmesi.
- 2- Bazı vilâyetlerde ortaöğretim kurumlarının açılması ve bu okullara Hıristiyanların ailelerin çocuklarının da kabul edilmesi.
- 3- İptidaî için öğretmen yetiştirilmesi ve ilk öğretimin yavaş yavaş ilerlemesi.
- 4- Fen, tarih, idare usûlü, hukuk öğrenimi için Darülfünun ile yüksek okul tesisi ve buralarda hem Müslüman hem de Hıristiyan öğrencilerin bir arada öğrenim görmesi.
- 5- Değişik meslekler için kurumların açılması.

⁶² CEVAT, *a.g.e.*, s.141; BİLİM, *a.g.e.*, s.255-256.

⁶³ KODAMAN, *a.g.e.*, s.117.

⁶⁴ İlhan SUNGU, "Galatasaray Lisesinin Kuruluşu", *Belleten*, C.VII, S.28, TTK. Basımevi, Ankara, 1943, s.317; KANSU, *a.g.e.*, C.I, s.117.

6- Kütüphanelerin açılması.

7- Kızların öğreniminin geliştirilmesi.

Fransa, kendi diline ve eğitim sistemine göre bir lisenin açılmasını istiyordu ve bu konuda Babıali'ye ısrarcı tavır sergiledi. Fransız Maârif Nazırı, bunun gerçekleşmesi için çok uğraşmış, hatta tesis olunacak lisenin programını bile hazırlamış ve İstanbul'a göndermiştir. 15 Mart 1867'de başlayan resmi görüşmeler neticesinde 15 Nisan 1868'de *Mekteb-i Sultânî*'nin açılması kararlaştırıldı. Bunun üzerine yayımlanan on maddelik nizamnâmede, okulun farklı dinlere mensup tebaa çocuklarının öğrenimleri için Avrupa ortaöğretim okulları örnek alınarak kurulduğu, yarısı Müslüman yarısı gayri Müslim 600 öğrenci alınacağı, beş yıl olan öğrenim sonunda imtihanla diploma verileceği, diploma alanların devletin çeşitli birimlerinde görevlendirilecekleri, yükümlülükler ve okulun dersleri bildirilmektedir. 1 Eylül 1868'de törenle açılan okul, Beyoğlu'nda bulunan Galata Sarayı'nda hizmete girdiği için *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi* namıyla adlandırıldı⁶⁵.

Mekteb-i Sultânî öğrenci alımı, Mayıs ayında başladı. 27 Mayıs 1868 tarihinde 260 kayıtlı öğrenci bulunuyordu. Bunların 54'ü Müslim, 96'sı Gregoriyen Ermeni, 70'i Katolik Ermeni, 19'u Rum, 17'si Latin Katolik ve 4'ü Musevi olan 206 gayrimüslim bulunmaktaydı⁶⁶. Okulun ilk açıldığı 1 Eylül 1868 tarihinde 147'si Müslüman, 48'si Gregoriyen Ermeni, 36'sı Rum, 34'ü Musevi, 34'ü Bulgar, 23'ü Latin Katolik, 19'u Katolik Ermeni olmak üzere 341 öğrenci bulunuyordu. Bunların 240'ı hiç Fransızca bilmiyor, 60'ı okuyup yazıyor ama anlamıyordu. Fransızca bilenlerin sayısı ise 40 kadardır⁶⁷. 1869 yılında ise, 277 Müslüman, 91 Ermeni, 28 Ermeni Katolik, 85 Rum, 65 Katolik Latin, 29 Musevi, 40 Bulgar, 7 Protestan öğrenci bulunmaktadır⁶⁸. Mevcut Müslüman ve gayrimüslim öğrenci sayısının öngörüldüğü gibi yarı yarıya olmadığı görülmektedir.

Osmanlılık fikriyle rüştiye ile yüksek öğretim arasında Fransız liseleri örnek alınarak bir ortaöğretim kurumu halinde kurulan Mekteb-i Sultânî'nin, öğrenim süresi ilk

⁶⁵ Adnan ŞİŞMAN, "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, İstanbul, 1996, s.323-324.

⁶⁶ Adnan ŞİŞMAN, *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Yılları (1868-1871)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989, s.22-23.

⁶⁷ SUNGU, *a.g.m.*, s.335-336.

⁶⁸ Yahya AKYÜZ, "Galatasaray Lisesinin İslahına İlişkin Ali Suavi'nin Girişimlerini Gösteren Bir Belge", *Belleten*, C.XLVI, S.181, TTK. Basımevi, Ankara, 1982, s.125.

açıldığında beş yıldır; fakat daha sonraki yıllarda sekiz yıla çıkarılmıştır. Bu artış, hazırlık sınıfları eklenmesinden kaynaklanmaktadır. Okulun ders programı şu derslerden oluşmaktadır⁶⁹:

Türkçe, Fransızca ve Fransız Edebiyatı, Latince (hukuk, tıp ve eczacılık öğrenimde yetecek kadar), Grekçe, Genel Tarih, Osmanlı Tarihi, Genel Edebiyat Tarihi, Tabiat Tarihi, Coğrafya, Matematik, Mekanik, Fizik, Kimya, Kozmoğrafya, Ekonomi, Ahlâk, Hukuk, Resim ve Güzel Konuşma.

Okuldaki eğitim-öğretimin din adamı vasfı taşımayan kişiler tarafından yürütülmesi düşünüldü. Müslüman öğrenciler, ders harici zamanlarda okulda bulunan mescide, Hıristiyan ve Musevi olan öğrencilerde okul yakınlarındaki kilise ve havralara gidebileceklerdi. Bütün bu girişimlere rağmen; okul, çeşitli dini çevrelerce tepkiye yol açtı. *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi*'ne ilk dini tepki, Vatikan'dan geldi. Katoliklerin bu okula girmeleri yasaklandı. Ruslar da Fransız nüfuzunun güçlenmesini istemiyorlardı ve Ortodoks Rumların bu okula girmemeleri hususunda baskı uyguladılar. Museviler ise, Müslümanlara ait olan ve onların topraklarında Hıristiyanlar tarafından idare edilen bir okula çocuklarını göndermekte endişeliydiler. Bazı aileler, İbrani kurallara aykırı yiyeceklerin yemeklerde bulunmaması koşuluyla çocuklarını okula gönderdiler. Osmanlılık fikri ile hareket etmiş olsa gerek, Müslüman din adamlarından güçlü bir muhalefet eden olmadı. Müslüman aileler, bu konuda tereddüt etti; ancak, basın okul lehine propaganda yaparak halkı rahatlatmayı amaçladı⁷⁰.

Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi, ne kadar Fransa'nın direktifleri ve eğitim sistemi ile açılmış olsa da Osmanlı Hükümeti nazarında hem idarî hem de toplumsal gayeler taşıyordu. Bu gayelerin en önemlileri, devlet dairelerine nitelikli memur yetiştirmek, aydın toplum oluşturmak ve tebaanın kaynaşmasını sağlamaktır. Yetişen öğrencilerin devletin mühim dairelerinde vazifelendirilmeleri ile sanatsal ve sportif etkinliklerin ortaya çıkışı Osmanlı adına sevindirici gelişmelerdir. Osmanlı toplumunu oluşturan unsurları kaynaştırma konusunda aynı nispette sevindirici gelişmelere rastlanamamış; bilakis, ayrılıkçı faaliyetlerin artmasına sebep olmuştur⁷¹. Bu husus, I. Meşrutiyet

⁶⁹ KODAMAN, *a.g.e.*, s.135-136.

⁷⁰ Niyazi BERKES, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1978, s.239.

⁷¹ ŞİŞMAN, *a.g.m.*, s.326.

Dönemi sultânîler kısmında Ali Suavi'nin müdürlüğe getirilmesi ele alınırken teferruatıyla sunulacaktır.

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde sultânîler, ortaöğretimin en üst düzeyi olarak gösterilmiştir. Sultânî okulları ile ilgili maddelerde, özet olarak şunlar vardır⁷²:

Her vilâyetin merkezi olan şehir ve kasabada bir sultânî okulu açılacak. İdâfî okullardan imtihan olarak çıkmış olanlar hangi Osmanlı tebaa sınıfından olursa olsun, bu okula ücretle kabul edilecektir. Rüştiye okullarında fen ilimlerini tamamlamış ve şahâdetnâme almış olanlar da ücretle alınıp kısım-1 adi sınıfına alınacaklardır. İdâfî okullarında fen öğrenimi görmüş olanlar içinde en çok uygun ve yetenekli olup da ücret ödemeye gücü olmayanlara kolaylık olması için sultânî okullara alınacak her sınıf öğrenciden %5'i ücretsiz ve %10'u çeyrek ve yarım ücretle kabul edilecektir.

Sultânî okullarının yapım masrafı yüksek saltanat tarafından karşılanıp öğrencilerden elde edilecek ücret okulun devam eden idare masraflarını ödemediği halde yüksek hazine tarafından verilmek üzere her yıl eğitim bütçesine dahil olunacak ve harcama ile idare şekli Maârif Meclisi marifetiyle olacaktır.

Sultânî okullarının öğrencisi yatılı ve gündüzlü olarak iki kısım olup sadece derslerde hazır olmak için dışardan da öğrenci kabul edilecektir. Yatılı, gündüzlü ve dışardan olan öğrenci ücret miktarı, Maârif Meclisi tarafından buldukları yerlerin hâline göre alınacaktı. Her sultânî okulunun edebiyat, fen ilimleri ve kanun dersleri için sekiz kişiden on iki kişiye kadar öğretmeni olacak ve bunlar da Muallimin Nizamnâmesi'ne uygun olarak seçilip atanacaklardır.

Her sultânî okulunun müdür, muhasebeci, aşçı, bevab (kapıcı-hizmetli) ile mubassır (belletmen) gibi hizmetlisi lüzum ve ihtiyacına göre düzenlenecektir. Okulun idaresi Vilâyet Maârif İdaresi Müdürü'nün özel gözetimi altında olacaktır.

Sultânî okullarında okunacak dersler iki kısımdır. Biri kısım-1 adi ve diğeri kısım-1 alidir. Kısım-1 âdi, idâfî okullarında okutturulan derslerdir. Kısım-1 âli de iki sınıfa ayrılmış olarak biri edebiyat diğeri fen ilimleridir. İşte bu kısım-1 âliye göre sultânî okulunun öğrenim süresi üç, kısım-1 âdi ile altı yıldır. Kısım-1 adi dersleri idâfî okulu cetvelinde gösterildiği gibi olup kısım-1 âli dersleri (günümüz terimleriyle) şunlardır:

---

⁷² CEVAT, *a.g.e.*, s.432-434.

Edebiyat sınıfı dersleri; Türkçe Yazı Yazma Usûl İlmi ve Nesir Yazı, Arapça ve Farsça'da edebiyatla ilgili basılmış eserler, Sözcük ve Anlam Bilgisi, Fransızca, Ekonomi, Milletler Hukuku, Tarih.

İlimler sınıfı dersleri; Çizgisel Geometri, Perspektif, Cebir ve Cebrin Geometriye Uygulanması, Düzlem Trigonometri, Küresel Trigonometri, Gök Bilimi, Fizik ve Kimyanın Sanayi ve Tarıma Uygulanışı, Tabiat İlmi, Topografya.

Sultânî okullarının tatil zamanları ve sınav dönemleri aynı rüştiye ve idâfî okullarındaki gibi olup fakat yatılı olan öğrencinin tatil geceleri okulda veya dışarıda kalması yerlerindeki maârif idareleri kararına bağlıdır.

Darülmuaallimin Sultânî Şubesi öğrenim süresi üç yıl olup sınıfına göre (günümüz terimleriyle) şu dersler öğretilmektedir:

İlimler sınıfı dersleri; Düzlem Trigonometri, Küresel Trigonometri, Cebrin Geometriye Uygulanışı, Koni Kesitleri, Mekanik, Astronomi, Kimyanın Sanayi ve Tarıma Uygulanışı, Mükemmel Tabiat Bilimi, Jeoloji İlmi, Topografya, Resim.

Edebiyat sınıfı dersleri; Mükemmel Türkçe Nesir Yazı ve Şiirler, Mükemmel Arapça ve Farsça Sözcük-Anlam Bilgisi, Türkçe'den Fransızca'ya ve Fransızca'da Türkçe'ye Tercüme Alıştırmaları, Milletler Hukuku.

1.2.4. Diğer Ortaöğretim Kurumları

İdâfî ve sultânî adı taşımayan diğer ortaöğretim kurumları da vardır. Bu okullar şunlardır:

*Darülmaârif*⁷³, *Mekteb-i Osmani*⁷⁴, *Mekteb-i Mülkiye*⁷⁵, *Mahrec-i Aklam*⁷⁶ ve *Dariüşşafaka*⁷⁷.

⁷³ Okulun açılışı ve dersleri için bkz. KANSU, *a.g.e.*, C.I, s.115; ERGİN, *a.g.e.*, c.I-II, 449-453.

⁷⁴ Geniş bilgi için bkz. Adnan ŞİŞMAN, "Mekteb-i Osmani (1857-1864)", *Osmanlı Araştırmaları-The Journal of Ottoman studies*, Ayrı basım, İstanbul, 1986, s.83-160. Ayrıca; Mekteb-i Osmani ve Fransa'ya gönderilen öğrenciler için bkz. Aynı Müellif, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*, TTK Yayınları, Ankara, 2004.

⁷⁵ Kuruluş gayesi ve dersleri için bkz. Hasan Ali YÜCEL, *Türkiye'de Ortaöğretim*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s.5; CEVAT, *a.g.e.*, s.60; KANSU, *a.g.e.*, C.I, s.115-116.

⁷⁶ Tarihi süreci ve ders programları için bkz. ERGİN, *a.g.e.*, C.I-II, s.476-479; CEVAT, *a.g.e.*, s.141-144.

⁷⁷ Geniş bilgi için bkz. KANSU, *a.g.e.*, C.I, s.127-128; CEVAT, *a.g.e.*, s.88; BİLİM, *a.g.e.*, s.245-251.

1.3. BİRİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE (1876-1878) ORTAÖĞRETİM

1.3.1. Rüştîyeler

İlk yenileşme hareketleriyle rüştîye okullarının açılmaya başladığını, Tanzimat Dönemi'nde özellikle *Darülmüallimin-i Rüşdî*'nin açılması ve 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile bunların sayılarının arttığını belirtmiştik. 1876-1878 yıllarına gelindiğinde rüştîye sayısının bir hayli arttığını görmekteyiz. 1876-1877 yıllarında İstanbul'da 9 askerî rüştîye bulunmaktadır. Buralarda, 61 öğretmen ve 1468 öğrenci vardı. Askerî rüştîyelerin ders programları (günümüz terimleriyle) şöyledir⁷⁸:

Birinci sınıf dersleri; Dilbilgisi (Kelime Oluşumu), Farsça Dil Kuralları, Din Bilgisi, Türkçe İmlâ, Güzel Yazı, Resim.

İkinci sınıf dersleri; Dil Bilgisi (Cümle Yapısı), Hesap, Coğrafya, Farsça, Türkçe İmlâ, Fransızca, Güzel Yazı, Resim.

Mahreç sınıf dersleri; Arapça Kaideleri Uygulama ve Mantık, Hesap, Üst Düzey Geometri, Coğrafya, Tabiat Bilgisi, Osmanlı Kuralları, Fransızca, Türkçe İmlâ, Güzel Yazı, Resim.

1876 yılında ülke genelinde toplam rüştîye sayısı 253'tür⁷⁹. İstanbul'da 1973-1974 yıllarında 16 erkek, 8 kız rüştîyesi bulunurken; bu döneme gelindiğinde mülkiye rüştîyelerinin sayısının 21 erkek, 9 kız olduğuna tanık olmaktadır. Erkek rüştîyelerinde, 1795 öğrenciyle 171 öğretmen bulunurken; kız rüştîyelerinde, 313 öğrenciyle 38 öğretmen bulunmaktadır⁸⁰.

II. Abdülhamit döneminde rüştîyeler sadece devlet dairelerine katip yetiştirdiği için ders programlarında çoğunlukla yazı dersleri okutulmuştur. Bu dönemden itibaren rüştîye öğretiminde kalitenin düştüğü görülmektedir. Bunun sebebi olarak da öğretmenlerin maaşlarının düşürülmesini gösterebiliriz⁸¹.

⁷⁸ ERGİN, *a.g.e.*, C.III-IV, s.915-916.

⁷⁹ YÜCEL, *a.g.e.*, s.10.

⁸⁰ ERGİN, *a.g.e.*, C.III-IV, s.907-914; KOÇER, *a.g.e.*, s.129-130. (Bkz. Yekünler verilen listeden toplanıp düşülmüştür fakat eserlerdeki bazı toplamaların liste ile aynı olmadığı görülmektedir.)

⁸¹ Mustafa ERGÜN, *Sivil Eğitim ve Sivil Eğitimin Batılılaşması*, Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, s.7., <http://www.egitim.aku.edu.tr/tet04.htm> (25.10.2004)

1.3.2. İdadiler

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile ortaöğretim aşamalarının belirlenmesi, idâdînin bir ortaöğretim kurumu olarak zikredilmesi, bin haneyi geçen lüzumlu kasabalarda idâdîlerin açılması, bunun ülke genelinde yaygınlaşması ve giderlerin vilâyet idaresince karşılanması belirlenmişti.

Tanzimat dönemi sonunda İstanbul'da çok az sayıda, taşrada ise sadece tek bir idâdî vardı. Bu durumun devletten ve halktan kaynaklanan nedenleri vardır. Osmanlı hükümetinin idâdîlere gereken özeni göstermemesinin nedeni, bu okulların aşırı masraflı olmasındandır. Bilhassa 93 Harbi'nden çıktıktan sonra Osmanlı, mali yönden zayıflayınca zikrettiğimiz okullara bütçe tahsis edilemedi. Gerekli olan kaynağı, vergi toplamayla sağlanacağı düşünüldü; lakin, savaşlardan sonra milletin hali belliydi. Halk da idâdîlere ilgi göstermiyordu. Çünkü, rüştiye mezunları devlet dairelerinde rahatlıkla iş buluyorlardı.

Gençler, rüştiye öğrenimini istikballeri için yeterli gördüler. İşte bahsedilen bu nedenlerle idâdîlerin açılması ve çoğalması Birinci Meşrutiyet Dönemi'nde gerçekleşmemiştir, diyebiliriz. İdadîlerin açılıp yayılması bir sonraki dönem olan mutlakiyet dönemine, öğretmen okullarının kurulması ve ülke geneline yayılması ise, II. Meşrutiyet Dönemi'ne rastlamaktadır.

1.3.3. Sultaniler

I. Meşrutiyet Dönemi, 13-14 ay gibi çok kısa bir süreyi içerdiği için, siyasî ve askerî yönden sorunların da fazla olması, eğitim alanındaki faaliyetleri kısıtlamıştır. Ancak, hiçbir eğitim-öğretim gelişmesi yaşanmamıştır, diyemeyiz.

Birinci Meşrutiyet Döneminde *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi*'nin ıslah çalışmalarına şahit olmaktayız. Bu dönemde Ali Suavi'nin zikrolunan okula müdür olması ile ıslah girişimleri başlamıştır.

Ali Suavi, *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi*'ne 01.01.1877'de müdür olarak atandı ve 20.10.1877 tarihinde görevden alındı. Göreve geldiğinde okulun durumunu bildirdiği ve bizzat gerçekleştirdiği ıslahatları anlatan belgeye göre⁸²:

Ali Suavi, göreve geldiğinde okulda 162 Müslüman, 377 gayrimüslim öğrenci bulunmaktaydı. Müslüman ve gayrimüslim öğrenci oranının yarı yarıya olması gerekiyordu ve bu kaide daha önceki yıllarda olduğu gibi o yıla gelindiğinde de uygulanmadığı görüldü.

Müslüman öğrencilerin 16'sı tam ücret öderken, 94 Ermeni öğrenciden hiç biri tam ücret ödemiyor; bununla beraber, 122 Rum öğrenciden sadece biri, 52 Bulgar öğrenciden de sadece üçü tam ücret ödüyordu. Osmanlı tebaasına mahsus hakların ecnebîlere de tanındığı, bazı Bulgar öğrenciler devlet aleyhinde silahlı eylem yapmalarına rağmen okula alındığı ve bazı öğretmenlerin bölücü faaliyetlere katıldıkları, öğretimin yetersizliği ve bu nedenle de öğrenimin 8 yıl olarak belirlendiği karşımıza çıkmaktadır.

Okuldaki durum Müslümanlara göre vahim bir haldeydi. Açılırken öngörülen tüm kaideler Müslüman tebaa aleyhine bozulmuştu. Buna bağlı olarak, Müslüman öğrenci sayısı artırıldı, Bulgar öğrenciler kovuldu, Rus öğrenciler çıkarıldı, fakat diğer milletlere ait zararlı olmayan öğrencilere ise yaptırım uygulanmadı ve yabancılardan hizmeti geçenler ayrılarak diğerlerinden ücret talep edildi. Ayrıca, bölücü eylemlerde bulunan öğretmenler bir şekilde uzaklaştırıldı ve kalifiye özellik taşımayan öğretmenler ise başka öğretmenlerle değiştirildi.

Ali Suavi, aksaklıklar nedeniyle okulun gelirinin düştüğünü ve gayrimüslimlerin Müslümanlara oranla daha fazla yararlandığını belirtmiştir⁸³. Osmanlı Devleti, bir çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da Osmanlılık fikri ile hareket etmiştir. Bu yüzden, tebaasını oluşturan milletlere aynı yakınlıkta davranmaya çalıştı ve Müslüman-gayrimüslim ayrımı yapmaktan şiddetle kaçınıldı. Arap, Arnavut, Bulgar, Rum, Ermeni, Yahudi ve diğer etnik kitlelerin eğitim hakkı muhafaza edildi. Hatta bazı dönemlerde diğer etnik gruplara öyle ayrıcalıklar tanındı ki tebaasının aslî unsuru olan Türk Milleti

⁸² AKYÜZ, "Galatasaray...", s.121-131.

⁸³ Ekmeleddin İHSANOĞLU, *Darülfünun Tarihçesine Giriş (II) -Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani, Belleten, C.LVII, S.218, TTK. Basımevi, Ankara, 1993, s.208.*

aleyhinde eşitsizlik yapıldığını çok açık bir şekilde ifade edebîliz⁸⁴. Yukarıda verdiğimiz mukayesede yer alan öğrenci dağılımı ve tanınan imtiyazlar beyanımızı kanıtlayıcı niteliktedir.

1.4. MUTLAKİYET DÖNEMİNDE (1878-1908) ORTAÖĞRETİM

1.4.1. Rüştîyeler

Mutlakiyet Dönemi'nde devletin eğitimle ilgilendiğine ve çeşitli müdahalelere giriştiğine tanık olmaktadır. 1878-1879 yıllarında II. Abdülhamit, okullarla çok ilgilenen Sait Paşa'ya hükümetin ve memleketin istikbali için düşüncelerini sordu. Sait Paşa sunduğu raporlarda, çöküşün eğitimsizlikten kaynaklandığını belirterek eğitim kuruluşlarının ülke geneline yayılmasını, ilk ve ortaöğretim ile ilgili olarak iptidaî ve rüştiye okullarının masraflarının halka bırakılmasını, rüştiyelere Fransızca dersi konulmasını, her vilâyete bir sultânî tesis edilmesini, hukuk ve sanayi nefise okullarının açılmasını, müze ve kütüphanelerin kurulmasını tavsiye etti. Bu raporun ardından yeni ortaöğretim okulları kurma yoluna gidildi. 1879-1886 arasında İstanbul'da 17, vilâyetlerde 119 yeni rüştiye okulu açıldığı ve bunlara Fransızca dersi konulduğu görülmektedir⁸⁵. Devrin sonunda vilâyetlerde rüştiye sayısı 619 oldu ve bunların 74'ü kız rüştiye okuludur⁸⁶.

19. yüzyıl devlet adamlarından Mehmed Esad Safvet Paşa, 3 Ocak 1880 tarihli arz yazısında medreselerle ilgili ıslah düşüncelerini açıkladıktan sonra geliştirilmiş medreselerden mezun olanların diğer kurumlarda çalışabilecekleri gibi rüştiyelerde ve diğer ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik vazifesiyle de istihdam edilebileceğini belirtmiştir⁸⁷. Görülüyor ki mutlakiyet döneminde bile ortaöğretim kurumlarının sistemi yerli yerince oturmamıştır. *Darülmualimin* kurulurken öğretmen yetiştirme işini medreselilerden alma düşüncesi vardı fakat bu tamamen sağlanamamış olacak ki her düzenleme esnasında medrese-mektep çatışması az da olsa kendini göstermiştir.

⁸⁴ M. Hidayet VAHAPOĞLU, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, M.E.B. Yayınları No.3057, İstanbul, 1997, s.79-81.

⁸⁵ Necdet SAKAOĞLU, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.101.

⁸⁶ AKYÜZ, *a.g.e.*, s.212.

⁸⁷ Nesimi YAZICI, 'Son Dönem Taşra Medreseleri Üzerine Bazı Düşünceler', www.osmanli.org.tr/yazi.php?bolum=7&id=204 (03.03.2005)

Rüştiyelerin öğretmen ihtiyacı ciddi manada sorun teşkil etti hatta rüştiyelerin bazı derslerinin iptidaî okullara bazı derslerinin de idâdî okullarına devredilmesi bile söz konusu oldu.

Ortaöğretim kurumlarının üzerinde devamlı oynanırken öğretmen yetiştirme sistemi de bundan farklı değildi. 1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile kurulması öngörülen *Darülmuallimat* 1870’de açılırken *Büyük Darülmullimin* nice yıl sonra 1877 yılında tesis edilmişti. Bu kurumlar, 1891 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile *Darülmuallimin-i Âliye* adı altında yeniden düzenlendi ve her biri iki yıl olan iptidaî, rüştiye ve âliye şubeleri açılması kararlaştırıldı. Âliye şubesinin açılmasıyla 1869 yılında tasarlanan ortaöğretimin her kademesine öğretmen yetiştirme düşüncesi ancak 23 yıl sonra hayata geçirebildi⁸⁸.

Rüştiye okullarında okutulan kitapların daha önceki dönemde *Encümen-i Daniş* tarafından hazırlandığını söylemiştik. Ders kitaplarının hazırlanmasında genelde iki yöntem kullanılır. Birincisi, devletin ders müfredâtını belirleyip yarışma yoluyla ders kitapları yazdırması ve en uygun olanını seçmesidir. Daha sonra seçtiği kitabın basım ve dağıtımıyla ilgilenir. İkincisi ise kitap yazan ve çıkaranlardan müfredât programlarına uygun olanlara ruhsat verilmesidir⁸⁹.

II.Abdülhamit devrinde kitap basımı, Maârif Nezâreti’nin iznine bağlı olarak yapılırdı. Kurum, uygun gördüğü kitaplara ‘‘Maârif Nezâret-i Celilesi’nin ruhsatnamesini haizdir’’ yazısını koyardı. Zararlı gördüğü kitapların basımına ise izin vermez ve gizlice basılmış olanları toplatırdı. Bu politikanın yanlış uygulandığı çok fazla vaka yaşanmıştır. Zararlı olanların toplatılmayıp basımına ve çoğaltılmasına izin verildiği, zararlı olmayanların hatta ülke için çok yararlı kitapların ise basımına izin verilmeyip toplatıldığına tanık olmaktayız. Örneğin, okul yıllarında Namık Kemal’in kitaplarını hayranlıkla okuyan Atatürk, onun gibi vatansever bir zatın kitaplarının yasaklanmasını yadırgamıştır⁹⁰.

⁸⁸Tayyip DUMAN, *Türkiye’de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.17.

⁸⁹Nuri DOĞAN, *İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994, s.23.

⁹⁰Yahya AKYÜZ, ‘‘Atatürk’te Namık Kemal’in Etkisi ve Abdülhamit Döneminde Yasak Kitaplara İlişkin İki Belge’’, *Belleten*, C.XLV/2, S.180, TTK. Basımevi, Ankara, 1981, s.501-503.

1889-1890 (H.1307) ders yılında rüştiyeler lağv edilerek idâdî okulların içinde yer alması kararlaştırıldı. Bu nedenle, rüştiye öğrencisi ve öğretmeni idâdî okullara nakledildi⁹¹.

1.4.2. İdâdîler

İdâdîlerin hemen açılıp vilâyetlerde sayılarının artması, daha önce de belirttiğimiz gibi, maddî sebeplerden dolayı sağlanamamıştır. İdâdîlerin yapım masrafı, okul giderleri ve personel ücretleri çok masraf çıkarıyordu. Hali hazırda olan bütçeyle bu sorunun çözülmesi düşünülemezdi fakat bir şekilde devletin idâdî açılması konusuna çözüm bulması gerekiyordu.

II. Abdülhamit döneminde, (M.1884-1885, R.1300) Sadrazam Sait Paşa tarafından yapılan mali düzenlemelerle idâdîlerin masrafları temin edilmeye çalışıldı ve vilâyetlerde idâdîler açılmasına başlandı. Yapılan vergi düzenlemesiyle oranlar değiştirildi, bina vergisinin %6'sının eğitime ayrılması kararlaştırıldı. Sait Paşa'nın vilâyetlerde idâdî açma girişimleri bazı çevrelerce eleştirildi. Eleştirilerin kaynağı, alınacak vergilerle zengin çocukların okuyabilecekleri idâdî ve yüksek okul yapımı sağlanacak, bu da eğitimde eşitsizlik ve adaletsizlik doğuracak düşüncesidir. Bunların nihayetinde 28 Mart 1888* (R.16 Mart 1304) yılında toplanan Maârif Komisyonu, açılan idâdîlerin devamına, yapımına başlanacak olanların da yapımının durdurulmasına karar verdi. Aynı komisyon, taşra idâdîlerinin yapımını durdururken İstanbul'un Fatih, Beşiktaş, Üsküdar semtlerinde birer yeni idâdî açılmasında karar kılmıştır. Bu karara göre, İstanbul'daki daha önce bahsettiğimiz idâdîlerin kapandığını veya ihtiyacı karşılamadığını düşünebileceğimiz gibi İstanbul idâdîlerine rağbet olduğunu ve iltimas sağlandığını da söyleyebiliriz. Ayrıca, komisyon idâdî öğrenim süresini üç yıldan dört yıla çıkardı. Gerekçe olarak da rüştiyelerin öğretmensizlikten kendi ders programlarını uygulayamadıkları gösterildi ve rüştiye derslerinin bir kısmının iptidaî okullara, bir kısmının da idâdî okullara devredilmesi istendi. Tüm bu tenkitlere rağmen, idâdîlerin açılıp yaygınlaşması hızlı oldu⁹².

⁹¹ CEVAT, *a.g.e.*, s.240.

* Eserde yıl olarak 1887 verilmiştir, Türk Tarih Kurumunun çeviri kılavuzundan çevirdiğimizde farklı bir tarihle karşılaştık ve bunu kaydettik.

⁹² KODAMAN, *a.g.e.*, s.119-121.

1892-1893 yıllarına gelindiğinde idâdîlerin içinde bulunduğu durumu ve temel ıslahatları ele alan resmi tebliğ metni yayınlanmıştır. Bu tebliğ metnine göre⁹³; binaları tamamlanan idâdîler hemen açılmış, binası hazır olmayanlar kiralık binalarda eğitim-öğretime başlamış ve 1892-1893 yıllarında 34 idâdî olduğu görülmektedir. Bu idâdîlerin hepsi ilk açıldıklarında nehârî yani gündüzlü iken sonraları bazı yerlerde görülen lüzum üzerine leylîye yani yatılıya çevrildi. Kitap seçimi okula bırakılırken okul içi tâlimatlarla düzenleme yapılması ve durumu müsait olmayan yerlerdeki öğrencilerin yakınındaki müsait idâdî okuluna gönderilmesi istendi. Her iki idâdî türünün de rüştiyeyi içine aldığı karşımıza çıkmaktadır.

Liva idâdîsinden mezun olan öğrenciler, vilâyet idâdîlerinde ve sultânîlerde ortaöğretimlerini tamamlayarak mezunluk hakkından yararlanırlar ve yüksek okullara sınavsız girmeye hak kazanırlardı⁹⁴.

Liva idâdîleri bazı kaynaklarda, rüştiye ile birlikte beş yıl, vilâyet idâdîleri ise rüştiye ile birlikte yedi yıl olarak gösterilmiştir⁹⁵. Fakat sancaklarla beraber eğitim geliri az olan vilâyetlerde de beş yıllık idâdîlerin açılması düşünüldü. Hakkari, Dersim, Van gibi küçük vilâyetlerin ise birleştirilerek hepsi için merkezi bir yerde leylî idâdî açılması kararlaştırılmıştır. Duruma göre, ilk açıldıklarında nehârî olanların leylîye, leylî olanların nehârîye dönüştürüldüğü görülmüştür. *İzmir ve Manastır İdâdîsi* ilk açıldıklarında nehârî iken leylîye çevrilmiş, mümkün olduğu kadar vilâyet idâdîlerinin yatılı ve yedi yıllık olmaları sağlanmaya çalışıldı⁹⁶.

1892 tarihli Kastamonu salnâmesine göre, *Bolu İdâdîsi*, Bolu sancak olmasına rağmen yedi yıllık olarak tesis edilmiş olup yedi yıllık yatılı idâdîleri öncelikle vilâyetlerde açma fikri ile Bolu İdâdîsi beş yıllık nehârîye çevrildi. Aynı amaçla, beş yıllık olan Kastamonu İdâdîsi de yedi yıllık leylî idâdîye dönüştürüldü⁹⁷. İdâdîleri sancak idâdîsi ve vilâyet idâdîsi şeklinde değil de nehârî idâdî ve leylî idâdî veya beş yıllık idâdî ve yedi yıllık idâdî diye sınıflandırmak daha doğru olur, kanaatindeyiz. Beş

⁹³ CEVAT, *a.g.e.*, s.421-423.

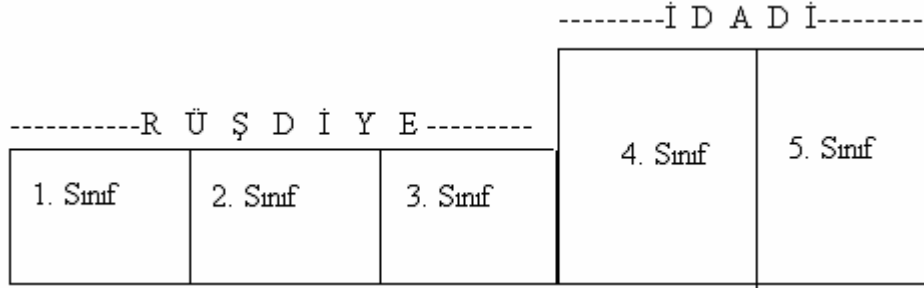
⁹⁴ H. Hüseyin DİLAVER, "II.Meşrutiyet Dönemi'nde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maârihi", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara, 2002, C.15, s.83.

⁹⁵ AKYÜZ, *a.g.e.*, s.212.

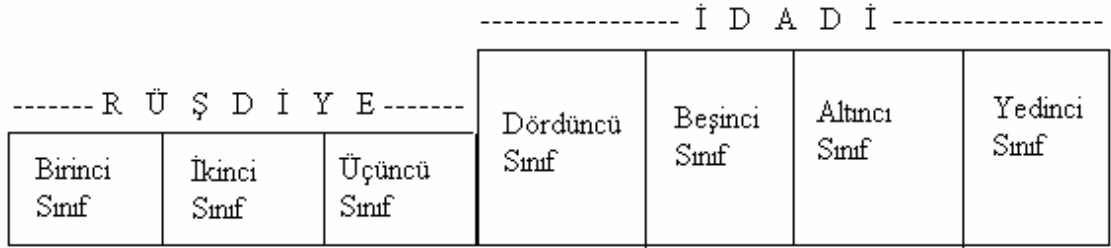
⁹⁶ KODAMAN, *a.g.e.*, s.121-123.

⁹⁷ Bahri ATA, "19. Yüzyılın Sonlarında Bolu'da Eğitim ve Bolulu Eğitimci Muallim Cevdet", *Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi*, <http://www.egitim.aku.edu.tr/bata01.htm> (25.10.2005)

yıl olan idâdîler gündüzlüdür ve rüştiye üstü iki yıldır. (Şekil1) Yedi yıl olan idâdîler yatılıdır ve rüştiye üstü dört yıldır. (Şekil2)

Şekil 3. Beş Yıllık Nehârî (Gündüzlü) İdâdîler

Şekil 4. Yedi Yıllık Leylî (Yatılı) İdâdîler

İdâdîlerin açılırken ne şekilde açılacağı zikrettiğimiz gibi yine devletin bütçesi ile ilgiliydi ve bunun da dağılımında sıkıntılar oluşturuyordu. Sadece idâdîyi açmakla iş bitmiyor, okulun yıllık masrafları, öğretmen ve personel maaşları bütçeye oldukça büyük yük oluşturuyordu. Leylî idâdîlerin yatılı olduğu için yıllık masrafı haliyle nehârî idâdîlere göre daha fazlaydı. Bu durum, leylî idâdî açılışını yavaşlattı ve nehârî idâdînin leylî idâdîden daha fazla olmasına neden oldu, diyebiliriz.

Vilâyetlerden toplanan eğitim hissesinin çoğu İstanbul'daki idâdîlere ve yüksek okullara ayrıldı. Bu durum diğer idâdîlere olduğu kadar iptidaîlere ve rüştiyelere zarar vermiş, gelişimlerini engellemiştir. Aksi takdirde vilâyetlerde leylî idâdî açılışı sağlanır hatta sancaklara bile leylî okul tesis edilebilirdi. Devletin idâdîlere ücretsiz de öğrenci kabul etmesine karşın, bazı taşradaki vilâyet maârif yetkilileri idâdî yapımına soğuk

baktılar. Halktan toplanan eğitim yardımıyla yapılan idâdî okullardan halkın yararlanamadığını ve yarar yerine zarar getirdiğini savunuyorlardı. İptidaî ve rüştiyelere daha fazla ehemmiyet verilmesi isteniyordu. Bu çekişmenin temeli, hükümetin idâdî ve yüksek okullara, halkın da iptidaî ve rüştiye okullara daha fazla önem vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu çekişmelerin zaman zaman su yüzüne çıkmasına rağmen idâdî yapımı devam etti⁹⁸.

1884-1885 (R.1300) yılından 1896-1897 ve 1897-1898 (R.1311-1312) yılına kadar birçok idâdî açılmıştır. 1902-1903 (R.1318) yılında yayınlanan ve az önce bahsettiğimiz yıllara kadar idâdî okullarla ilgili olan istatistiğe göre, 19 adet leylî ve 35 adet nehârî idâdînin olduğu anlaşılmaktadır. İstatistikte sadece mali yıl verilmiş olup aylara ait bilgi olmadığı için karşılık gelebileceği iki yılı da yazdık. Bu idâdîleri, kategorize edip kuruluş yıllarına göre sıraladık⁹⁹. (Bkz. Tablo 1, Tablo 2)

Tablo 1. Yedi Yıllık Leylî (Yatılı) İdâdîler

İdâdînin İsmi	Açıldığı Yıl	İdâdînin İsmi	Açıldığı Yıl
Bursa	1885-1886 (R.1301)	Konya	1889-1890 (R.1305)
Manastır	1885-1886 (R.1301)	Yanya	1890-1891 (R.1306)
Adana	1885-1886 (R.1301)	Midilli	1890-1891 (R.1306)
İzmir	1886-1887 (R.1302)	Üsküp*	1890-1891 (R.1306)
Kastamonu	1886-1887 (R.1302)	Ankara	1891-1892 (R.1307)
Erzurum	1886-1887 (R.1302)	Diyarbakır	1891-1892 (R.1307)
Selanik	1887-1888 (R.1303)	Halep	1892-1893 (R.1308)
Trabzon	1887-1888 (R.1303)	Edirne	1892-1893 (R.1308)
Şam	1888-1889 (R.1304)	Sivas	1892-1893 (R.1308)
Beyrut	1888-1889 (R.1304)		

⁹⁸ KODAMAN, *a.g.e.*, s.119-126.

⁹⁹ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Maârif Nezâreti İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İptidai, Rüşdiye, İdâdîye, Aliye ile Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebîyenin ve Dersaadet'te Tahriri-i İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanenin İstatistiği (1311-1312 Sene-i Dersiyeye-i Maliyesine Mahsustur)*, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1318, s.25-27.

* Açıldığı yıl nehari olan Üsküp İdâdîsi, 1895-1896 (R.1311) yılında leylîye çevrildi.

Tablo 2. Beş Yıllık Nehârî (Gündüzlü) İdâdîler

İdâdînin İsmi	Açıldığı Yıl	İdâdînin İsmi	Açıldığı Yıl
Rodos	1884-1885 (R.1300)	Muğla	1892-1893 (R.1308)
Balıkesir	1885-1886 (R.1301)	Çankırı	1892-1893 (R.1308)
İzmit	1885-1886 (R.1301)	Sinop	1892-1893 (R.1308)
Manisa	1886-1887 (R.1302)	Samsun	1892-1893 (R.1308)
Mamuratülaziz	1887-1888 (R.1303)	Trablusşam	1892-1893 (R.1308)
Drama	1887-1888 (R.1303)	Lazkiye	1892-1893 (R.1308)
Siroz	1887-1888 (R.1303)	Hama	1892-1893 (R.1308)
Gümölcine	1888-1889 (R.1304)	Denizli	1893-1894 (R.1309)
Gelibolu	1888-1889 (R.1304)	Görice	1893-1894 (R.1309)
Bolu	1888-1889 (R.1304)	Çatalca	1894-1895 (R.1310)
Kütahya	1890-1891 (R.1306)	Kırşehir	1894-1895 (R.1310)
Aydın	1890-1891 (R.1306)	Amasya	1894-1895 (R.1310)
Biga	1890-1891 (R.1306)	Nablus	1895-1896 (R.1311)
Bağdat	1890-1891 (R.1306)	Musûl	1895-1896 (R.1311)
Kudüs	1890-1891 (R.1306)	Kayseri	1895-1896 (R.1311)
Dedeoğaç	1890-1891 (R.1306)	Yozgat	1895-1896 (R.1311)
Kırklareli	1892-1893 (R.1308)	Akka	1896-1897 (R.1312)
Tekirdağ	1892-1893 (R.1308)		

1877’de idâdîlere öğretmen yetiştirmek için açılmış olan *Darülmualimin*’in idâdî şubesi, 1880’de kapandı. 1890 yılında tekrar hizmet vermeye başladı; fakat, 1891 yılındaki düzenlemeyle yine kapatıldı¹⁰⁰. Bu yıllarda ortaöğretime öğretmen yetiştirme konusunda sıkıntılar yaşandı. Bunun üzerine, çeşitli düzenlemelere gidildiği ve bunların uzun sürmeyip sürekli değiştiği görülmüştür.

1894 yılında leylî idâdîlerde uygulanan ders programında 21 ders okutuldu. Bu dersler şunlardır¹⁰¹:

¹⁰⁰ DUMAN, *aynı yer*.

¹⁰¹ YÜCEL, *a.g.e.*, s.147.

Ulûm-u Diniye, Arabî, Fârisî, Türkçe, Fransızca, Hesap, Hendese, Cebir, Müsellesat, Kozmoğrafya, Makine, Coğrafya, Tarih, Usûlü Defteri, Malûmât-ı Fenniye, Hikmet-i Tabiîye ve Kimya, Mevalit ve Hıfzısıhha, Kavânîn, Edebiyat ve Ahlâk, Hüsnuhat, Resim.

1894 yılında nehârî idâdîlerde uygulanan ders programında 13 ders okutuldu. Bu dersler şunlardır¹⁰²: Ulûm-u Diniye, Arabî, Fârisî, Türkçe, Fransızca, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, Usûl defteri, Malûmât-ı Fenniye, Hüsnuhat, Resim.

Haşim Paşa'nın 3 Temmuz 1906 (R.20 Haziran 1322) tarihinde Mabeyn-i Hümayun Başkatipliğine gönderdiği yazıda hem idâdî hem de sultânîlerle ilgili bilgiler yer almaktadır. 1903-1908 yılları arasında Maârif Nazırlığı yapan Haşim Paşa, yazısında idâdî öğretim kurumlarından ve yüksek okullardan çıkanların çoğunda, amaçlanan düzeyde dindarlık ve iyi ahlâk olmadığını belirtmiştir. Bunun öğrencilerden ve ders kitaplarından kaynaklanan sebeplerden değil de, öğretmenlerin eğitim ve öğretimlerindeki kötü halden kaynaklandığını beyan etti. İsmi geçen şahıs, okullarda görevlendirilecek memur ve öğretmenlerin dindar, iyi ahlâklı olmalarına dikkat edilmesini, din ve ahlâk derslerinin artırılmasını ve bazı okulların kapatılmasını tavsiye etmektedir. Bunun üzerine orta dereceli ve yüksek okullara din adamlarından ikinci müdür atandı, tüm okulların ders programları değiştirilerek din ve ahlâk dersleri artırıldı ve İlm-i Eşya gibi lüzumsuz görülen dersler kaldırıldı¹⁰³. Bunların yanında, II. Abdülhamit'in saltanatı boyunca, idâdî sayısı 104'e çıkarıldı¹⁰⁴. Eğitimde kaliteyi artırmak için alt yapının oluşturulmasına çalışıldı.

II.Abdülhamit'in altyapıya önem vermesi eğitim adına olumlu bir gelişmedir. Ancak, okullarda dinsel olgulara, diğer kavramlara oranla daha fazla ağırlık verilmesi eğitimde kullanılabilir olma ve güncellikle bağdaşmamaktadır. Padişaha bu yönde isteklerin aktarılması ve onun bu önerileri hayata geçirmesi yani hem dönemin eğitim yetkilisinin hem de devletin en üst makamında bulunan kişinin tutumları eğitim adına düşündürücüdür. Bunlar, devletin bakış açısının ve eğitime yaklaşımının nasıl olduğunu yansıtmaktadır. Eğitimde istenilen verimin sağlanamamasının ve kalitenin düşük

¹⁰² YÜCEL, *a.g.e.*, s.148.

¹⁰³ Yahya AKYÜZ, "Maârif Nâzırı Haşim Paşa İle İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler, Sorunlar", *Belleten*, C.XLV/2, S.179, TTK. Basımevi, Ankara, 1981, s.207-209.

¹⁰⁴ Mehmet DERİ, "Osmanlılar'da Eğitim Öğretim Faaliyetleri- 1", www.ilkadimdergisi.com/135/kapak-mehmet.htm - 22k - (17.03.2005)

olmasının öğrenci ve ders kitaplarından ziyade öğretmenlerden kaynaklandığının düşünülmesi olumlu karşılanabilir. Öğrenci araç-gereçleri de önemlidir; fakat idare ile eğitim heyetinin durumu, eğitim-öğretimin örgütlenmesi ve bunların hayata geçirilmesi çok daha önemlidir. Bahsi geçen uygulamalar yapılırken bazı İlm-i Eşya gibi pozitif ilimlerden vazgeçilip dini derslere ağırlık verilmesi ve görevlilerde liyakat yerine dindar olmalarının aranması, eğitimin kalitesi ve meslek ahlâkı açısından olumsuz bir faaliyet olarak karşımız çıkmaktadır.

İdâdî okullarının işleyişi hakkında 1869 Maârif Umûmiye Nizamnâmesi haricinde detaylı bir Talimâtnâme yoktu. Buna binaen düzenlenen idâdî okulları iç idare Talimâtnâmesi; sınıf teşekkülü, memurların görevleri, öğrenci seçimi-kabulü, ödüller-cezalar, sınavlar, kıyafet, erzaklar, çeşitli maddeler ve ek hususları içermektedir. Konular, çok teferruatlı olarak belirlenmiş, keza öğrencilere verilecek tatlıların bile bu Talimâtnâme ile belirlendiğine şahit olmaktadır¹⁰⁵. Sonraki dönemlerde yapılan düzenlemelerde de zikrettiğimiz Talimâtnâme dikkate alındı.

1.4.3. Sultaniler

Birinci Meşrutiyet döneminde Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde ilginç gelişmeler meydana geldi. 27 Kasım 1877 tarihinde Ali Suavi, görevinden azledildi. Bunun akabinde Çırağan Sarayı Vakası yaşanmıştır¹⁰⁶.

1869 Maârif Umûmiye Nizamnâmesi ile açılması ve ülke geneline yayılması öngörülen sultânîler I. Meşrutiyet Döneminde olduğu gibi Mutlakiyet Döneminde de açılıp yayılması gerçekleşmemiştir. Girit'in merkezinde kurulan *Mekteb-i Kebir* adlı bir sultânî dışında II. Meşrutiyet Dönemine kadar hiçbir sultânî açılmadı¹⁰⁷.

¹⁰⁵ CEVAT, *a.g.e.*, s.337-369.

¹⁰⁶ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası", *Bellekten*, C. VIII, S.29, TTK. Basımevi, Ankara, 1944, s.76.

¹⁰⁷ ERGÜN, *Sivil Eğitimin...*, *a.g.e.*, s.9.

1.5. İKİNCİ MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE (1908-1918) ORTAÖĞRETİM

İkinci Meşrutiyet Dönemi, modern akımların değişik çağdaş düşüncelerin tasavvur edildiği ve Türk eğitim tarihinde en çok araştırmanın yapıldığı günümüze deneyim kazandıran bir dönemdir. Bu dönemde eğitime dair çeşitli fikir akımları ortaya çıktı. Akımlar sınıflandırılırken kesin ifadeler ve keskin çizgiler kullanılmamıştır. Fikir adamları, herhangi bir düşüncenin temsilcisi olmaktan çok çağdaş eğitimi savunan ve bunun yanında değişik eğitim düşüncelerini savunan kişilerdir. Ortaöğretim hususunda bir çok görüş bildirdikleri ve girişimlerde buldukları için İkinci Meşrutiyet Döneminde eğitim akımlarını ve fikir adamlarını burada vermeyi uygun gördük¹⁰⁸:

Seçkinler eğitimi akımı; Emrullah Efendi, Feridun Vecdi.

Çocuktan hareket akımı; İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey, A.Sabri Cemil, Fazıl Ahmet (Aykaç) Bey.

İşi okulu akımı; Edhem Nejat, İsmail Mahir Efendi, Osman Ferit.

Girişkenlik eğitimi akımı; M.Sabahattin (Prens Sabahattin), Nafi Atuf (Kansu), Tevfik Fikret.

Kitle eğitimi akımı; Satı Bey.

Kültür eğitimi akımı; Ziya Gökalp, Necmeddin Sadak, Kazım Nami (Duru), M.Şemseddin (Günaltay).

Kadın eğitimi akımı, Halide Edib (Adıvar).

Beden eğitimi akımı; Selim Sırrı (Tarcan).

1.5.1. İdâdîler

Beş yıllık idâdîler

Osmanlı eğitim sisteminde beş yıllık idâdîler, ilk üç yılı rüştiye, son iki yılı idâdî öğretimine ayrılmış liva idâdîleriydi. 1913 yılında beş yıllık idâdîlere rüştiyeyi bitirenlerin alınacağı ve biri hazırlık olmak üzere üç yıllık olacağı ilan edildi. Hazırlık

¹⁰⁸ Mustafa ERGÜN, II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914), Ocak Yayınları, Ankara, 1996, s.41-154. (geniş bilgi için bkz.)

sınıflarının amacı, değişik okullardan gelen öğrencilerin bilgilerini aynı seviyeye çekmekti. Bu hazırlık sınıflarını bitirenler, iki yıllık olan umûmî, ziraî, ticarî ve sınaî şubelerinden birine girmek zorundaydılar. Üç yıllık rüştiyelerin idâdîlerden ayrılarak liva idâdîlerinin hazırlık sınıfıyla birlikte üç yıla indirilmesi 1914 yılından itibaren uygulanacaktı. Rüştiyeler bu yıldan itibaren ilköğretim kademesi olarak kabul edildi. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra “bu seneye mahsus” ibaresiyle idâdîlerde yeni ders programı oluşturuldu ve Genel Tarih, Medenî Bilgiler gibi dersler konulduğu bilinmektedir. Ahmet Şükrü Bey bakanlığı sırasında beş yıllık liva idâdîlerini üç yıla indirmesinden sonra 1914 yılında yeniden ders programı hazırlandı. Komisyonların idâdî programlarını hazırlama işini 1914 Haziran’ında bitirmesine rağmen vilâyetlerin gerekli hazırlıkları yapıp araç ve gereci sağladıktan sonra 1915 yılında uygulanmasına karar verildi.¹⁰⁹

1911 yılında Aksaray yangınında Kız öğretmen okul binası yanınca Darülmuallimat teşkilatı kız idâdîsine çevrilmesine karar verildi. İlk kız idâdîsi, Kabasakal’daki bir konakta rüştiye kısmı yeniden, idâdî kısmı ise kapatılan Darülmuallimat öğrencisinden oluşturularak açıldı. Bu bina da 1912 yangınında yanınca Beyazıt’taki Tavşantaşı mevkiinde bir konakta 3 sınıfı rüştiye 3 sınıfı da idâdî olmak üzere tekrar açıldı. Kız idâdîsi neharî yani gündüzlüydü. Okulun idâdî sınıflarında Türkçe, Riyaziye, Tabiîye, Tarih, Coğrafya, Mevalit (Nebatat, Tabakat, Hayvanat), Resim ve Fransızca dersleri okutuldu¹¹⁰.

Bir yıllık oluşturulan idâdî ders programından sonra düzenlemelerin yapıldığı ve yeni derslerin konulduğu 1911 (R.1327) yılındaki beş yıllık idâdî ders programında şu dersler vardı¹¹¹:

Kur’ân-ı Kerîm ve Tecvit, Ulûm-u Diniye, Hesap, Hendese, İlmî eşya, Hikmet-i Tabiîye, Tarih-i Tabiî, Hıfzısıhha, Coğrafya, Tarih, Arabî, Türkçe, Fransızca, Malûmât-ı medeniye, Ahlâk, Malûmât-ı İktisadiye, Malûmât-ı Kanuniye, Ziraat, Usûl defterî, Evrak ve Muhâberât-ı Ticarî, Arapça, Rumca, Bulgarca, Ermenice, Hatt (Rık’a ve Sülüs).

¹⁰⁹ ERGÜN, *a.g.e.*, s.218-219.

¹¹⁰ Nafi Atuf KANSU, *Türkiye Maârif Tarihi-İkinci Kitap (C. II.)*, Ankara, 1932, s.82.

¹¹¹ YÜCEL, *a.g.e.*, s.154.

Yedi yıllık idâdîler

Osmanlı eğitim örgütlenmesinde yedi yıllık idâdîler, ilk üç yılı rüştiye, son dört yılı idâdî öğretimine ayrılmış vilâyet merkezlerindeki idâdîlerdi. İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra idâdî programlarında değişikliğe gidilmesi düşünüldü. Beş yıllık idâdîlerde olduğu gibi ‘‘bu seneye mahsus’’ ibaresiyle idâdîlerde yeni ders programı oluşturuldu. İkinci Meşrutiyet Döneminde yedi yıllık idâdîler sultânî ve liseye çevrildiler. Emrullah Efendi bütün Osmanlı tebaasının müşterek olarak eğitim ve öğretim görebilecekleri bir öğretim kurumu olmasını istiyordu. Bu düşüncesini ilköğretim kademesinde hayata geçirmenin mümkün olmadığını anlayınca idâdîlerde gerçekleştirilmeyi uygun gördü. Ülke genelindeki çok sayıda idâdîde bir anda bu değişikliğe gitmenin zorluğunu bilen Emrullah Efendi, 12 vilâyet idâdîsini İstanbul’da bulunan Mekteb-i Sultânî haline getirmek istedi. Kalan yedi yıllık idâdîlerin sultânîye çevrilmesi ise 1913 yılında Şükrü Bey’in bakanlığı zamanında kararlaştırıldı. Bu kararın, aynı zamanda okulların genişletilmesi de düşünüldüğünden 1914 yılından itibaren uygulanması öngörüldü. Ayrıca, bu süre içerisinde gerekli düzenlemelerin yapılıp çalışmaların tamamlanması gerekiyordu¹¹².

Bu dönem başlarında idâdî sayısı 79 iken¹¹³, sonraki yıllarda değişen ifadelerle göre, 20-23 leylî idâdî ve 70-90 arasında nehârî idâdî vardı.1914 yılında toplam 59 idâdînin olduğunu görmekteyiz¹¹⁴.

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı, Türk eğitiminin yükselişe geçen hareketini durdurdu. Savaş ortamının varlığı bile bir toplumu olumsuz etkilerken; Türk milletinin, alınan mağlubiyetlerle daha da olumsuz etkilenmesi kaçınılmazdı.

Yedi yıllık idâdîlerde bir yıllık diye oluşturulan idâdî ders programından sonra çeşitli düzenlemelerin yapıldığı ve yeni derslerin konulduğu görülmektedir. 1911 (R.1327) yılında uygulanan yedi yıllık idâdî ders programında şu dersler vardı¹¹⁵:

Kuran-ı Kerim ve Tecvit, Ulûm-u Diniye, Hesap, Hendese, Cebir ve Müsellesat, Malûmât-ı Fenniye, Hikmet-i Tabîiye ve Mekanik, Kimya, Tarih-i Tabîî, Hıfzısıhha, Coğrafya, Tarih, Arabî , Fârisî, Türkçe, Fransızca, Malûmât-ı Medeniye, Ahlâk,

¹¹² ERGÜN, *a.g.e.*, s.219-221.

¹¹³ KANSU, *a.g.e.*, C.II., s.10.

¹¹⁴ ERGÜN, *a.g.e.*, s.224.

¹¹⁵ YÜCEL, *a.g.e.*, s.155.

Malûmât-ı İktisadiye, Usûl Defterî, Arapça, Rumca, Bulgarca, Ermenice, Hatt (Rık'a ve Sülüs).

1.5.2. Sultaniler

Ortaöğretimin vilâyetlerde canlandırılması ve düzenlemelerin yapılması için 1910 yılında bir komisyon kuruldu. Emrullah Efendi 12 leylî idâdîsini sultânîye çevirmeyi planlıyordu. Komisyon, bu tasarının ayrıntılarını oluşturmaya çalıştı. 1910 Eylül'ünde yeni sultânîleri açıldı. İlk açılışta lise de denilen sultânîler, resmen 1922 yılından sonra lise diye adlandırılacaklardır¹¹⁶:

1910 (R.1326) yılında sultânîlerin birinci devre ve ikinci devre ders programında şu dersler vardı¹¹⁷:

Birinci devre dersleri: Ulûm-u Diniye, Arabî, Türkçe, Hesap, Hendese, Cebir, Usûl Defterî, Fârisî, Ulûm-u Tabîiye, Malûmât-ı Medeniye, Ahlâkiye, İktisadiye ve Kanuniye, Fransızca, Tarih, Coğrafya, Hatt, Resim, Jimnastik.

İkinci devre dersleri: Ulûm-u Diniye, Arabî, Fârisî, Türkçe, Fransızca, Hendese, Cebir, Müsellesat, Usûl defterî, Hendese-i Resmiye, Kozmoğrafya, Hikmet-i Tabîiye, Mihanik, Kimya, Tarih-i Tabîî, İlmî Ahlâk, İlmî Kavânîn, İlmî İktisat, Tarih, Coğrafya, Felsefe, Resim, Hatt, Jimnastik, Tatbikat-ı Fenniye, Almanca ve İngilizce.

Leylî idâdîleri sultânîye çevirme çalışmaları taşrada başarılı olamadı. Emrullah Efendi, ikinci bakanlık döneminde bir tasarı hazırladı. Yasalaşmayan tasarı, ortaöğretimi idâdî ve sultânî diye ikiye ayırmıştı. İdâdîler gündüzlü ve 4 yıl olarak belirlenmişti. Sultânîler ise, yatılı ve 12 yıl olması öngörülmüştü. Sultânî öğrenimi, yaşanan aksaklıklarla devam ettirilmeye çalışıldı. Tüm hata ve eksikliklere rağmen halk sultânîlere ilgi göstermiş ve katılımın arttığı gözlenmiştir. Eksikliklerin giderilmesi için 1913 yılında yeni düzenlemeler yapıldı. Ortaöğretim, devre-i ula ve devre-i sani yani birinci devre ve ikinci devre diye ikiye ayrıldı. İkinci devre ise fen ve edebiyat

¹¹⁶ ERGÜN, *a.g.e.*, s.228-229.

¹¹⁷ YÜCEL, *a.g.e.*, s.152-153.

olarak iki şubeden oluştu¹¹⁸. Bu ortaöğretim yapılanmasının benzer bir çeşidinin 1950'li yıllarda Amerika'da da kullanıldığına tanık olmaktadır¹¹⁹.

Kızların ortaöğretim için başvurmaları ve kızlar için halâ sultânî açılmamış olması bu yönde karar almaya yöneltti. 1913-1914 ders yılı başında gereksinimler dikkate alınarak gündüzlü olan okulun yatılıya dönüştürülmesi ve 5 yıllık ilköğretim üzerine 5 yıllık da ortaöğretimi ekleyerek 10 yıllık bir kız sultânîsi kurmak uygun görüldü. Aksaray Redif Paşa Konağında açılan bu okul, *İstanbul İnas Sultânîsi* adını aldı. Bu okul, 1915 yılında Bezm-i Âlem Sultânîsi adını alarak Sultan Mahmut Türbesi yanındaki binaya taşındı. 10 yıllık kız sultânîsinin açılması sadece İstanbul'da gerçekleşebilmiştir. Bu ortaöğretim kurumlarının vilâyetlerde de açılması ve yayılması Kurtuluş Mücadelesi sonrasında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti dönemine rastlamaktadır¹²⁰.

1913 yılında yapılan yeni değişikliklerle hem sultânî okullarının birinci devre dersleri hem de ikinci devre dersleri yeniden tanzim edildi. Ders saatleri artırılarak iki devrede de her yıl haftada 30 saat ders verildi. Sultânî öğrenimi boyunca ilk devrede 16 ders okutulurken ikinci devrede 22 ders okutuldu. Kız sultânîsinde ise, 5 yıllık orta sınıflarda ilk yıl 32 saat diğer yıllar 33 saat ders verilmesi öngörüldü. 1913 (R.1329) yılında sultânîlerin birinci devresinde, ikinci devresinde ve kız sultânîlerindeki ders programlarında şu dersler vardı¹²¹:

Birinci devre dersleri: Ulûm-u Diniye, Lisân-ı Osmanî, Tarih, Coğrafya, Malûmât-ı Tabîye ve Sıhhiye, Hikmet-i Tabîye, Kimya, Hesap ve Cebir, Usûl Defterî, Hendese, Resim ve Resmi Hattı, Arabî, Fârisî, Lisan-ı Ecnebî, (Fransızca, İngilizce, Almanca), Terbiye-i Bedeniye, Gınâ (Musikî).

İkinci devre dersleri: Ulûm-u Diniye, Lisân-ı Osmanî, Tarih, Coğrafya, Hayvanat, Nebatat, İlm-i Arz, Hıfzısıhha, Hikmet-i Tabîye, Kimya, Cebir ve Hesab-ı Nazarî, Müsellesat-ı Müsteviye, Hendese, Kozmoğrafya, Mihanik, Mantık ve Felsefe, Resim ve Resmi hattı, Arabî, Fârisî, Lisan-ı Ecnebî, Terbiye-i Bedeniye, Tatbikat-ı Fenniye.

¹¹⁸ ERGÜN, *a.g.e.*, s.231-232.

¹¹⁹ Nelson L. BOSSING, *Orta Dereceli Okullarda Öğretim* (Çev:Necmi SARI), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1953, s.6.

¹²⁰ KANSU, *a.g.e.*, s.83-84.

¹²¹ YÜCEL, *a.g.e.*, s.157-159.

Kız Sultânîsi orta sınıflarının dersleri: Ulûm-u Diniye, Lisân-ı Osmanî, Tarih, Coğrafya, Malûmât-ı Tabîiye ve Sıhhiye, Malûmât-ı Hikemiye ve Kimyeviye, Malûmât-ı Ahlâkiye ve Medeniye, Hesap ve Cebir, Hendese, Kozmografya, İktisad-ı Beyti, Terbiye-i Etfal, Lisan-ı Ecnebî, Gınâ ve Musiki, Resim, Terbiye-i Bedeniye, Dikiş, Biçki, Nakış ve Tabahat.

Ders programında derslerin saat sayılarına baktığımızda, yoğunluklarının yıllara yayılmaya çalışıldığını, yabancı dil dersi saatlerinin diğerlerine oranla daha çok yer aldığını görmekteyiz. İnas sultânîlerinde Çocuk Terbiyesi, Ev İşleri ve Ev Ekonomisi ile ilgili derslerin de konulduğuna şahit olmaktadır. Ev İşleri ile Yemek Pişirme gibi derslerin özellikle fazla olması ve okulda tüm kızlara verilmesi enteresan bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır.

1914 yılına kadar sultânîlerin son sınıfları halâ açılmış değildi. Sultânîler yedi yıllık idâdîlerden bir yıl fazla öğrenim veriyordu fakat yedi yıllık idâdîlerin diploması aynı sultânî diploma hakkını verdiği için sultânî öğrenimi görenler son sınıfı okumadan ayrılıyorlardı. Alınan önlemler sonucunda sultânîlerin son sınıfı açıldı. Sorunu temelden halletmek için yedi yıllık idâdîlerin hepsinin sultânîye çevrilmesi kararlaştırıldı. Yedi yıllık idâdîlerin sultânîye hâline dönüştürülmesi Şükrü Bey'in bakanlığı zamanında 1914 yılında gerçekleşti. Dönemin başında, 12 idâdî sultânîye çevrilirken bu yıllarda 22 idâdî sultânîye çevrildi. Yeni açılanlarla beraber 36 sultânî vardı. *Mekâtib-i Sultânîye Nizamnâmesi* sadece yedi yıllık idâdîleri sultânîye çevirmekle kalmadı ve uzun yıllar ortaöğretim sistemini oluşturan ortaöğretim yasası hükmünde bir nizamnâme olarak uygulandı¹²².

Birinci Dünya Savaşı, Türk eğitimini çok olumsuz etkiledi. Atağa geçen eğitim hamlesi sekteye uğradı. Yetişen genç öğretmenlerin şehit olması, bilinçlenen gençlerin ve eğitime önem veren halkın savaş ortamından etkilenmesi eğitim adına üzüntü verici bir durumdur.

Savaş ortamında, bütün sosyal olgular gibi eğitimin de negatif tesir altında kalacağı bilinen bir gerçektir. Bu dönemin sonlarında ortaöğretim kurumlarında öğretmen açığı oluştu. Savaşta yaralanarak emekliye ayrılan subayların, istemeleri ve fiziksel bir engelleri olmaması halinde diploma düzeylerine göre ilk veya orta dereceli okullarda

¹²² ERGÜN, a.g.e., s.234-235.

görevlendirilebileceği kararlaştırıldı. Bu emekli subaylar, her yıl yaz tatilinde açılacak kurslarda meslek bilgilerini geliştireceklerdi¹²³.

1.5.3. Özel Ortaöğretim Kurumları

Ortaöğretim kurumları içerisinde özel okulların ilki olan *Dariüşşafaka* 1903 yılında öğrencilerin açlık ve idaresizlikten protestoları nedeniyle bakanlığa bağlı resmi okul şekline dönüştürüldü. Kurulan *Cemiyet-i Tedrise-i İslâmiye* adlı derneğin faaliyetleri sonucunda 1909 yılında yeniden özel ortaöğretim kurumu hâlini aldı. *Osmanlı İttihât Mektepleri Heyet-i Tesisiyesi* adlı dernek ise, İstanbul'un çeşitli semtlerine idâdî kısımları da olan büyük özel okullar açtı. Hukuk Mektebi öğrencileri tarafından 1909 yılında *Vesile-i Terakki ve Maârif Mektebi* adlı okul açıldı ve sultânî programı kullanıldı. Ayrıca, diğer öğretim kısımları gibi idâdî kısımları da olan İstanbul'da *Rehber-i İttihad-ı Osmani Mektebi*, *Darülilim ve Tâlim Mektebi*, *Mekteb-i Tefeyyüz*, İzmir'de *Şark Mektebi*, *Hadika-i Maârif Mektebi*, *Menba-ı Füyuzat Mektebi*, *Mekteb-i Osmanî*, Selanik'te *Selanik Feyziye Mektebi*, *Selanik İttihat ve Terakki Mektebi* gibi kurumlar kuruldu¹²⁴.

1.6. KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE (1918-1923) ORTAÖĞRETİM

30 Ekim 1918 Mondros Anlaşması ile Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Osmanlı Devleti'nin toprakları müttefik devletler tarafından işgal edilmeye başlandı. Tarih dönemlerinde hep hür yaşayan ve esareti hiçbir zaman kabullenmeyen Türk milleti, top yekûn istiklâl mücadelesine başvurdu. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlayan bu girişim, Türk milletinin bağımsız ve hür yaşamaya olan iştiyakını bir kez daha gösterdi.

Kurtuluş Savaşı döneminde eğitim, içinde bulunulan esaretten kurtulma gayreti nedeniyle çok fazla etkilendi. Savaş ortamında ulusun eğitime çok fazla önem vermesi

¹²³ AKYÜZ, *a.g.e.*, s.269.

¹²⁴ ERGÜN, *a.g.e.*, s.238-243.

düşünülemezdi. Eğitim, millî bilinç oluşması ve halkın bütünleşmesi konusunda fayda sağlayarak millî mücadeleye katkı sağladı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulunca eğitim meselesini üstlenmesi için Maârif Encümeni kuruldu. 1920 yılının Mayıs ayında Maârif vekilliği seçimi yapıldı. Bunun üzerine, Türk eğitimi ile ilgilenen iki eğitim örgütü oluştu. Biri, İstanbul'da İstanbul Hükümeti'nin idaresi altında olan Maârif-i Umûmiye Nezâreti; diğeri ise, Ankara'da TBMM Hükümeti'nin yürüttüğü Maârif Vekâleti'dir. 1920 yılının Aralık ayında sultânîlerin yerine idâdîlerin kurulması ve ortaöğretim süresinin iki yıl kısaltılması gibi sorunlar tartışıldı; fakat çözüm bulunamadı¹²⁵.

Devlet içersinde, iki hükümetin bulunması ve hâliyle iki eğitim yönetiminin varlığı eğitimin örgütlenmesi hususunda atılım gösterilmesini yavaşlatmıştır. Ancak, sorun ileriki yıllarda, önce saltanatın kaldırılmasıyla daha sonra da *Tevhid-i Tedrisat Kanunu* ile kökünden halledildi.

1921 yılında Maârif Vekâletinin hazırladığı tasarıya göre, ortaöğretimin üç yılı genel öğretim ve bir yılı da mesleki öğretime ayrılmak üzere dört yıl olması kararlaştırıldı. 1922 yılından itibaren Maârif Vekilliğine getirilen İsmail Safa Bey'in, bakanlığı esnasında üzerinde ehemmiyetle durduğu konulardan biri de ortaöğretimdi. Bu zat, ortaokullarda atölye ve uygulama odalarının kurulmasını, sultânîlerde ise mesleki derslerin yanında edebî ve kültürel bilgilerin de öğretilmesini istiyordu. Maârif Vekâleti'nin Maârif Heyet-i İlmiye'si ilk toplantısına 15 Temmuz 1923 tarihinde başladı. Bütün öğretim kurumlarının yeniden tanzim edilmesi gerektiği; ancak ilk ve ortaöğretim kurumlarının öncelikle ıslah edilmesinin doğru olacağı düşünülüyordu. 15 Ağustos 1923 tarihinde sonuçlanan toplantıda, eğitime dair bir çok konuda olduğu gibi ortaöğretim konusunda da önemli kararlar alındı. Sultânî adının liseye çevrilmesi, liselerin 11 yıl (4+4+3) olması ile fen ve edebiyat şubelerinin son sınıfta ayrılması kararlaştırıldı¹²⁶.

İkinci Meşrutiyet döneminde kız liseleri sadece İstanbul'da açılmıştı. Vilâyetlerde de kız liselerinin açılmaya başlaması 1922 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti zamanındadır. Vilâyetlerde ilk açılan lise, İzmir Kız Lisesi'dir ve aynı yıl içinde Ankara

¹²⁵ Mustafa ERGÜN, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s.11-14.

¹²⁶ ERGÜN, *a.g.e.*, 19-37.

Kız Lisesi de açıldı¹²⁷. Millî mücadele döneminde sultânî ve idâdî ders programları her hangi bir değişime uğramadı. Maârif Vekili Vehbi Bey zamanında programları değiştirme girişimi oldu. İki değişik program tasarlandı lakin teşebbüste bulunulmasına karşın tasarılar düşüncede kaldı ve uygulamaya koyulamadı¹²⁸.

---

¹²⁷ KANSU, *aynı yer*.

¹²⁸ YÜCEL, a.g.e, s.189.

İKİNCİ BÖLÜM

KARESİ İDÂDİSİ

2.1. OKULUN AÇILIŞI

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde idâdîlerin kurulması ve muhtevası belirtilmesine rağmen devletin içinde bulunduğu ekonomik şartlar ve hâli hazırda idâdî öğretmenlerinin olmaması nedeniyle 1873 yılına kadar hiçbir idâdî okul açılmadı. Bu tarihten itibaren İstanbul'da ve taşrada birkaç idâdî okul açılrsa da idâdî okulların yayılması 1884-1885 yılından sonra başladı.

1884-1885 (R.1300) yılında, Sait Paşa'nın girişimleriyle yapılan düzenlemeler neticesinde vilâyet merkezlerinde idâdî okullar açılmaya başlayınca vilâyet merkezi olan Balıkesir'de de bir idâdî okul açıldı. Bu idâdî okul, 23 Şubat 1886 (R.11 Şubat 1301)* tarihinde Düyun-u Umûmiye binası yanında Celalzâde Hanı içinde eğitime başladı. İdâdînin açılışında okul müdürü tayin edilemediğinden Karesi Vilâyeti Maârif Müdürü olan Hikmet Bey, okulu açtı ve vekil olarak okul müdürlüğünü idare etti¹²⁹. Karesi İdâdîsi, nehârî yani gündüzlü olarak kuruldu ve kurulduğunda öğretim süresi, tüm nehârî idâdîler gibi 5 yıldır.

Maârif Nezâreti'nin neşrettiği istatistik cetvelde nehârî veya leylî bütün idâdîlerin tesis ediliş yıllarına baktığımızda Rodos İdâdîsi'nin 1884-1885 (R.1300) yılında, Bursa, Manastır, Adana, İzmit ve Karesi İdâdîsi'nin 1885-1886 (R.1301) yıllarında açıldığını

---

* Yararlandığımız kaynaklarda yıllar, Rumi ve Hicri olarak verilmiştir. Faik Reşit Unat'ın Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu'ndan ve Türk Tarih Kurumunun tarih çevirme kılavuzundan (<http://www.ttk.gov.tr/takvim.asp>) istifade ederek miladi yıla çevirdik. Parantez içersinde de, kaynaklarda gördüğümüz yılı yazmayı uygun gördük.

¹²⁹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Karesi İdâdî-Sultânî-Lisesine Mahsus Salnâme*, Dilek Matbaası, Balıkesir, 1339-1342, s.12, 44.

ve ilk açılan idâdîlerin bunlar olduğunu görmekteyiz. Nehârî idâdîler içinde Karesi İdâdîsi, Rodos İdâdîsi ve İzmit İdâdîsi ile birlikte ilk açılan idâdîlerdendir¹³⁰.

2.2. KURULUŞU İLE YENİ BİNAYA NAKİL YILLARI ARASINDA KARESİ İDÂDÎSİ

2.2.1. Genel Durum

Karesi İdâdîsi, Celalzâde Hanı içinde açıldığında yapı olarak yeterli görülüyordu. İlk yıllarda birkaç sınıfın olması ve öğrencinin azlığı sebebiyle fazla sorun teşkil etmedi. Daha sonraki yıllarda sınıf sayısının artması ve öğrenci sayısının çoğalması nedeniyle bina yetersiz gelmeye başladı. Açılışından üç yıl sonra idâdîye ait olmak üzere bir bina yapılmasına karar verildi. Karesi İdâdîsi'nin asıl binasının temeli, 1888-1889 (R.1304) yılında Maârif Müdürü Giridli Hasan Tahsin Bey zamanında atıldı. Okul binasının yeri, kışla talimhânesinden alındı. Bahçe kısmı ise, Behçet Paşa Köşkü arsasından ayrıldı. Kurban kesilerek başlanan temel atma törenine, öğretmenler ve öğrenciler de katılarak dua ettiler. Temeli atılmasına ve töreni yapılmasına rağmen ancak 1890-1891 (R.1306) yılında inşaat yapılmaya başlandı. Bina yapılana kadar öğretimin devam edebilmesi için başka bir binaya geçmek gerekiyordu. Bunun üzerine, Giridîzâde Mehmet Paşa Konağı'nın yarısına taşındı. Konağın diğer yarısında ise, tümen kumandanı Neşat Paşa oturmaktaydı¹³¹.

1889-1890 (H.1307) yılında tüm rüştiyeler lağv edilerek rüştiyelerin idâdî okullarının içinde yer alması kararlaştırıldı. Rüştiye öğrencisi ve öğretmeni idâdî okullara nakledildi. Sancak idâdîlerinin beş yıl, vilâyet idâdîlerinin yedi yıl olması kararlaştırıldı¹³². Karesi Sancağı da tekrar Hüdavendigâr vilâyetine bağlandığından beş yıllık nehârî liva idâdîsi olarak kabul edildi.

Giridîzâde Mehmet Paşa Konağı'nın diğer yarısında ikâmet eden Neşat Paşa'nın dairesinde 1893-1894 (R.1309) yılında bir gece yarısı meydana gelen yangın sebebiyle konak fevkalade hasar gördü. Yangında hem binanın zarar görmesi hem de okul araç-

¹³⁰ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Maârif Nezâreti İdaresinde ...*, s.26-27.

¹³¹ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.12-13.

¹³² CEVAT, *a.g.e.*, s.240.

gereçlerinin hepsinin yanması idâdî için vahim bir olay olmuştur. Bu durum karşısında konaktan taşınma zorunluluğu ortaya çıktı ve okul için yeni bir binaya gereksinim duyuldu. Zağanos Paşa Camî yakınlarında bulunan Uncu Hafız Adil Efendi'nin evi, idâdî öğretiminde kullanılmak üzere okul hâline getirildi ve böylece Karesi İdâdîsi'nin bina ihtiyacı karşılanmış oldu. Okul, iki yıl sonra idâdî öğretimi için yapılan yeni binaya taşındı¹³³. Fiziki şartlar ve doğal sebeplerden dolayı açıldığı tarihten esas binaya taşınana kadar hep yer değiştirdi.

1892-1893 (H.1310) yılında yayınlanan tebliğe göre¹³⁴; binaları tamamlanan idâdîler hemen açılmış, binası hazır olmayanlar kiralık binalarda eğitim-öğretime başlamıştır. Bu idâdîlerin hepsi ilk açıldıklarında nehârî yani gündüzlü iken sonraları bazı yerlerde görülen lüzum üzerine leylîye yani yatılıya çevrildi. Kitap seçimi okula bırakılırken okul içi tâlimatlarla düzenleme yapılması ve durumu müsait olmayan yerlerdeki öğrencilerin yakınındaki müsait idâdî okuluna gönderilmesi istendi. Her iki idâdî türünün de rüştiyeyi içine aldığı karşımıza çıkmaktadır.

1890-1891 (R.1306) yılında başlanan inşaat, 1895-1896 (R.1311) yılında ancak tamamlanabildi. Okulun yapılması için o günün parası ile yedi bin lira harcanmıştır. Binanın yedi yıllık idâdî olarak tasarlandığı ve bu şekilde yapıldığı bilinmektedir¹³⁵. Fakat Karesi İdâdîsi, sancakta bulunan nehârî idâdîydi. Öğrenim süresi beş yıl ve gündüzlü olarak hizmet vermekteydi. 1895-1896 (R.1311) yılına kadar değişik mekanlarda öğrenim veren idâdî, bu yıldan itibaren kendisi için yapılan yeni binaya taşınarak seyyâr hâlden kurtarıldı.

2.2.2. İdareciler

İdâdî okullarının işleyişi hakkında 1869 Maârif Umûmiye Nizamnâmesi haricinde detaylı bir Talimâtnâme yoktu. Buna binaen idâdî okulları iç idare Talimâtnâmesi

¹³³ UZUNÇARŞILI, *aynı yer*.

¹³⁴ CEVAT, *a.g.e.*, s.421-423.

¹³⁵ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.13.

düzenlendi. Karesi İdâdîsi'nde de geçerli olan Talimâtnâme'ye göre; gündüzlü idâdîlerde, bir müdür bulunacaktır ve müdürün görevleri şunlardır¹³⁶:

- 1- Okulun genel idaresinden birinci derecede sorumludur.
- 2- Öğrencilerin terbiyesine, öğretimin iyi gitmesine, asayişin korunmasına ve devam etmesine dikkat etmek.
- 3- Okulun temizliğini ve gündüzlü idâdîlerdeki görevlileri kontrol etmek.
- 4- Okulun demirbaş eşyasının ve öğretim araç-gereçlerinin korunmasıyla devamlı ilgilenmek.
- 5- Okulla ilgili düzenlemelerin tümünü yerine getirmek ve bu konuda emirlerin tamamını geciktirmeden uygulamak.
- 6- Müdür, memurlardan veya öğretmenlerden birinin görevini yerine getirmede kusurunu görürse gerekli uyarıyı yapacaktır. Bu girişimden fayda görülmediği takdirde maârif müdürüne yazılı olarak bildirecektir. Gerekirse, olağanüstü sebeplere dayanmak şartıyla ve acil görürse sorumluluğu üzerine alarak öğretmene veya memura geçici olarak işten el çektirilir. Sonra, durum maârif müdürüne haber verilecektir. Bununla beraber, işten el çektirme işleminin idare olarak kesinleşmesi maârif müdürünün onayına kalmıştır.
- 7- Her ay sonunda, kararları, öğretmenler tarafından öğretilen ders programını gösteren çizelgeyi ve görevlilerin devamsızlık durumunu gösteren pusûlayı maârif müdürüne gönderecektir. Bunlar, sınavlar ve maaş için geçerli kılınacak olup müdür tarafından mühürlenecektir. Zikredilen belgeleri maârif idareleri, özel inceleme ekiyle beraber Nezâret'e gönderecektir.
- 8- Müdür, her öğretim yılı sonunda öğretmenlerle görüşerek derslerde veya idarede değişim ve düzeltme ihtiyacı ortaya çıkan konuları müracaât makamına bildirecektir. Okulun genel idaresine ait tüm konularda müdürün müracaât makamı taşrada maârif müdürlüğüdür.

¹³⁶ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Vilâyât-i Şâhânedede Bulunan Leylî ve Nehari Mekâtib-i İdâdîyeye Mahsus Olarak Maârif Nezâretince Tadilen Kaleme Alınan Ders Programları*, Alem Matbaası, İstanbul, 1310, s.109-110; CEVAT, *a.g.e.*, s.338-339.

İlk açıldığında okulun müdürü yoktu ve Karesi Vilâyeti Maârif Müdürü Hikmet Bey'in vekâleten okul müdürlüğüne bakmasıyla bu vazife karşılanmış oldu. İsmi zikredilen zat, 1887 yılında (R.1303-H.1304) Şam İdâdîsi'ni kurmak, gerekli programları hazırlamak ve oradaki eğitimi teftiş etmek üzere Şam'a gönderilinceye kadar görevini sürdürdü¹³⁷. Hikmet Bey'in Şam'a tayin edilmesinden sonra okul müdürlüğüne Halil Kamil Bey atandı ve bu görevi asaleten yürüten ilk müdürdür. Bu şahıs da 1889 (R.1304) yılında görevden çekildi. Okulun kuruluşundan yeni binaya taşınıncaya kadar okulda vazife yapan müdürler şunlardır¹³⁸:

Tablo 3. 1885-1886 ile 1894-1895 Eğitim Yılları Arasında Görev Yapan Müdürler

Ders Yılı	Müdürün Adı	Düşünceler
1885-1886	Hikmet Bey	Maârif Müdürü olup vekâleten görev yaptı.
1886-1887	Hikmet Bey	Öğretmen yokluğundan bazı derslere girdi.
1886-1887	Halil Kamil Bey	Asaleten görev yapan ilk müdür. 1888'da görevden çekildi. Bazı dersler uhdesindedir.
1887-1888	Halil Kamil Bey	
1887-1888	Hasan Tahsin Bey	Maârif Müdürü olup vekâleten görev yaptı.
1888-1889	Abdülhalim Kenan Bey	Asaleten görev yaptı. Müdürlük yanında bazı derslere de girmiştir.
1889-1890	Abdülhalim Kenan Bey	
1890-1891	İsmail Naili Bey	Asaleten görev yaptı. 1893 yılında görevden ayrıldı. Görevden ayrılincaya kadar müdürlük yanında derslere de girdi.
1891-1892	İsmail Naili Bey	
1892-1893	İsmail Naili Bey	
1892-1893	Ahmet Hilmi Bey	Asaleten görev yaptı. Konya İdâdîsi'ne terfi ettiği için oraya taşındı.
1893-1894	Ahmet Hilmi Bey	
1893-1894	Şükrü Bey	Asaleten görev yaptı. Derslere de girmiştir.
1894-1895	Şükrü Bey	Bursa'dan geldi.

İlk yıllarda müdürlerin vekâleten görev yaptığını, asaleten görev yapanların da bir müddet sonra ayrıldıkları ve uzun süre vazife yapmadıklarına tanık olmaktayız. Okulun ilk yıllarında bir şahıs tarafından uzun müddet idare edilememesi olumsuzluk olarak

¹³⁷ CEVAT, a.g.e, s.236.

¹³⁸ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.16-25, 44-45.

karşımıza çıkmaktadır. Asaleten görev yapan müdürlere asli görevlerinin yanında bazı derslere girme görevi de verildi. Bunlar, öğretmenler ve okutulan dersler kısmında sunuldu. Vekâleten müdürlük yapanlara ise, fazla derse girme görevi verilmiyordu. Bunun temel sebebi, bunların asli görevlerinin vilâyet maârif müdürlüğü olması ve okul müdürü tayin edilememesinden dolayı bu göreve bakmalarıdır.

2.2.3. Eğitim ve Eğitim Kadrosu

Karesi İdâdîsi, bütün idâdîler gibi nehârî ve beş yıllık olarak açıldı. Açıldığı tarihten itibaren nehârî olarak hizmet verdi. Bazı idâdîlerin leylîye çevrilmesine rağmen önceki başlıkta bahsettiğimiz nedenlerden dolayı gerek görülmeyerek leylîye dönüştürülmedi ve nehârî olarak kaldı.

İdâdî iç idare Talimât-nâmesine göre¹³⁹;

Öğretmenler hiçbir sebep ve bahane ile derslerini terk edemezler. Terk ettikleri hâlde maaşlarında o derse isabet eden miktarı kesilir. Okula gelemeyecek şekilde hasta olanların yerlerine o dersi işleme gücü olan bir vekil tayin edilerek öğretime hiçbir şekilde boşluk olmayacak şekilde devam edilir. Vekil öğretmene yarı veya üçte bir hesabıyla vekillik maaşı verilecektir. Vekil tayin edilmediği ve bulunmadığı takdirde de yarı maaş kesilecektir. Mazeretin devam etmesi halinde ilgili kuruma durum bildirilir. Bu kaideler, okulun diğer memurları ve hizmetlileri hakkında da geçerlidir. Okul idaresi ile maârif müdürlüğüne bildirmeden devamsızlık yapan ve geçerli bir özre bağlı olmayarak ayda üç defa derse gelmeyen öğretmenler istifa etmiş sayılmaktadır. İşinin başında bulunmayan memurlar ve hizmetliler hakkında aynı kural uygulanır.

Karesi İdâdîsi'nde, eğitim-öğretime başlandığı ilk yıl, Osmanlıca, Farsça, Arapça, Fransızca, Tarih, Coğrafya, Rık'a, Hendese, Hesap ve Usûl Defterî gibi dersler öğretildi. 1890-1891 ders yılına kadar zikredilen derslerin aynen okutulduğu görülmektedir. Bu yıldan sonra aşamalı olarak Kimya, Hikmet, Kavânîn, Cebir, Servet, Heyet, Resim ve Hüsnuhat gibi dersler ilave edildi. Bu ilave edilen derslerle beraber ders sayısının arttığı ve yoğunlaştırılmış program uygulandığı gözlenmektedir. 1892-1893 yılına gelindiğinde radikal düzenlemelerin uygulanması kararlaştırıldı. Bunların

¹³⁹ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan...*, s.130; CEVAT, *a.g.e.*, s.360.

neticesinde; rüştiyeler, idâdîlerin içinde yer aldı ve üst sınıfların kaldırılıp rüştiyenin üç sınıfı üzerine iki yıl eklenerek beş sınıflı liva idâdîleri kuruldu. Değişikliklerden dolayı da Hikmet, Kimya, Cebir, Müsellesat, Heyet, Tarih-i Tabiî, Hukuk ve Kavânîn dersleri programdan kaldırıldı. Ders programında Tarih, Coğrafya, Lisân-ı Osmanî, Usûl-i Defterî, Akâid-i Diniye, Arabî, Fârisî, Hesap, Hendese, Fransızca, Malûmât-ı Fenniye, Kitâbet, Hüsnuhat ve Resim dersleri görülmektedir. Böylelikle ders sayısı azalmış olup ders programı biraz daha basite indirgenmiştir. İlk yıllarda okulda bir çok öğretmen vazifelendirildi. Tâlim heyeti cetvellerine göre, okulun açıldığı yıldan yeni binaya taşınıncaya kadar yani 1885-1886 ile 1894-1895 yılları arasında okutulan dersler ve görev yapan öğretmenler şunlardır¹⁴⁰:

Tablo 4. 1885-1886 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Lisân-ı Osmanî	Osman Nuri Efendi	Tarih	Hikmet Bey
Fârisî	Hafız Adil Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Arabî	İsmail Efendi	Rık'a	Münir Bey
Hesap	Mustafa Celali Efendi	Hendese	Hikmet Bey
Usûl-i Defterî	Mustafa Celali Efendi	Fransızca	Anaton (أناتون) Efendi

Tabloya baktığımızda Maârif Müdürü Hikmet Bey, okul müdürlüğü ile beraber tarih ve hendese dersini de vekâleten yürüttüğünü görmekteyiz. Fransızca öğretmeni Anaton Efendi, Orman Müfettişi'dir. İsmail Efendi, Dalkıranzâdelerden olup Nüfus Nâzırı'dır. Okulda ilk yıl, bu öğretmenler eğitim-öğretimin sağlanması için vazife yaptılar.

¹⁴⁰ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.16-25.

Tablo 5. 1886-1887 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Lisân-ı Osmanî	Osman Nuri Efendi	Hendese	Halil Kamil Bey
Fârisî	Hafız Adil Efendi	Tarih-i Tabîî	Halil Kamil Bey
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Tarih-i Umûmî	Hikmet Bey
Hesap	Mustafa Celali Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Fransızca	Hikmet Bey	Rık'a	Münir Bey

Cetvellere göre, öğretmen yokluğundan dolayı Fransızca dersinin öğretimi Karesi Maârif Müdürü Hikmet Bey'e verildiği bilinmektedir. Okul müdürlüğüne atanan Halil Kamil Bey'in de Hendese ve Tarih-i Tabîî derslerine girdiği görülmektedir.

Tablo 6. 1887-1888 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Lisân-ı Osmanî	Osman Nuri Efendi	Tarih-i Umûmî	Hasan Tahsin Bey
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Hendese	Hasan Tahsin Bey
Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi	Tarih-i Tabîî	Hasan Tahsin Bey
Hesap	Mustafa Celali Efendi	Rık'a	Münir Bey
Fransızca	Hasan Tahsin Bey		

Tâlim cetvellerine göre, okul müdürü Halil Kamil Bey, görevini bırakmasıyla yerine vekâlet eden Karesi Maârif Müdürü Hasan Tahsin Bey, Fransızca ve Tarih-i Umûmî derslerine giriyordu. Tarih-i Tabîî ile Hendese dersleri de okul müdürüne bırakılmıştı ve kendisinin olmadığından bu derslere de vekâleten girmek zorunda kaldı.

Tablo 7. 1888-1889 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Lisân-ı Osmanî	Osman Nuri Efendi	Hesap	Mustafa Celali Efendi
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Hendese	Murat Hazım Efendi
Fârisî	Hafız Adil Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Tarih-i Tabîî	Ali Süreyya Bey	Kimya	Hasan Efendi
Tarih-i Umûmî	Abdülhalim Kenan Bey	Hüsnuhat	Münir Bey
Fransızca	Abdülhalim Kenan Bey	Resim	Agob Efendi

Tabloya göz attığımızda bu eğitim-öğretim yılında el yazısı ile yazı yazma olan Rık'a dersi kaldırılıp Kimya, Hüsnuhat ve resim derslerinin programa dahil edildiğine şahit olmaktadır. Tarih-i Umûmî ve Fransızca derslerini okul müdürü Abdülhalim Kenan Bey, üzerine alarak bu derslere girmiştir. Murat Hazım Efendi ise, mülâzım evvel olarak görev yaptı.

Tablo 8. 1889-1890 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Lisân-ı Osmanî	Osman Nuri Efendi	Kavânîn	Ahmet Hulusi Bey
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Cebir	Ahmet Hulusi Bey
Fârisî	Hafız Adil Efendi	Hendese	Murat Hazım Efendi
Tarih-i Tabîî	Ali Süreyya Bey	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Tarih-i Umûmî	Abdülhalim Kenan Bey	Kimya	Hasan Efendi
Fransızca	Abdülhalim Kenan Bey	Hüsnuhat	Münir Bey
Hesap	Mustafa Celali Efendi	Resim	Agob Efendi
Hikmet	Ahmet Hulusi Bey		

Tabloya baktığımızda 1889-1890 ders yılında hikmet ve kavânîn derslerinin ilave edildiğini görmekteyiz.

Tablo 9. 1890-1891 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Lisân-ı Osmanî	Osman Nuri Efendi	Kimya	Kirkor Kömürçiyân Bey
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Servet	Kirkor Kömürçiyân Bey
Fârisî	Hafız Adil Efendi	Heyet	Kirkor Kömürçiyân Bey
Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi	Sıhhiye	Ali Süreyya Bey
Hıfzısıhha	İsmail Naili Bey	Tarih-i Tabîî	Ali Süreyya Bey
Tarih-i Umûmî	İsmail Naili Bey	Hüsnuhat	Münir Bey
Fransızca	İsmail Naili Bey	Resim	Agob Efendi
Hikmet	Ahmet Hulusi Bey	Hesap	Mustafa Celali Efendi
Kavânîn	Ahmet Hulusi Bey	Hendese	Murat Hazım Efendi
Müsellesat-ı Müsteviye	Ahmet Hulusi Bey	Cerr-i Eskal	Murat Hazım Efendi
Kavânîn-i Hukukiye	Kirkor Kömürçiyân Bey		

Tabloya göre, Cerr-i Eskal, Müsellesat-ı Müsteviye, Sıhhiye, Kavânîn-i Hukukiye, Servet ve Heyet dersleri de programa ilave edildi. Ders programının önceki yıllara oranla biraz daha ağırlaştığı ve ders sayısının arttığı gözlenmektedir. Umûmî Tarih, Fransızca ve Hıfzısıhha derslerini okul müdürü İsmail Naili Bey üzerine alarak öğretimi üstlendi.

Tablo 10. 1891-1892 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Lisân-ı Osmanî	Osman Nuri Efendi	Kimya	Kirkor Kömürçiyân Bey
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Servet	Kirkor Kömürçiyân Bey
Fârisî	Hafız Adil Efendi	Heyet	Kirkor Kömürçiyân Bey
Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi	Hikmet	Ahmet Hulusi Bey
Hesap	Mustafa Celali Efendi	Cebir	Ahmet Hulusi Bey
Hendese	Murat Hazım Efendi	Hukuk	Ahmet Hulusi Bey
Cerr-i Eskal	Murat Hazım Efendi	Müsellesat	Ahmet Hulusi Bey
Tarih-i Umûmî	İsmail Naili Bey	Tarih-i Tabiî	Doktor İsmail Bey
Fransızca	İsmail Naili Bey	Hüsnühat	Açık
Hıfzısıhha	İsmail Naili Bey	Resim	Agob Efendi
Kavânîn-i Hukukiye	Kirkor Kömürçiyân Bey		

Yukarıdaki bilgilerden anladığımızı göre, okul müdürü olan şahıs aynı dersleri üzerine almıştır. Öğretmen yokluğundan dolayı Tarih-i Tabiî dersini Belediye doktoru olan İsmail Bey, vekâleten yerine getirdi. Hüsnühat dersinin öğretmen kadrosu açık görünmekte ve bu dersin nasıl ve kim tarafından icra edildiği bilinmemektedir.

Tablo 11. 1892-1893 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Akâid-i Diniye	Osmani Nuri Efendi	Hıfzısıhha	Ahmet Hilmi Bey
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Eşya	Ahmet Hilmi Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i	Mustafa Celali Efendi
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Lisân-ı Osmanî	Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Hüsnühat	İbrahim Zihni Efendi
Fransızca	Ahmet Hilmi Bey	Resim	Agob Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Ahmet Hilmi Bey		

Tabloya baktığımızda, Hikmet, Kimya, Cebir, Müsellesat, Heyet, Tarih-i Tabî, Hukuk ve Kavânîn derslerinin programdan kaldırıldığını görmekteyiz. Bunun sebebi, daha önce de bahsetmiş olduğumuz gibi rüştiyelerin lağv edilerek idâdîlerin içinde yer almasıdır. Kaldırılan derslerin olduğu gibi Akâid-i Diniye, Eşya ve Malûmât-ı Fenniye gibi ilave edilen dersler de olmuştur. Bu yılda tanzim edilen yeni ders programı, ilk yıllardaki idâdî okulların ders programına rüştiye derslerinin eklenmiş hali şeklindedir. İsmail Naili Bey, okul müdürlüğü görevinden ayrıldı ve yerine Ahmet Hilmi Bey getirildi. Okul müdürünün uhdesine verilen dersleriyle beraber eşya dersi yeni müdür olan Ahmet Hilmi Bey'e bırakıldı.

Tablo 12. 1893-1894 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Akâid-i Diniye	Osmani Nuri Efendi	Fransızca	Şükrü Bey
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Kitâbet	Şükrü Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i	Mustafa Celali Efendi
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Lisân-ı Osmanî	Muharrem Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Hüsnühat	İbrahim Zihni Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Şükrü Bey	Resim	Agob Efendi

Konya İdâdîsi'ne terfî ederek oraya giden Ahmet Hilmi Bey'in yerine Şükrü Bey atandı. Ahmet Hilmi Bey'in uhdesinde olan dersler, yeni atanan müdüre devredilmiş; fakat önceki yılda okutulan ve müdürün öğretim verdiği eşya dersinin bu yıldaki ders müfredâtında yer almadığını görmekteyiz.

Tablo 13. 1894-1895 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Akâid-i Diniye	Osmani Nuri Efendi	Fransızca	Şükrü Bey
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Kitâbet	Şükrü Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i	Mustafa Celali Efendi
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Lisân-ı Osmanî	Muharrem Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Arabî	Hacı İzzet Efendi	Hüsnuhat	İbrahim Zihni Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Şükrü Bey	Resim	Agob Efendi

Bir önceki yılda okutulan derslerin aynen okutulduğunu ve aynı eğitim kadrosunun görev yaptığını müşahede etmekteyiz.

1894 (R.1310) yılında nehârî idâdîlerde uygulanan ders programında 13 ders okutuldu. İlk yıl haftada 18 saat, ikinci yıl haftada 20 saat ve son üç yıl haftada 25 saat ders öğrenim yapıldı¹⁴¹:

¹⁴¹ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Vilâyât-i Şâhânedede Bulunan...*, s.13; CEVAT, a.g.e, s.333-336; YÜCEL, s.148.

Tablo 14. 1894 Yılında Beş Yıllık Leylî İdâdî Okullarının Ders Programı

Dersler	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl
Ulûm-u Diniye	3	2	2	2	2
Arabî	3	3	3	3	2
Fârisî	-	2	2	2	-
Türkçe	6	5	3	2	2
Fransızca	-	-	4	5	5
Hesap	2	2	2	3	-
Hendese	-	-	2	2	3
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	-	2	3	2	2
Usûlü Defteri	-	-	-	-	2
Malûmât-ı Fenniye	-	-	-	-	3
Hüsnuhat	1	1	1	1	1
Resim	1	1	1	1	1
Toplam	18	20	25	25	25

İdâdî iç idare Talimâtnâmesine göre verilecek ödüller ve uygulanacak cezalar şunlardır¹⁴²:

Derslerine devam eden, okul içinde iyi ahlâk gösteren, iyi hareket eden ve çalışkan olan öğrenciye “Aferin”, “Tahsin” ve “İmtiyaz” adıyla üç tür mükâfât veriliyordu. Bunlar basılmış olup üzerine öğrencinin ismi, mükâfât sebebi yazılacak ve ilgili idareci tarafından imzalanacaktır. Bir tahsin belgesi dört aferin ve bir imtiyaz iki tahsin derecesine denk olup beş imtiyaz belgesi kazanan öğrenci bunları okula bırakırsa karşılığında kendisine bir kitap verilir.

Okula devamsızlığı, derslerde gayretsizliği, gerek okul içinde gerek dışında edebe ve düzene aykırı davranışı görülenler hakkında müdürleri tarafından yapılacak uyarıdan başka altı tür ceza vardır. Birinci “Nişane-i tevbih”(deftere işaret), ikinci “Tevkif” (alikoyma), üçüncü “İzinsizlik”, dördüncü “Tekdir-i aleni”(açık uyarı), beşinci

¹⁴² Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan...*, s.120-124; CEVAT, *a.g.e.*, s.351-353.

“İhrac-ı muvakkat” (geçici uzaklaştırma), altıncı “İhrac-ı kati” (kesin uzaklaştırma) cezalarıdır.

Nişane-i tevbih, öğrencinin hak ettiğine dair sınıf defterinde ismi yanına işaretler. Tevkif cezası, öğrencilerden dinlenme ve teneffüs zamanlarında bir saat kadar yazı ile uğraştırılır. İzinsizlik cezası, gündüzlü öğrenci için, bakılan bir yerde bir günün her teneffüs zamanında ayakta durma cezasıdır. Tekdir-i aleni cezası, ceza görecektir öğrencinin eğitim heyeti ile öğrenci huzurunda açık olarak gerekli sebepler raporunu okuyarak olayı genel sicile işlemektir. İhrac-ı muvakkat bir haftadan fazla olmamak şartıyla öğrenci ailesi yanına göndermekten oluşmuştur. Okuldan ihrac-ı kati cezası, öncelikle iki yıl devamlı sınıf geçememek; ikinci olarak bir yıl zarfında iki kez ihrac-ı muvakkat cezasına çarptırılmak; üçüncü olarak okulun düzenlemelerini bozma, âmir ve öğretmenlerine isyan etmek ve buna bir diğerini teşvik etmek; dördüncü olarak âmir ve öğretmenlerine sövme, şiddet gösterme gibi davranışlara kalkışmak; beşinci olarak genel namus ve adaba aykırı suç ile cinayet derecesinde cezalara sebep olan harekette bulunmak gibi hallerin cezasıdır.

Alınan ceza sayısı arttıkça ve cezanın durumuna göre bir üst ceza uygulanmaktadır.

2.2.4. Diğer Personel

Okulda müdür ve öğretmen kadrosunun haricinde mubassırlık görevi altında başka personelin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Mubassırların görevi; öğrencinin devamına, tertip ve düzenine dikkat etmektir. Ayrıca, idarecilerin bu konudaki emirlerine de uyması gerekiyordu¹⁴³. Mubassırlık işinin, tam olarak ifade etmese de günümüzdeki öğrenci yurtlarındaki veya dersanelerdeki belletmene karşılık kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Okul açıldığı yılın ertesinde, mubassırlığa iki zat görevlendirilmiş olup isimleri Yusuf Efendi ve Hafız Mesut Efendi'dir. İlk yıllarda bu iki şahıs mubassırlık görevini üstlendiler. Başmubassır olarak Yusuf Efendi'nin görev yaptığı bilinmektedir. Okulun tesis edilmişinden yeni binaya nakil oluncaya kadar okulda vazife yapan mubassırlar şunlardır¹⁴⁴:

¹⁴³ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan...*, s.112; CEVAT, a.g.e, s.344.

¹⁴⁴ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.17-25, 59.

Tablo 15. 1885-1886 ile 1894-1895 Ders Yılına Arasında Görev Yapan Mubassırlar

Ders Yılı	Mubassırın Adı	Düşünceler
1885-1886	-	İlk yıl mubassır bulunmamaktadır.
1886-1887	Yusuf Efendi-Hafız Mesut Efendi	Açıldığı yıldan sonraki yıl listede bu iki zatın ismi yer almaktadır. Daha sonraki yıllarda listeye “iki mubassır vardır” notu konulmuş. Ayrıca tercüme hallerinde ilk yıllarda mubassırlık yaptıklarını okumaktayız. Bu yüzden daha sonraki yıllarda da aynı kişilerin mubassırlık görevini üstlendiği tahmin edildi.
1887-1888	Yusuf Efendi-Hafız Mesut Efendi	
1888-1889	Yusuf Efendi-Hafız Mesut Efendi	
1889-1890	Yusuf Efendi-Hafız Mesut Efendi	
1890-1891	Yusuf Efendi-Hafız Mesut Efendi	
1891-1892	Yusuf Efendi-Hafız Mesut Efendi	
1892-1893	Yusuf Efendi-Hafız Mesut Efendi	
1893-1894	Hafız Şükrü Efendi	
1894-1895	Hafız Şükrü Efendi	

2.2.5. Öğrenci Mevcudu ve Mezun Sayısı

Karesi İdâdîsi'nde de geçerli olan iç idare Talimât-nâmesinin hükümlerine göre öğrenci alım kriterleri özetle şöyledir¹⁴⁵:

Beş yıllık idâdî okullarının ilk üç yılı rüştiye derecesinde olup diğer iki senesi idâdîdir. Bu tür okullarda beşinci yıl öğrenimini tamamlayanlara verilecek idâdî şahâdetnâmesinde yalnız iki yılı içermektedir. Beş yıllık idâdîleri tamamlayanlar aldıkları şahâdetnâmeleri gösterdikleri takdirde yedi yıllık idâdîlerin altıncı ve İstanbul idâdîlerinin üçüncü yıllarına kabul edilir. İdâdîye kabul edilecek öğrencilerin öncelikle bir doktor tarafından bulaşıcı hastalıklardan uzak olduğuna dair mühürlü bir rapor ile aşı şahâdetnâmesi, Osmanlı tezkeresi (nüfus cüzdanı) ve öğrenim gördüğü okulun şahâdetnâmesini getirmeleri gerekmektedir. Birinci sınıfa gireceklerin yaşları on beşi geçmemiş olması ve diğer sınıflara gireceklerin yaş olarak buna kıyaslanması şarttır. Gündüzlü öğrenci sayısı, sınırlı olmayıp okulun kapasitesi ve sınıfların mevcut durumuna bağlıdır.

¹⁴⁵ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan...*, s.116-120; CEVAT, *a.g.e.*, s.347-351.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Karesi İdâdîsi'nin eski öğretmen ve öğrencilerinden öğrenerek kaydettiğine göre, okul ilk açıldığında 40 adet öğrenci mevcuttu. 1892-1893 yılına kadar okul mevcuduna dair gerekli belgelere ulaşılamadığından eski öğretmenlerden ve öğrencilerden alınan bilgiler baz alınarak tablo oluşturuldu. Yıllara ait verilen öğrenci mevcudu, tahmini değer ifade etmektedir. Okulun açıldığı 1885-1886 (R.1301-1302) ders yılından yeni binaya taşındığı 1894-1895 (R1310-1311) ders yılına kadar okuldaki öğrenci mevcudu şöyledir¹⁴⁶:

Tablo 16. 1885-1886 ile 1894-1895 Ders Yılı Arasında Okulun Öğrenci Mevcudu

Ders Yılı	Öğrenci Mevcudu
1885-1886	40
1886-1887	29 ¹⁴⁷
1887-1888	42
1888-1889	58
1889-1890	61
1890-1891	70
1891-1892	70
1892-1893	87
1893-1894	71
1894-1895	104

Okul ilk açıldığında çok az sayıda öğrenci vardı. Tabloya baktığımızda okulun ilk yıllarında öğrenci sayısının az olduğunu ve fazla artış olmadığı gözlenmektedir. Bu durumun okulun yeni açılması ve sınıf sayısının azlığı nedeniyle doğal olduğu kanaatindeyiz. Okul ilk mezununu 1890-1891 eğitim-öğretim yılında vermiştir. Bu yıllardan sonra öğrenci sayısı artmıştır. 1893-1894 yılında periyodik olarak artan sayı düşmüştür. (Bkz. Grafik 1.) O yıl vuku bulan yangınla eğitim-araç gereçlerinin yanması

¹⁴⁶ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.60.

¹⁴⁷ Abdülmecit MUTAF, *Salnâmelerde Karesi Sancağı (1847-1922)*, Balıkesir, 1995, s.157. (Diğer yıllarda hangi sınıfta ne kadar öğrenci olduğu bilinemezken, bu yıl, birinci sınıfta 16, ikinci sınıfta 13 öğrenci bulunduğu bilinmektedir.)

eğitimi etkilemiş ve öğrenci sayının azalmasına neden olmuş denilebilir. Çünkü, bu yangınla beraber okul başka bir muhite taşınmıştır. Öğrencilerin farklı yerde açılan okula devam edemedikleri düşünülebilir.

İç idare Talimât-nâmesine göre sınav ve tatil kriterleri özet olarak şunlardır¹⁴⁸:

Her yıl belirli zamanlarda genel sınav ve ders yılı zamanında üçer ay arayla iki özel sınav yapılacaktır. Özel sınavlar, yazılı olup bunun için derslere ara verilemez. Bu sınavlar, ders zamanlarında yapılıp bir haftada tamamlanması istenmektedir. Sınavlarda en yüksek not ondur ve numaraların dereceleri karşılığı şöyledir:

On ve dokuz aliyyül âlâ (pekiyi), sekiz ve yedi âlâ (iyi), altı karib-i âlâ (iyiye yakın), beş vasat (orta), dört karib-i vasat (ortaya yakın), üç zayıf ve bundan aşağı sıfır olarak sayılır.

Sınıf geçmek için gereken notun en alt sınırı üçtür. Ölçme ve değerlendirmelerden sonra iki dersten kalmış olan öğrencinin bir defaya mahsus olmak üzere bütünleme sınavlarına girmesine izin verilir. Fakat bu sınavda iki dersten yalnızca birisinden geçmek sınıf geçmek için yeterli değildir. Hiçbir öğrencinin üçten fazla bütünlemeye girme hakkı yoktur.

Öğretim yılının yarısına kadar devamsızlık yapan öğrenci, her ne sebebe bağlı olursa olsun, o yılın genel sınavına kabul edilmeyerek sınıfta bırakılır. İki yıl üst üste bir sınıfta kalma, hastalık gibi kanunî özre bağlı ise ve özür sahibinin iyi hali ile özrü ispatlıysa, bu öğrencilerin okuldan atılmalarına gidilmeyerek sınıflarında kalmalarına izin verilir.

Öğrencilerden belirli günlerde yapılan sınavlara gelmeyenlere o sınavdan kalmış gözüyle bakılacaktır. Ancak sınav günü okula gelemeyecek derecede hastalık gibi bir engelle karşılaşanlar özürdür. Engelini ispat edemeyenler o sınavdan döndürülür. Özrü kabul edilmek için zikredilen günde veya ertesi gün okula gelmesine engel olan hâl yazılı olarak bildirilmek ve okulca araştırılarak gelememesinin kuvvetli bir neden bağlı olduğu kanaatine varılması gerekir. Bütünleme sınavlarından sonra bu öğrenciler sınav yapılır.

¹⁴⁸ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan...*, s.124-127, 133; CEVAT, *a.g.e.*, s.353-357, 362.

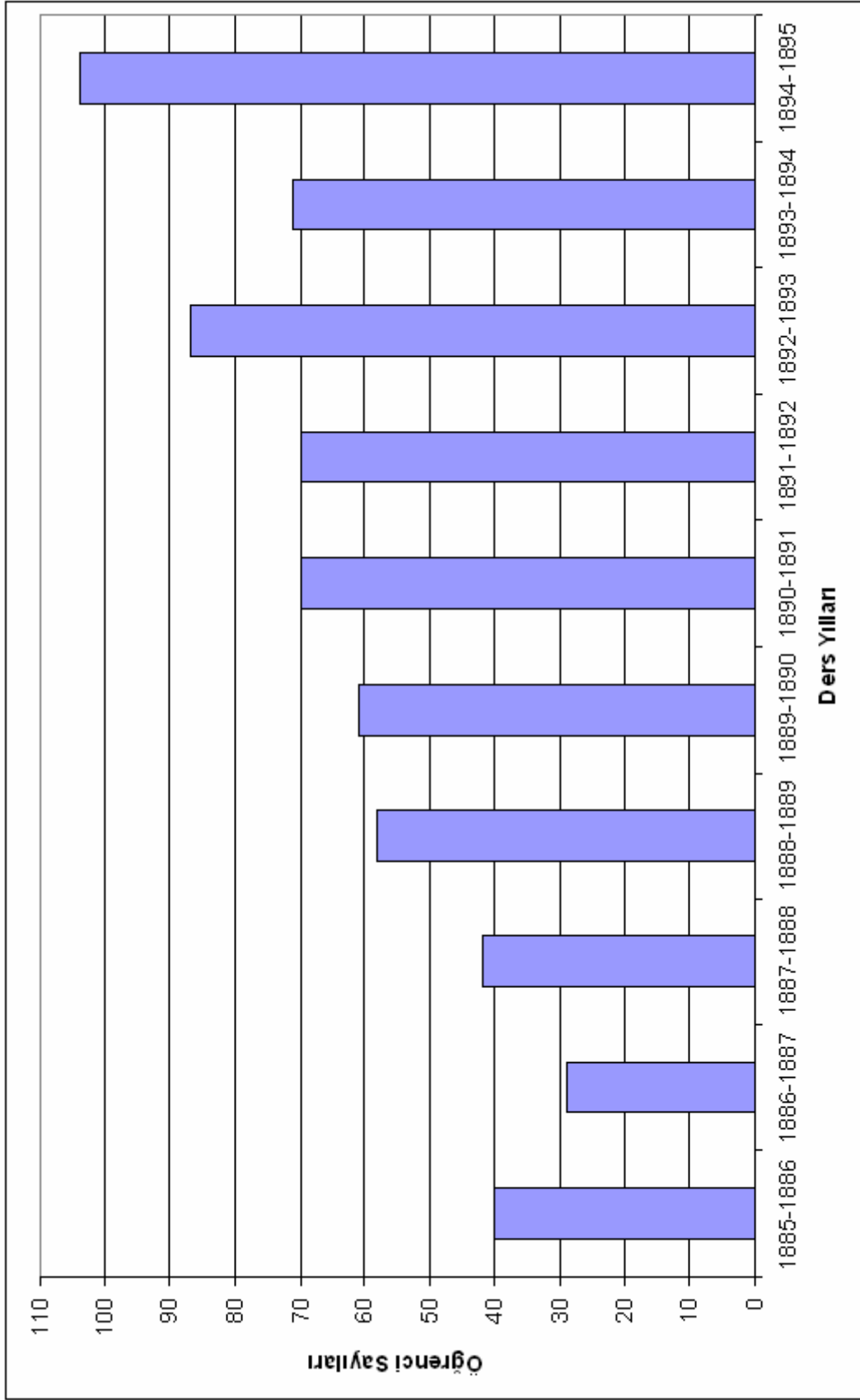
Ders yılı zarfında yapılan özel sınavlarda birinci çıkan öğrenciye imtiyaz ve ikinci çıkana tahsin belgeleri verilir. Üçten az numara alanlar izinsiz bırakılır. Öğrenci hâl ve hareketlerine göre verilen iyi hâl notu sınıfı geçmeye vesile olmasa da, aynı notu almış olan öğrencilerin mertebelerinin belirlenmesine vesile olacaktır.

Özel sınavların genel sınavlara etkisi yoktur. Fakat aynı kuvvette görülen öğrenciyi diğerine tercih için kolaylaştırma göstergesi olur. Bu sınavlarda öğrencinin kopya çekmemesine dikkat edilir. Kopya çekerken yakalanan öğrenciye sıfır almış gözüyle bakılıp bunlar izinsizlik cezası almış olur.

Okul müdürü, her yıl genel sınavların sonrasında, öğrencilerin aldığı notu ve kaçınıcı olduğunu gösteren belgeyi, üç sayfa olarak bir cetvel şeklinde düzenleyecektir. Bunları kendisi, öğretmenler ve mümeyyizler mühürleyip birini okulda sakladıktan sonra ikisini maârif müdürlüğüne gönderecektir. Maârif müdürü bu cetvellerden birini yanında saklayıp diğerini Nezâret'e ulaştıracaktır. Gönderilecek cetvellerde bütünleme sınavları işlemlerinin de tamamlanmış olması gerekir. Bu işlemlerden sonra şahâdetnâme düzenlenmektedir.

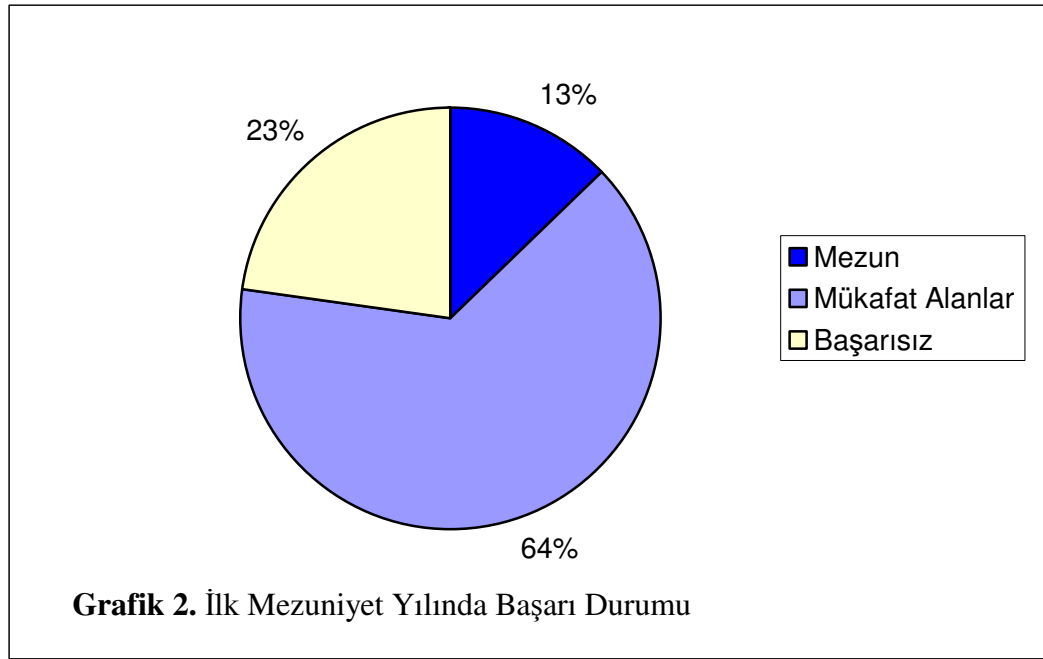
Genel sınavlar sonrası birkaç gün içinde öğrencinin hak ederek kazandığı mükâfâtlar dağıtılır ve uzun süre geciktirilmesi uygun değildir.

Bütün idâdî okullarının genel sınavları için haziran başında dersler kesilip haftasında sınavlara başlanır ve temmuz ilk haftasında tamamlanır. Temmuzun ilk haftasından ağustosun yirmisine kadar idâdî okullar tatil edilir. Ağustosun yirminci günü açılarak derslere düzenli olarak ve geciktirmeden başlanır. Okullar açılmazdan bir hafta önce okulların idare ve eğitim heyetince öğrenci kayıt-kabule başlanıp herhalde tüm sınav işlemleri ve kayıtlar neticede eylül başında bitmiş olacaktır.

Grifik 1. Okulun İlk Açıldığı Yıldan Yeni Binaya Taşınmaya Kadar Öğrenci Sayıları

Karesi İdâdîsi, ilk mezununu 1890-1891 ders yılında verdi. 9 kişi öğrenimlerini tamamlayarak şahâdetnâme aldı. Bu tarihte, hendese öğretmeni olan Hazım Bey'in mükâfât ve mezun cetveline göre¹⁴⁹; dördüncü sınıfta 10, üçüncü sınıftan 9, ikinci sınıftan 11, birinci sınıftan 15 kişi mükâfât kazandılar. Okul mevcudu, 70 tahmin edildiğine göre, başarısız olanların, okulu bırakanların veya şahâdetnâme alamayanların sayısı 16'dır.

Grafiğe baktığımızda okuldaki öğrencilerin %13'ünün mezun olduğunu ve büyük çoğunluğunun da ödül aldığını görmekteyiz. Bu durum, ilk mezuniyet yılında olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

İlk idâdî mezunlarından Rıfat Efendi memurluk, Muharrem Efendi İstanbul'da muitlik, İzzet Efendi ise mubassırlık yaptılar. İkinci yıl mezunlarından Hakkı Efendi Manisa Sultânîsi müdürlüğü, Ahmet Efendi Meclis idare başkatipliği yapmıştır. 1894-1895 ders yılı mezunlarından Mehmet Efendi Ziraat Bank müdür muavini, Sabri Bey Dursunbey nüfus memuru, Mustafa Rüştü Efendi yüzbaşı, İsmail Hakkı Efendi elektrik memuru ve Kadri Efendi binbaşı görevlerinde bulundular. Diğer mezunlar ise bilinmemektedir. Şahâdetnâme olarak mezun olan öğrenci sayıları şöyledir¹⁵⁰:

¹⁴⁹ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.62.

¹⁵⁰ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.62-64.

Tablo 17. İlk Yıllarda Mezun Sayıları

Ders Yılı	Mezun Sayısı	Düşünceler
1890-1891	9	Okul mevcudundan 45 öğrenci de mükâfât aldı.
1891-1892	9	Okul mevcudundan 47 öğrenci de mükâfât aldı.
1892-1893	-	Daha önce belirtilen sebepler sonucunda vesikalar zayi olduğundan gerekli bilgiye ulaşılamamaktadır.
1893-1894	-	
1894-1895	5	Mezunlardan alınan bilgiye göre kaydedilmiş.

Mezun olanların cetvellerini incelediğimizde, idâdî okulunun ilk yıllarında son sınıf öğrencilerinin hemen hemen hepsinin okuldan şahâdetnâme alarak çıkış yaptıkları anlaşılmaktadır.

2.2. YENİ BİNAYA TAŞINMASINDAN SONRA KARESİ İDÂDÎSİ

2.2.1. Genel Durum

Kışla tâlimhanesinden tahsis edilen yerde binası yapılan ve bahçesi Behçet Paşa Köşkü arsasından oluşturulan okul, 1895-1896 (R.1311) yılında tabiri caizse konar-göçer vaziyetten sabit hale getirildi. Okul, bu binaya taşınmaya kadar fizikî ve doğal sebeplerden dolayı bir çok olumsuzlukla karşılaştı.

Yeni binaya taşınmadan önce yaşanan aksilikler Karesi İdâdîsi yeni binaya taşınınca da devam etmiştir. 29 Ocak 1898 (R. 17 Kanun-ı Sani 1313) Cumartesi günü meydana gelen şiddetli deprem nedeniyle Balıkesir'deki binaların yarısı yıkıldı¹⁵¹. Geri kalanların hasar gördüğü ve bazılarının tamir edilmeden kullanılamayacak durumda olduğu bilinmektedir¹⁵². Bu yerlerden bazıları kabul görmese de mecburiyetten yerleşime açıldı. Bu yer sarsıntısından idâdî binası da hasar gördü. Bu yüzden, okul bir süre tatil edildi. Okulun deprem nedeniyle gördüğü zararı ve tamir için gerekli masrafı bildirmek

¹⁵¹ Balıkesir depremiyle ilgili olarak bkz. BOA.Y.PRK.ASK.136/32; Ayrıca, Nesimi YAZICI, *Ocak 1898 Depremi ve Sonrası*, Ankara, 2003.

¹⁵² Bu depremde Balıkesir'de bulunan biri Rum diğer Ermeni iki kilise de kısmen yıkılmıştır. Balıkesir'de bulunan Ermeni mektepleri için bkz. Mustafa Murat ÖNTUĞ, "Balıkesir'de Ermeni Kilisesi ve Mektep Açma Faaliyetleri", *17-20 Kasım 2005 Balıkesir Sempozyumu*, Balıkesir, 2005.

üzere, Karesi Mutasarrıfı Ömer Ali Bey, İstanbul'a bir arz yazısı göndermiştir. Gönderdiği arz metni şöyledir¹⁵³:

Karesi İdâdî Mektebinin keşif masrafı yirmi dokuz bin kuruştur. Mektep on aydan beri kapalıdır. Müdür ve muallimler evlerinde, kahvehanelerde vakit geçiriyorlar. Bu konuda yazışmalar bile olduğu halde adı geçen (29000) kuruşun sarfiyle mektebin tamirine izin verilmeyip de on aydan beri vazifesizce boşuna gzmekte olan müdür ve muallimlere maaş ve müteferrika adıyla otuz beş bin kuruştan fazla para sarf olunması uygun değildir.

Zaten genel sınavlar zamanı olan haziran sonundan sonra yaz tatili süresi olan temmuz, ağustos aylarını izleyen eylül başlangıcında derslere başlanacaktır. Tertip edilen programa göre, ertesi sene haziran'a ve imtihan zamanına kadar devam gerektiği halde, bu sene eylülde mektep açılmadığı cihetle, nasıl olsa gelecek eylüle kadar on ay daha zorunlu olarak öğretim geri kalacaktır.

Mektebin imarıyla beraber, derslerin başlamasına kadar hiç kimseye maaş verilmemesi hakkında lazım gelenlere emirler verilmesi isteklerimdir.

Bu kadar inşaat ve imarda cidden ve hakikaten gayret ve başarı gösteren Balıkesir Belediye Kalfası Hırıtutmus Efendi'nin sahip olduğu Mecidi Nişanı, terfi veya (Sanâyi Madalyası) ile ödüllendirilmesi hususuna izin verilmesini istirham eylerim.

Binada eğitim-öğretimin devam etmesi için onarım yapılması gerekiyordu. Mevcut durumda ders yapılması uygun görülmemekteydi. Bunun üzerine, okul binasının tamir edilinceye kadar eğitim-öğretimin Ruscukluzâdelerin Konağında devam edilmesine karar verildi¹⁵⁴. Okulunun o zamanki kapılarının hepsinin üzerine asılan kitabe, binanın inşâ ve tamir tarihleri hakkında bilgi vermektedir. Muharrem Eren, yılları rumî olarak ele almış; fakat, İsmail Hakkı Uzunçarşılı tarihlerin hicrî olduğunu belirtmiştir. 1888 yılında doğan ve bu dönemin eğitiminde uzman olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın ifadesinin daha doğru olabileceği kanaatine vardık. Bu kanaatle, binanın inşâ yılı, 1895 (H.1312-R.1311) ve binanın tamir yılı 1901 (H.1318-R.1316) diyebiliriz. Parlak yazıyla kazanmış bu kitabenin metni şu şekildedir¹⁵⁵:

¹⁵³ Muharrem EREN, *Mutasarrıf Ömer Ali Bey*, Zağanos Kültür Ve Eğitim Vakfı, İstanbul, 1993, s.34-38.

¹⁵⁴ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.15.

¹⁵⁵ EREN, *a.g.e.*, s.35; UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.15.

Hareket-i arzdan rahnedâr olan işbu İdâdî-i Mülkî, el-Sultan el-Gazi Abdulhamid Sani Efendimiz Hazretlerinin ahd-i hilafetpenahilerinde imar olunmuştur.

<i>Tarih-i İnşâ</i>	<i>Tarih-i İmar</i>
1312	1318

Zikredilen yıl tamir işleri biter bitmez okul, kendi binasına taşındı. İdâdî okulu, 1913 yılının Nisan ayına kadar bu binada öğrenim verdi. Balkan Harbi'nden sonra kaybedilen topraklardaki okulların akıbeti düşünüldü ve Selanik Sultânîsi'nin Balıkesir'de açılmasına karar verildiği için 1913 yılından sonra Karesi İdâdîsi, Edremit'e taşındı. Böylelikle, Edremit İdâdîsi adını alan okulun Balıkesir'de idâdî öğretimi sona ermiş oldu¹⁵⁶.

İdâdî binası tarihi süreç içerisinde bir çok öğrenim kurumuna hizmet vermiştir. Yapılışından günümüze kadar idâdî binasının verdiği hizmetler şunlardır¹⁵⁷:

- 1- *Karesi İdâdîsi*; 1896-1914.
- 2- *Karesi Sultânîsi*; 1915-1921.
- 3- *Darulmuallimin (Erkek Muallim Mektebi)* 1922-1932.
- 4- *Balıkesir Ortaokulu*; 1933-1935.
- 5- *Balıkesir Lisesi* (Ortaokul ile birleşik); 1936-1956.
- 6- *Oruçgazi Ortaokulu*; 1957-1970.
- 7- Tamir; 1971-1982.

1983 yılından sonra *Mühendislik Fakültesi* olarak kullanılan bina, şu anda *Fen-Edebiyat Fakültesi* olarak hizmet vermektedir.

2.2.2. İdareciler

Karesi İdâdîsi, kendi binasına naklolurken Şükrü Bey, okul müdürüydü. Beş yıl okul müdürlüğü yaparak en fazla idâdî müdürlüğü yapanlardan biri oldu. İdâdî okulda en fazla idarecilik yapan Mehmet Sabri Bey'dir ve beş yılı aşkın süre görev yapmıştır.

¹⁵⁶ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.14-15.

¹⁵⁷ EREN, *a.g.e.*, s.35-36.

Okulun yeni binaya geçişinden Edremit'e nakloluncaya kadar vazife yapan müdürler şunlardır¹⁵⁸:

Tablo 18. 1895-1896 ile 1912-1913 Eğitim Yılları Arasında Görev Yapan Müdürler

Ders Yılı	Müdürün Adı	Düşünceler
1895-1896	Şükrü Bey	1898 yılı sonlarına kadar görevliydi. Bu yıl, Harput İdâdîsi Müdürlüğü'ne geçti. Çeşitli yerlerde maârif müdürlüğü ve valilik yaptı.
1896-1897	Şükrü Bey	
1897-1898	Şükrü Bey	
1898-1899	Sezai Bey	Nezâret yetkilileriyle samimi olduğu için bu göreve geldi. Yetersiz olunca açığa alındı.
1899-1900	Sezai Bey	
1900-1901	Abdullah Selim Bey	Değişik idâdîlerde görev yaparak geldi. 1903 yılında da Üsküp İdâdî Müdürlüğüne atandı. Maârif Müdürlükleri de yapmıştır.
1901-1902	Abdullah Selim Bey	
1902-1903	Abdullah Selim Bey	
1902-1903	Mehmet Sabri Bey	Edirne ve Bursa İdâdîsi'nde çeşitli görevler yaptıktan sonra Karesi İdâdîsi'ne gelerek müdür oldu. Uzun yıllar bu görevi yapmıştır. 1909 yılında Midilli İdâdîsi'ne atandı. Bazı maârif müdürlüklerinde ve maârifin değişik mertebelerinde görev yaptı. Karesi Maârif Müdürlüğü'nde de bulundu.
1903-1904	Mehmet Sabri Bey	
1904-1905	Mehmet Sabri Bey	
1905-1906	Mehmet Sabri Bey	
1906-1907	Mehmet Sabri Bey	
1907-1908	Mehmet Sabri Bey	
1908-1909	Mehmet Sabri Bey	
1908-1909	Mustafa Hakkı Bey	
1908-1909	Ahmet Nail Bey	
190-1910	Ahmet Nail Bey	
1910-1911	Ahmet Nail Bey	İstanbul Leylî İdâdîsi'nde tarih ve coğrafya öğretmeni iken Mustafa Hakkı Bey ile değişerek müdür oldu. Muhtelif okullarda da müdürlük görevi yerine getirdi.
1911-1912	Ahmet Nail Bey	
1912-1913	İsmail Hakkı Bey	Başka idâdîlerde görev yaparak geldi.

¹⁵⁸ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.26-43, 45-48.

2.2.3. Eğitim ve Eğitim Kadrosu

Karesi İdâdîsi, yeni binaya naklolunca aynı idareci ve öğretmen kadrosu da oraya geçti. Ders programında okutulması tasarlanan derslerin öğretimi noksansız verilmeye çalışıldı. Aslî binada okutulan dersler ve görev yapan öğretmenler şunlardır¹⁵⁹:

Tablo 19. 1895-1896 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin	Ders Öğretmeni
Akâid-i Diniye	Osmani Nuri Efendi	Fransızca	Şükrü Bey
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Kitâbet	Şükrü Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Arabî	Hacı İzzet Efendi
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Lisân-ı Osmanî	Muharrem Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Hüsnühat	İbrahim Zihni Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Şükrü Bey	Resim	Agob Efendi

Tabloyu incelediğimizde, yeni binadaki ilk ders yılında, Usûl-i Defterî hariç bir önceki yıl öğretilen derslerin hepsi aynen yer almaktadır. Fransızca, Malûmât-ı Fenniye ve Kitâbet dersleri okul müdürü olan Şükrü Bey'in uhdesindedir.

Tablo 20. 1896-1897 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Akâid-i Diniye	Osmani Nuri Efendi	Fransızca	Şükrü Bey
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i Defterî	Şükrü Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Arabî	Hacı İzzet Efendi
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Lisân-ı Osmanî	Muharrem Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Hüsnühat	İbrahim Zihni Efendi
Malûmât-ı	Şükrü Bey	Resim	Agob Efendi

¹⁵⁹ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.26-43; Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Salnâme-i Nezâreti Maârif-i Umûmiye*, H.1316, s.1028-1029; H. 1317, s.1142; H. 1318, s.1280; 1319. s. 554-555.

Tabloda, birkaç yıl programda yer almayan Usûl-i Defterî bulunmaktadır. Okul müdürünün sorumluluğunda olan kitâbet dersinin yerine zikrettiğimiz ders verildi. Bunların haricinde, 1896-1897 ders yılında bir önceki yılın dersleri aynı öğretmen kadrosu tarafından okutuldu.

Tablo 21. 1897-1898 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Akâid-i Diniye	Osman Nuri Efendi	Fransızca	Şükrü Bey
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i	Şükrü Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Tarih	Şükrü Bey
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Arabî	Hacı İzzet Efendi
Kitâbet	Hacı Haydar Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Cebir	Hacı Haydar Efendi	İlm-i Eşya	Mustafa Niyazi Efendi
Lisân-ı Osmanî	Muharrem Hasbi Efendi	Hüsnuhat	İbrahim Zihni Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Şükrü Bey	Resim	Agob Efendi

Tablodan edindiğimiz bilgiye göre, ders programına bu yıl cebir ve İlm-i Eşya dersleri eklenmiştir. Cebir dersinin öğretimi Hacı Haydar Efendi'ye bırakılırken İlm-i Eşya dersi Mustafa Niyazi Efendi'nin mesuliyetine verildi. Mustafa Niyazi Efendi'nin üzerinde olan tarih dersi ise okul müdürüne bırakıldı.

Şükrü Bey dört tane, Hacı Haydar Efendi ise, beş tane dersin öğretimiyle görevlendirilmiştir. Bir öğretmene çok fazla dersin verilmesi eğitim-öğretimi olumsuz etkileyeceği muhakkaktır. Şükrü Bey aynı zamanda okul müdürlüğü de yapmaktadır. Mevcut durumun genel anlamda eğitimcinin performansını düşüreceği ve derslerde beklenen kalitenin yakalanamayacağı kanaatindeyiz.

Tablo 22. 1898-1899 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Akâid-i Diniye	Osmani Nuri Efendi	Fransızca	Sezai Bey
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i Defterî	Sezai Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Tarih	Sezai Bey
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Arabî	Hacı İzzet Efendi
Kitâbet	Hacı Haydar Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Cebir	Hacı Haydar Efendi	Eşya	Mustafa Niyazi Efendi
Lisân-ı Osmanî	Muharrem Hasbi Efendi	Hüsnuhat	İbrahim Zihni Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Sezai Bey	Resim	Agob Efendi

1898-1899 ders yılında bir yıl önceki cetvelde bulunan derslerin aynısı tanzim edildi. Bunun yanı sıra, müdür değişikliğinden ötürü Şükrü Bey'in uhdesinde olan Fransızca, Malûmât-ı Fenniye, Usûl-i Defterî ve Tarih derslerinin yeni müdür Sezai Bey' bırakıldığı görülmektedir.

Tablo 23. 1899-1900 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Fransızca	Sezai Bey
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Eşya	Sezai Bey
Cebir	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i	Sezai Bey
Türkçe	Muharrem Hasbi Efendi	Tarih	Sezai Bey
Hıfzısıhha	Muharrem Hasbi Efendi	Arabî	Hacı İzzet Efendi
Ulûm-u Diniye	Mustafa Niyazi Efendi	Hüsnuhat	İbrahim Zihni Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Mustafa Niyazi Efendi	Resim	Agob Efendi

Tabloya göre, bu ders yılında programa hıfzısıhha dersi ilave edilmiştir ve eğitimi Muharrem Hasbi Efendi üzerine verildi. Kitâbet dersi cetvelde yer almamaktadır; fakat

bu ders programdan kaldırıldı, diyemiyoruz. Çünkü, zikrettiğimiz ders, sonraki yıllardaki ders programlarında bulunmaktadır. Lisân-ı Osmanî dersinin Türkçe adı altında kaydedildiği görülmektedir. Bu yıl, Mustafa Niyazi Efendi'nin görevi olan Eşya dersi ile Sezai Bey'in Malûmât-ı Fenniye dersi becayiş edildi. Ayrıca, Mustafa Niyazi Efendi, aslî görevi olan derslerin yanı sıra öğretmen yokluğundan dolayı Ulûm-u Diniye dersini de vekâleten yerine getirmiştir.

Tablo 24. 1900-1901 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Malûmât	Abdullah Selim Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Fransızca	Abdullah Selim Bey
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Ahlâk	Abdullah Selim Bey
Cebir	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i	Abdullah Selim Bey
Türkçe	Muharrem Hasbi Efendi	Hıfzısıhha	Abdullah Selim Bey
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Ulûm-u Diniye	Hulusi Efendi	Hüsnuhat	İbrahim Zihni Efendi
Tarih	Mustafa Niyazi Efendi	Resim	Agob Efendi
Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi		

Bir önceki yıl programda yer almayan kitâbet, bu yıl cetvelde yer almaktadır. Bunun yanı sıra, eşya dersi görünmemektedir. Bu ders, üç yıl sonraki ders cetvellerine konulmuştur. Tabloda gördüğümüz ahlâk dersi ile önceki müdürün dersleri, yeni müdür Abdullah Selim Bey'in sorumluluğuna verildi. Hem müdürlük görevi yapması hem de bir çok ders alması önceden belirttiğimiz gibi, eğitimcinin beklenen düzeyde görev yapmasını olumsuz yönde etkileyecektir. Bu durum, birkaç yıl devam etti.

Tablo 25. 1901-1902 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Ulûm-u Diniye	Tevfik Efendi
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Malûmât	Abdullah Selim Bey
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Fransızca	Abdullah Selim Bey
Cebir	Hacı Haydar Efendi	Ahlâk	Abdullah Selim Bey
Türkçe	Muharrem Hasbi Efendi	Usûl-i Defterî	Abdullah Selim Bey
Ulûm-u Diniye	Muharrem Hasbi Efendi	Hıfzısıhha	Abdullah Selim Bey
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Tarih	Mustafa Niyazi Efendi	Hüsnuhat	İbrahim Zihni Efendi
Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi	Resim	Agob Efendi

Tabloda, ders programının bir önceki yıldan farkı Ulûm-u Diniye dersinin bu yıl iki öğretmenin uhdesine verilmiş olmasıdır.

Tablo 26. 1902-1903 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Fransızca	Abdullah Selim Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	Cebir	Abdullah Selim Bey
Fârisî	Hacı Haydar Efendi	Usûl-i Defterî	Abdullah Selim Bey
Lisân-ı Osmanî	Muharrem Hasbi Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Ahlâk	Tevfik Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Ulûm-u Diniye	Tevfik Efendi	Hüsnuhat	İbrahim Zihni Efendi
Malûmât-ı Ziraîye	Abdullah Selim Bey	Resim	Agob Efendi

Türkçe dersi bu yıl, Lisân-ı Osmanî şeklinde ifade edilmiştir. Bazı yıllar, cetvelde Lisân-ı Osmanî bazen de Türkçe olarak kaydedilmiş olup muhtevası aynıdır. Tabloda yeni ilave edilen Malûmât-ı Ziraîye dersinin öğretimi müdür tarafından verildi. Bu ders

yılı sonuna doğru müdür değişikliği yaşandı. Eğitim-öğretim yılı içinde Cebir dersinin kaldırıldığı bilinmektedir.

Tablo 27. 1903-1904 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Hacı Haydar Efendi	Fransızca	Mehmet Sabri Bey
Hendese	Hacı Haydar Efendi	İlm-i Eşya	Mehmet Sabri Bey
Usûl-i Defterî	Hacı Haydar Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Lisân-ı Osmanî	Muharrem Hasbi Efendi	Fârisî	Hüseyin Avni Efendi
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Hüsnuhat	İbrahim Zihni Efendi
Ulûm-u Diniye	Tevfik Efendi	Resim	Agob Efendi
Ahlâk	Tevfik Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Malûmât-ı Ziraîye	Mehmet Sabri Bey	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Malûmât-ı Sıhhiye	Mehmet Sabri Bey		

Tabloya baktığımızda birkaç yıl sonra İlm-i Eşya dersinin yer aldığı ve bunun yanında Malûmât-ı Sıhhiye dersi de bulunmaktadır. Zikretmiş olduğumuz dersler, yeni müdür olan Mehmet Sabri Bey'in uhdesine bırakıldı.

Tablo 28. 1904-1905 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Abbas Hilmi Efendi	Fransızca	Mehmet Sabri Bey
Hendese	Abbas Hilmi Efendi	Türkçe	Mehmet Sabri Bey
Türkçe	Muharrem Hasbi Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Ulûm-u Diniye	Muharrem Hasbi Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Ahlâk	Muharrem Hasbi Efendi	Fârisî	Hüseyin Avni Efendi
Türkçe	Tevfik Efendi	Hüsnuhat	İsmail Hakkı Efendi
Malûmât-ı Ziraîye	Mehmet Sabri Bey	Resim	Agob Efendi

Tablodan anladığımız kadarıyla bu eğitim-öğretim yılında programdan Usûl-i Defterî ve Malûmât-ı Sıhhiye dersleri kaldırıldı. Ayrıca, İlm-i Eşya dersi de cetvel de görülmemektedir. 1903-1908 yılları arasında Maârif Nâzırlığı yapan Haşim Paşa, yazısında ortaöğretim kurumlarında amaçlanan düzeyde dindarlık ve iyi ahlâk olmadığını belirtmiştir. Bunun öğrencilerden ve ders kitaplarından kaynaklanan sebeplerden değil de öğretmenlerin eğitim ve öğretimlerindeki kötü hâlden kaynaklandığını beyan etmiştir. İsmi geçen şahıs, Din ve Ahlâk derslerinin artırılmasını tavsiye etmektedir. Bunun üzerine tüm okulların ders programları değiştirilerek Din ve Ahlâk dersleri artırılmış ve bazı derslerle İlm-i Eşya gibi lüzumsuz görülen dersler kaldırılmıştır¹⁶⁰. Bu sebeple zikrettiğimiz derslerin yer olmadığını söylemek mümkündür.

Hacı Haydar Efendi'nin görevden ayrılmasıyla yerine Abbas Hilmi Efendi getirildi. Muharrem Hasbi Efendi dört adet derse girmiştir. Derslerden yeterli düzeyde yarar sağlanması için ve öğretmenin istenilen oranda verim sağlaması açısından olumsuz bir durum olacağı düşünülmektedir. Müdürlerin aslî görevlerinin yanında bir çok ders aldığı dikkati çekmektedir. Bu zatların tahsilleri nedeniyle ve öğretmen yokluğundan dolayı uhdelere bir çok dersin verildiği düşünülebilir. Şartların bunu gerektirmesi eğitim-öğretimi sağlasa da verim düşük olması beklenecektir. İçinde bulunan durumun bazı yıllarda devam ettiği sonraki tablolarda da görülmektedir.

---

¹⁶⁰ AKYÜZ, "Maârif Nâzırı Haşim Paşa ...", s.207-209.

Tablo 29. 1905-1906 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Abbas Hilmi Efendi	Fransızca	Mehmet Sabri Bey
Hendese	Abbas Hilmi Efendi	Türkçe	Mehmet Sabri Bey
Türkçe	Muharrem Hasbi Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Ulûm-u Diniye	Muharrem Hasbi Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Ahlâk	Muharrem Hasbi Efendi	Fârisî	Hüseyin Avni Efendi
Lisân-ı Osmanî	Tevfik Efendi	Hüsnuhat	İsmail Hakkı Efendi
Ulûm-u Diniye	Tevfik Efendi	Resim	Agob Efendi
Malûmât-ı Ziraîye	Mehmet Sabri Bey		

Tabloya baktığımızda, bu ders yılında bir önceki yıldaki derslerin okutulduğunu ve aynı idareci ve eğitim kadrosunun görev yaptığını görmekteyiz.

Tablo 30. 1906-1907 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Abbas Hilmi Efendi	Fransızca	Mehmet Sabri Bey
Hendese	Abbas Hilmi Efendi	Türkçe	Mehmet Sabri Bey
Türkçe	Muharrem Hasbi Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Ulûm-u Diniye	Muharrem Hasbi Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Ahlâk	Muharrem Hasbi Efendi	Fârisî	Hüseyin Avni Efendi
Türkçe	Tevfik Efendi	Hüsnuhat	İsmail Hakkı Efendi
Ulûm-u Diniye	Tevfik Efendi	Resim	Agob Efendi
Malûmât-ı Ziraîye	Mehmet Sabri Bey		

1906-1907 eğitim-öğretim yılında da bir önceki yıl olduğu gibi aynı eğitim cetvelinin tanzim edildiğine şahit olmaktadır.

Tablo 31. 1907-1908 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Abbas Hilmi Efendi	Ahlâk	Feyzi Efendi
Hendese	Abbas Hilmi Efendi	Türkçe	Feyzi Efendi
Türkçe	Muharrem Hasbi Efendi	Kitâbet	Feyzi Efendi
Kitâbet	Muharrem Hasbi Efendi	Hesap	Ahmet Hilmi Efendi
Ulûm-u Diniye	Muharrem Hasbi Efendi	Hendese	Ahmet Hilmi Efendi
Ahlâk	Muharrem Hasbi Efendi	Tarih	Mustafa Niyazi Efendi
Türkçe	Tevfik Efendi	Coğrafya	Mustafa Niyazi Efendi
Ulûm-u Diniye	Tevfik Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Malûmât-ı Ziraîye	Mehmet Sabri Bey	Fârisî	Hüseyin Avni Efendi
Fransızca	Mehmet Sabri Bey	Hüsnuhat	İsmail Hakkı Efendi
Türkçe	Mehmet Sabri Bey	Resim	Agob Efendi
Ulûm-u Diniye	Feyzi Efendi		

Tabloda Türkçe, Kitâbet, Ulûm-u Diniye, Ahlâk ile Hesap ve Hendese derslerinin iki defa kaydedildiğini görmekteyiz. Muharrem Hasbi Efendi'nin mebus olması üzerine yerine Feyzi Efendi getirildi. Abbas Hilmi Efendi'nin de Berat İdâdîsi'ne gitmesiyle onun yerine de Ahmet Hilmi Efendi görev yaptı. Bunun haricinde aynı dersler okutulmuş ve aynı öğretmenler görev yapmıştır.

Tablo 32. 1908-1909 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Ahmet Celal Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Hendese	Mehmet Rüştü Efendi	Fransızca	Yusuf İzzettin Bey
Malûmât-ı Fenniye	Mehmet Sabri Bey	Türkçe	Mehmet Tevfik Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Ahmet Nail Bey	Tarih	Vekâletle
Ulûm-u Tabiye	Adil Bey	Coğrafya	Vekâletle
Ulûm-u Diniye	Hüseyin Avni Efendi	Hüsnühat	İsmail Hakkı Efendi
Malûmât-ı Medeniye	Feyzi Efendi	Resim	Agob Efendi
Türkçe	Feyzi Efendi		

1908-1909 eğitim-öğretim yılında iki kez müdür değişikliği yaşandı. Mehmet Sabri Bey'in Midilli İdâdîsi müdürlüğüne tayin edilmesiyle yerine Mustafa Hakkı Bey atandı. Bunun üzerine, Mustafa Hakkı Bey ile İstanbul Leylî İdâdîsi'nde Tarih ve Coğrafya öğretmeni olan Ahmet Nail Bey görev değişikliği yapmışlardır. Böylelikle müdürün mesuliyetinde olan Malûmât-ı Fenniye dersi yeni müdüre bırakıldı. Ders programında Ahlâk dersi bulunmamaktadır. Bunun yanında, bu yıl Malûmât-ı Medeniye ve Ulûm-u Tabiye dersi de programda yer almaktadır.

Bir yıllık oluşturulan idâdî ders programından sonra bazı düzenlemelerin yapıldığı ve yeni derslerin konulduğu 1911 (R.1327) yılındaki beş yıllık idâdî ders programı şu şekildedir¹⁶¹:

¹⁶¹ YÜCEL, *a.g.e.*, s.154.

Tablo 33. 1911 Yılında Uygulanan Beş Yıllık İdâdî Ders Programı

Dersler	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl
Kurani Kerim ve Tecvit	3	2	1	-	-
Ulûm-u Diniye	2	2	2	1	1
Hesap	3	2	1	3	3
Hendese	-	1	2	3	3
İlmi Eşya	3	3	-	-	-
Hikmet-i Tabîye	-	-	1	2	2
Tarihi Tabîî	-	-	2	2	1
Hıfzısıhha	-	-	-	-	1
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	2	2	2	2	2
Arabî	2	2	2	1	1
Türkçe	5	5	4	3	2
Fransızca	1	2	2	4	4
Malûmât-ı Medeniye	1	1	-	-	-
Ahlâk	-	-	1	1	-
Malûmât-ı İktisadiye	-	-	-	-	1
Malûmât-ı Kanuniye	-	-	-	-	1
Ziraat	-	-	1	-	-
Usûlü Defteri	-	-	1	1	-
Evrak ve Muhâberât-ı Ticarî	-	-	-	-	1
Toplam	24	24	24	25	25
Arapça	2	2	2	2	2
Rumca	2	2	2	2	2
Bulgarca	2	2	2	2	2
Ermenice	2	2	2	2	2
Hatt (Rık'a ve Sülüs)	1	1	1	1	1

Bu ders programı bir yıl kullanılmış olup daha sonraki yıllarda derslerin değıştiği ve bazı derslerin okutulmadığı görölmektedir.

Tablo 34. 1909-1910 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Mehmet Rüştü Efendi	Türkçe	Feyzi Efendi
Ulûm-u Diniye	Mehmet Rüştü Efendi	Hesap	İsmail Hakkı Efendi
Tarih	Mehmet Rüştü Efendi	Hendese	Ahmet Celal Efendi
Coğrafya	Mehmet Rüştü Efendi	Arabî	Hüseyin Bey
Malûmât-ı Medeniye	Mehmet Rüştü Efendi	Kuranı Kerim	Hüseyin Bey
Akâid-i Diniye	Hüseyin Avni Efendi	Türkçe	Hüseyin Bey
Arabî	Hüseyin Avni Efendi	Fransızca	İzzettin Bey
Malûmât-ı Fenniye	Ahmet Nail Bey	Tarih	Hazım Efendi
Ulûm-u Tabiye	Adil Bey	Coğrafya	Hazım Efendi
Malûmât-ı Ziraîye	Adil Bey	Hüsnuhat	İsmail Hakkı Efendi
Ulûm-u Diniye	Hüseyin Bey	Resim	Agob Efendi
Malûmât-ı Medeniye	Feyzi Efendi		

Tabloya baktığımızda Kur'ân-ı Kerîm ve Akâid-i Diniye dersinin ders programına ilave edildiğini görülmektedir.

Tablo 35. 1910-1911 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Mehmet Rüştü Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Hendese	Mehmet Rüştü Efendi	Fransızca	Yusuf İzzettin Bey
Türkçe	Ahmet Feyzi Efendi	Tarih	Hazım Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Ahmet Nail Bey	Coğrafya	Hazım Efendi
Ulûm-u Tabiye	Mehmet Tevfik Efendi	Hüsnuhat	Hüseyin Hazım Efendi
Ulûm-u Diniye	Hüseyin Avni Efendi	Resim	Agob Efendi

1910-1911 eğitim-öğretim yılı cetvelinde Malûmât-ı Ziraîye, Malûmât-ı Medeniye, Kur'ân-ı Kerîm ve Akâid-i Diniye dersleri yer almamaktadır.

Tablo 36. 1911-1912 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Mehmet Rüştü Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Hendese	Mehmet Rüştü Efendi	Fransızca	Yusuf İzzettin Bey
Türkçe	Ahmet Feyzi Efendi	Tarih	Hazım Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Ahmet Nail Bey	Coğrafya	Hazım Efendi
Ulûm-u Tabiye	Mehmet Tevfik Efendi	Hüsnuhat	Hüseyin Hazım Efendi
Ulûm-u Diniye	Hüseyin Avni Efendi	Resim	Agob Efendi

Tabloyu incelediğimizde bir önceki yılda verilen dersler aynen okutulduğunu ve aynı öğretmen kadrosunun görev yaptığını anlamaktayız.

Tablo 37. 1912-1913 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Hesap	Mehmet Rüştü Efendi	Arabî	Hüseyin Avni Efendi
Hendese	Mehmet Rüştü Efendi	Fransızca	Yusuf İzzettin Bey
Türkçe	Ahmet Feyzi Efendi	Tarih	Hazım Efendi
Malûmât-ı Fenniye	Ahmet Nail Bey	Coğrafya	Hazım Efendi
Ulûm-u Tabiye	Mehmet Tevfik Efendi	Hüsnuhat	Hüseyin Hazım Efendi
Ulûm-u Diniye	Hüseyin Avni Efendi	Resim	Agob Efendi

Karesi İdâdîsi, son eğitim-öğretim yılında da aynı ders programını izlemiş olup bir önceki cetvelin aynen tertip edildiği görülmektedir. Bu yıldan sonra, Karesi İdâdîsi Edremit'e taşınarak Balıkesir'de idâdî öğretimi sona ermiştir.

2.2.4. Diğer Personel

Okul, yeni binaya taşınırken müdür, öğretmen ve tüm öğrenciler ile aynı mubassır kadrosunun naklolduğu bilinmektedir. Böylelikle eski binada son mubassır Hafız Şükrü

Efendi, yeni binanın da ilk mubassıdır. Ayrıca, cetvellerde 1910-1911 ders yılından sonra katip de bulunmaktadır. Katip, okulun yazı ve hesap işlerinden sorumludur¹⁶². Okulun yeni binaya taşınmasından kapanıncaya kadar yani Edremit'e nakloluncaya kadar okulda vazife yapan diğer personel şunlardır¹⁶³:

Tablo 38. Yeni Binada Görev Yapan Mubassırlar

Ders Yılı	Görevi	Görevlinin Adı	Düşünceler
1895-1896	Mubassır	Hafız Şükrü Efendi	İsmi zikredilen zat, idâdîde uzun yıllar mubassırlık vazifesinde bulunmuştur. Bu görevi, 1899-1900 yılında Hamit Bey ile beraber yerine getirdi. 1901-1902 yılında cetvelde ismi gözükmese de bu yıl da görev yaptığı tahmin edilmektedir. Hafız Şükrü Efendi'nin idâdîde en uzun müddet görev yapan mubassır olduğu görülmektedir.
1896-1897	Mubassır	Hafız Şükrü Efendi	
1897-1898	Mubassır	Hafız Şükrü Efendi	
1898-1899	Mubassır	Hafız Şükrü Efendi	
1899-1900	Mubassır	Hafız Şükrü Efendi	
1899-1900	Mubassır	Hamit Efendi	
1900-1901	Mubassır	Hafız Şükrü Efendi	
1901-1902	Mubassır	Hafız Şükrü Efendi	
1902-1903	Mubassır	Hafız Şükrü Efendi	
1903-1904	Mubassır	Tevfik Efendi	
1903-1904	Mubassır	İzzet Efendi	Tevfik Bey'in vekili görevindedir.
1904-1905	Mubassır	İzzet Efendi	Bu iki zat beraber olarak mubassır görevini asaleten yerine getirdiler.
1904-1905	Mubassır	Mustafa Efendi	
1905-1906	Mubassır	İzzet Efendi	Askerlikle görevlendirilinceye kadar mubassırlık yaptı. Fakat süre konusunda yeterli bilgiye sahip değiliz. Bu şahsın, birkaç yıl daha görevde bulunduğu tahmin edilmektedir.
1906-1907	Mubassır	İzzet Efendi	
1907-1908	Mubassır	İzzet Efendi	
1908-1909	Mubassır	İzzet Efendi	
1909-1910	Mubassır	İzzet Efendi	
1910-1911	Katip	Hüseyin Hazım Efendi	İlk yıl, Hüsnühat dersi de üzerindedir. Okul, Edremit'e nakledilene kadar görev yapmıştır.
1911-1912	Katip	Hüseyin Hazım Efendi	
1912-1913	Katip	Hüseyin Hazım Efendi	

¹⁶² Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Vilâyât-ı Şâhânedede Bulunan...*, s.111-112; CEVAT, *a.g.e.*, s.340.

¹⁶³ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.26-43, 59.

2.2.5. Öğrenci Mevcudu ve Mezun Sayısı

Karesi İdâdîsi, yeni binaya taşındığı eğitim-öğretim yılında, 121 öğrencisi vardı. 1895-1896 (R.1311-1312) ders yılında yayınlanan bir istatistiğe göre, bu öğrencilerden 113'ü Müslüman, 8'i gayrimüslimdi. Ders yılı sonuna kadar 21'i Müslüman, 1'i de gayrimüslim olmak üzere, toplam 22 öğrenci daha katılmıştır. Yıl içerisinde ise, 33 öğrenci okulu terk etti. Çeşitli sebeplerle okulu terk eden öğrencilerden 29'u Müslüman, diğerleri gayrimüslimdi. Yıl sonunda 9 öğrenci, sınavlar neticesinde şahâdetnâme alarak mezun oldu. Şahâdetnâme alan öğrencilerin hepsinin Müslüman oldukları bilinmektedir. Bir sonraki ders yılına aktarılan öğrenci sayısı 101'dir. Bunlardan 96'sı Müslüman, 5'i gayrimüslimlerden oluşuyordu. Yıl sonunda mezun olanlarla bir sonraki yıla geçen öğrenci sayısını irdelediğimizde 110 olduğunu görmekteyiz¹⁶⁴.

Her kategoride Müslümanlarla birlikte gayrimüslimlerin de bulunmasına rağmen, mezunların sayılarına baktığımızda hepsinin Müslüman olması ve hiçbir gayrimüslimin bu ders yılında mezun olamaması enteresandır. İstatistiği incelediğimizde gayrimüslimlerin Müslümanlara oranla çok az olduğu ortaya çıkmaktadır. Gayrimüslimlerin Müslüman okullarını tercih etmemesinin sebebi, Balıkesir'de 2'si Ermeni, 11 Rum olmak üzere, 13 gayrimüslim okul bulunmasıyla ilgilidir¹⁶⁵.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, birincil kaynak olarak istifade ettiğimiz eserinde, bu ders yılı öğrenci mevcudunu 141 olarak göstermiştir¹⁶⁶. İmlâ hatası olarak önceki yıldan devreden sayı olan 121'in 141 olarak yazılma olasılığı vardır. Bunun yanında, okula dahil olan ve okulu terk eden öğrenciler sebebiyle sayının değişmiş olma ihtimali üzerinde de durmaktayız. Bu yüzden, istatistikte görülen değer baz alınmaktadır.

Maârif salnâmelerine göre, 1897-1898 ders yılında okul mevcudu 105 iken bunun 97'si Müslüman diğerleri gayrimüslimdir. 1898-1899 ders yılında, öğrenci mevcudu 67 olarak verilmiştir. Bunların 63'ü Müslüman, 4'ü ise gayrimüslimdir. 1899-1900 ders yılında mevcut 99 olup 91'i Müslüman, diğerleri gayrimüslimdir. 1900-1901 ders yılında ise; 93'ü Müslüman, 2'si gayrimüslim, toplam 95 olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁶⁴ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Maârif Nezâreti İdaresinde ...*, s.26.

¹⁶⁵ Detaylı bilgi için bkz. ÖNTUĞ, *a.g.m.*

¹⁶⁶ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, 60.

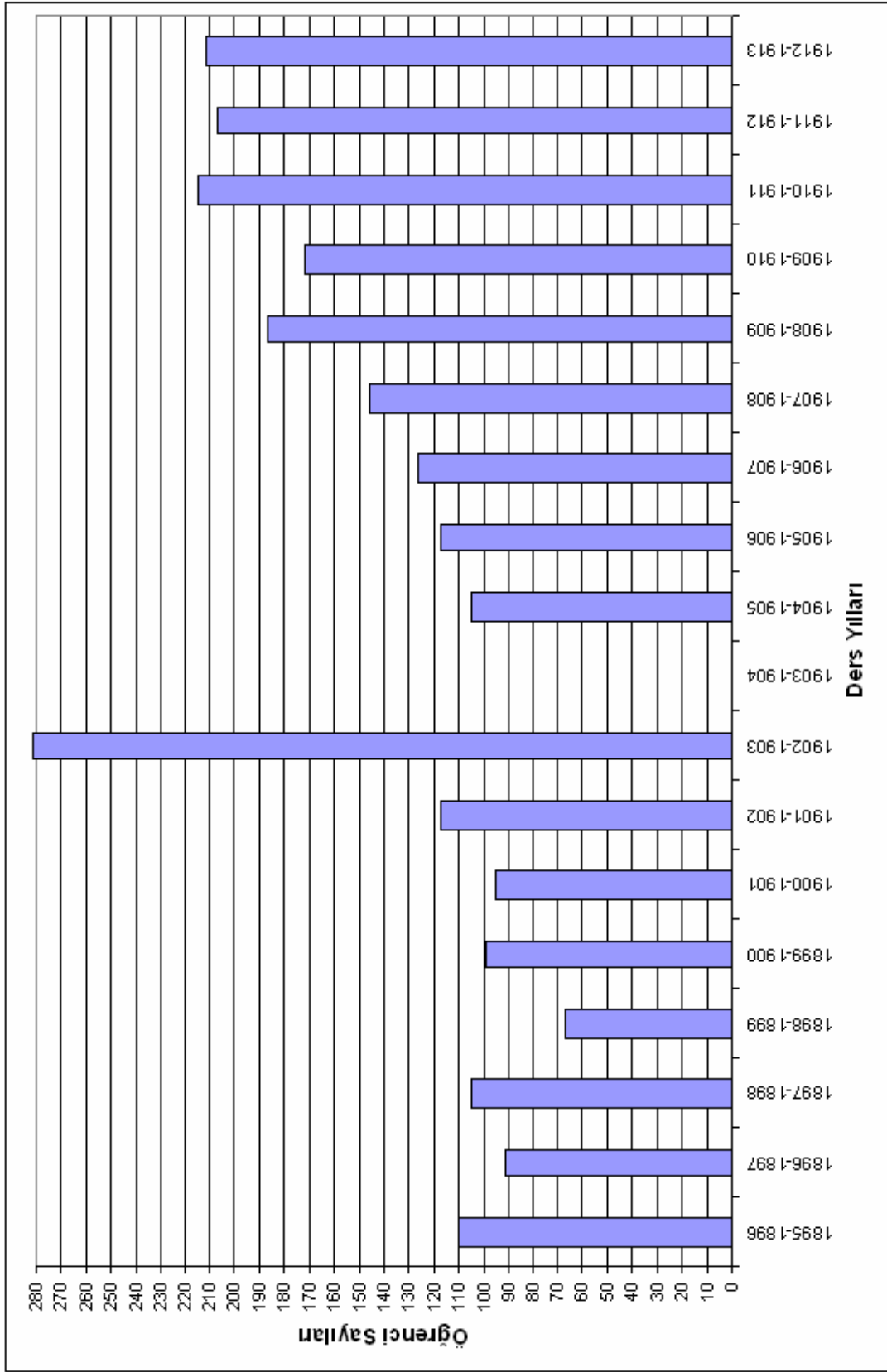
İlk yıllarda öğrenci sayısı sonraki yıllara oranla azdır. Okulun öğrenci mevcudu periyodik olarak fazlalaşmıştır. Bazı yıllarda sınıfların miktarına dair bilgiye ulaşamadığından o yıllarda, okulun genel mevcudunu vermekle yetindik. 1903-1904 yılına dair malûmât olmadığından her hangi bir ifade yazılamadı. Okulun yeni binaya taşınmasından kapanıncaya kadar okuldaki öğrenci mevcudu şöyledir¹⁶⁷:

Tablo 39. Yeni Binada Yıllara Göre Okulun Öğrenci Mevcudu

Ders Yılı	1.Sınıf	2.Sınıf	3.Sınıf	4.Sınıf	5.Sınıf	Öğrenci
1895-1896	-	-	-	-	-	110
1896-1897	-	-	-	-	-	91
1897-1898	-	-	-	-	-	105
1898-1899	28	11	8	7	12	67*
1899-1900	47	27	9	10	6	99
1900-1901	-	-	-	-	-	95*
1901-1902	-	-	-	-	-	117
1902-1903	-	-	-	-	-	281
1903-1904	-	-	-	-	-	-
1904-1905	-	-	-	-	-	105
1905-1906	-	-	-	-	-	117
1906-1907	65	31	13	9	8	126
1907-1908	23	50	16	8	9	146
1908-1909	83	49	37	12	6	187
1909-1910	71	38	25	26	12	172
1910-1911	89	49	29	31	17	215
1911-1912	88	55	29	21	14	207
1912-1913	73	48	53	22	16	212

¹⁶⁷ Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Salnâme-i Nezâreti Maârif-i Umûmiye (H.1316, 1317, 1318, 1319)*; UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.60-61,66-77; Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Maârif Nezâreti İdaresinde ...*, aynı yer.

* İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 1898-1899 ders yılı öğrenci mevcudunu 66 olarak vermiştir. 1900-1901 ders yılında öğrenci sayısını 104 olarak göstermiştir. Bu yıllarda salnâmeler dikkate alındı. Diğer yıllardaki mevcutlarda ise benzerlik görülmektedir.

Grafik 3. Yeni Binada Öğrenci Sayıları

Tabloyu ve grafiği incelediğimizde, yeni binada ilk yıllarda okulun öğrenci sayısı inişli-çıkışlı bir grafik seyrederken 1900-1901 ders yılında sonra giderek artan bir çizgi görmekteyiz. 1902-1903 eğitim-öğretim yılında çok fazla öğrenci mevcudunun olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi, mekâtib-i ibtidaiyenin eksik olmasından dolayı idâdî okulda açılan ihtiyat sınıflarının da okul mevcudu içinde kaydedilmiş olmasıdır. 1903-1904 yılında öğrenci mevcudunun ne kadar olduğu cetvellerde bulunamadığından tabloda ve grafikte kaydedilememiştir.

Yeni binada okul, mezun vermeye devam etti. Okuldan yetişenlerden idâdî öğrenimiyle yetinenler olduğu gibi öğrenimini sürdürerek değişik mesleklerde görev yapanlar da olmuştur. Mezunlardan bazıları ve uğraştıkları meslekler şunlardır¹⁶⁸:

1896-1897 mezunları: Mehmet Efendi binbaşı, Ahmet Rasim Efendi iptidaî öğretmeni, Abdülğafur Efendi milletvekili, Abdurrahim Efendi sanatkar, Kemal ve Ali Vehbi Efendi tüccar, Cemal Efendi çiftçidir.

1898-1899 mezunları: Mümtaz Efendi dava vekili, Zühdü Efendi İstanbul Coğrafya ve Geometri öğretmeni İlmîye Medresesi Hesap ve Kaideler öğretmeni, Naci Efendi, Din dersi ve Farsça öğretmeni, Hazım Efendi İstanbul Tarih ve Coğrafya öğretmeni, Mümtaz Efendi icra memuru ve Vehbi Efendi Karesi milletvekili.

1899-1900 mezunları: Mihran Efendi çizmeci ve Adil Efendi Karesi özel muhasebe müdürü.

1901-1902 mezunları: Mithat Efendi evkat müdürü, Nafiz Efendi kaymakam ve Ali Rıza Efendi eczacıdır.

1902-1903 mezunları: İsa Efendi telgraf haberleşme memuru, Rıfat Efendi icra memuru, Hüsnü Efendi mülkiye müfettişi, Feyzi Efendi vilayet matbaa müdürü, Meftun Efendi elektrikçi-sanatkar, Celal Efendi çiftçi, Ali Rıza Efendi tüccar ve İsmail Efendi subay.

1903-1904 mezunları: Necati Efendi İstanbul'da öğretmen ve İzzettin Efendi Erdek kazası kaymakamı.

1904-1905 mezunları: Mehmet Rıfat Efendi Hacı Bey Okulu müdürü, Zühdü Efendi Darümuallimin din dersi öğretmeni, Hamit Efendi Darümuallimin öğretmeni, Bahaaddin Efendi kaymakam, Nuri Efendi Edremit Ziraat Bank memuru, Nazım Efendi

---

¹⁶⁸ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.65-77.

Bandırma özel muhasebe memuru, Rauf Efendi subay, Mehmet Raci Efendi muhasebe katibi, Nemci Efendi eczacı, Raci, Hüseyin, Edip ve Hafız Hakkı Efendi tüccar.

1905-1906 mezunları: Hayrettin Efendi tabur katibi, Hilmi Efendi adliye kütüphane memuru, Recep Rüştü Efendi Gemlik Ziraat Bank memuru, İsmail Hakkı Efendi genel meclis üyesi, Hasan Fehmi Efendi kaymakam, Mehmet Efendi emlak emriye memuru, Muharrem Hadi Efendi Ankara polis müdürlüğü adli bölüm başkanı, Mehmet Reşit ve Ali Naci Efendi tüccar.

1906-1907 mezunları: Nazım Efendi nahiye müdürü, Abdülşükür Efendi gazeteci ve Ali Efendi Karesi milletvekili.

1907-1908 mezunları; Ahmet Efendi eczacı, Ahmet Vehbi Efendi tarih ve coğrafya öğretmeni, Ahmet Şahabettin ve Mustafa Nedim Efendi yedek subayken şehit.

1908-1909 mezunları: Zahit Efendi binbaşı doktor, Sadık Efendi Karesi Vilayeti birinci sorgu hâkimi ve Mehmet Efendi tüccar.

1909-1910 mezunları: Basri Efendi mühendis, Fahri Efendi Karesi Vilayeti yazı müdürü, Naci Efendi belediye müfettişi, Sadri ve Hamdi Efendi tüccar.

1910-1911 mezunları: Mustafa Efendi, Karesi Sultanisi beden eğitimi öğretmeni, Rasim Efendi, Mehmet Nabi Efendi, Mehmet Faik Efendi ve Mustafa Hilmi Efendi Karesi Sultanisi iptidaî bölüm öğretmeni, Ahmet Fuat Efendi meclis kayıt katibi, Mehmet Muzaffer Efendi gazeteci, İbrahim Ethem Efendi Karesi Yetimler müdürü, Sufiddin Efendi Karesi defterdarlığı katibi, Süleyman Hilmi Efendi ziraat memuru, Mahmut Cemal Efendi memur, Naci Efendi belediye üyesi ve Mustafa Fehmi ile Yorgi Efendi tüccar.

1911-1912 mezunları: Mustafa Efendi Erdek özel muhasebe memuru, Halil Efendi yedek subayken şehit ve Emin, İsmail, Mustafa Cemil ile Hilmi Efendi tüccar.

1912-1913 mezunları: Haydar Efendi merkez tahsildarı, Mehmet Mümtaz Efendi polis memuru, Kemâlettin Efendi ambar memuru, Mehmet Efendi marangoz, Niyazi Efendi Dursunbeyde memur, Ahmet Efendi, Mustafa Efendi, Zühdü Efendi, Talat Efendi, Hilmi Efendi ve Basri Efendi tüccar.

Mezun olanların bir kısmı askerde şehit olmuş, bir kısmı öğrenimlerine devam ederken veya mesleklerini icra ederken erken yaşta vefat etmiştir. Bazı yıllardaki mezunların durumu hakkında da bilgi elde edilememiştir. Her yıl değişik sayıda

öğrencinin yetiştiği yeni binada şâhâdetnâme olarak mezun olanların sayısı şu şekildedir¹⁶⁹:

Tablo 40. Yeni Binada Yıllara Göre Mezun Sayıları

Ders Yılı	Mezun Sayısı	Düşünceler
1895-1896	9	Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin istatistiğine göre.
1896-1897	9	İsmail Hakkı Uzunçarşılı, mezun olanlardan aldığı bilgilere dayanarak sayı düşmüştür.
1897-1898	-	
1898-1899	11	Son sınıf öğrenci sayısı 12'dir.
1899-1900	6	Son sınıf öğrenci sayısı 6'dır.
1900-1901	-	Bu yılki cetveller zayi olduğundan kaydedilememiştir.
1901-1902	4	Son sınıf öğrenci sayısı 4 olarak tahmin edilmektedir.
1902-1903	8	Son sınıf öğrenci sayısı 8'dir.
1903-1904	4	Son sınıf öğrenci sayısı 4 olarak tahmin edilmektedir.
1904-1905	19	Son sınıf öğrenci sayısı 19 olarak tahmin edilmektedir.
1905-1906	10	Son sınıf öğrenci sayısı 10 olarak tahmin edilmektedir.
1906-1907	8	Son sınıf öğrenci sayısı 8'dir.
1907-1908	8	Son sınıf öğrenci sayısı 9'dur.
1908-1909	6	Son sınıf öğrenci sayısı 6'dır.
1909-1910	12	Son sınıf öğrenci sayısı 12'dir.
1910-1911	17	Son sınıf öğrenci sayısı 17'dir.
1911-1912	14	Son sınıf öğrenci sayısı 14'tür.
1912-1913	16	Son sınıf öğrenci sayısı 16'dır.

Tabloyu irdelediğimizde, 1898-1899 ve 1907-1908 yılları hariç neredeyse tüm yıllarda son sınıf öğrencilerinin hepsinin şâhâdetnâme olarak mezun olduklarını görmekteyiz. Zikredilen yıllarda ise, sadece birer öğrenci fire vererek diğer öğrencilerini neşet etmiştir. Genel anlamda baktığımızda, öğrencilerinin hepsini yetiştirerek meslek hayatına atılmalarına basamak olması, Karesi İdâdîsi'nin eğitimde işlevsellik açısından randıman verdiği söylenebilir.

¹⁶⁹ UZUNÇARŞILI, *aynı yer*; Maârif-i Umûmiye Nezâreti, *Maârif Nezâreti İdaresinde...*, s.26.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARESİ SULTÂNÎSİ

3.1. OKULUN AÇILIŞI

Balkan Harbi zamanında Selanik'in elden çıkması ve istila edilmesi üzerine burada bulunan vilâyet sultânîsinin başka bir yere nakledilmesi düşünüldü. 1912 (R.1328) yılı sonlarında Karesi İdâdîsi binasının müsait olmasına binaen Selanik Sultânîsi'nin buraya taşınması kararlaştırıldı¹⁷⁰. Bu karar ve okulun kuruluşu, o dönemdeki gazetelerde yer almıştır¹⁷¹. Özellikle *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde, sultânî ve idâdî kuruluşu başlığı altında Rumeli'deki sultânîlerin durumundan bahsedilmiştir. Oradaki toprakların kaybedilmesiyle mevcut sultânîlerin müsait olan yerlere aktarılması gerekliliği ifade edilmiştir. Ayrıca, Maârif-i Umûmiye Nezâreti izniyle Balıkesir'de yeni okul açılmasından da söz edilmektedir. 1913 Nisan (R.1329 Nisan) ayında Karesi İdâdîsi, genel sınavlarını yaptıktan sonra Edremit'e taşındı. 1913 yılı Nisan ayından sonra Selanik Sultânîsi'nin idare heyeti, öğretmen kadrosu, diğer personeli ve öğrencileri Balıkesir'e getirilerek eğitim-öğretime başlanmıştır. Karesi Sultânîsi'nin açılış tarihi olarak Selanik'ten nakline karar verildiği ve çalışmaların yapıldığı zamanı kabul etmek de hem resmen hem de fiilen kurulması 1913 yılının Nisan-Mayıs aylarına tesadüf etmektedir. Okul açıldığı yıl olan 1912-1913 (R.1328-1329) ders yılında Nezih Bey okul müdürü ve Abdülfettah Bey de ikinci müdüdü¹⁷².

¹⁷⁰UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.82.

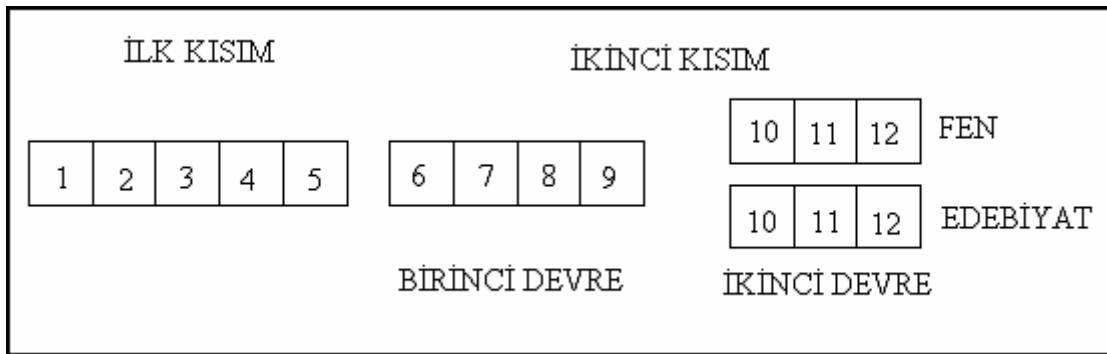
¹⁷¹ Peyami Sabah, 28 Şubat 1913; *Tercüman-ı Hakikat*, 7 Mart 1913.

¹⁷² UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.82-83.

3.2. LEYLÎ KARESİ SULTÂNÎSİ

3.2.1. Genel Durum

Emrullah Efendi, ikinci bakanlık döneminde sonradan yasalaşmayan bir tasarı hazırlamıştı. Tasarısında, ortaöğretimi idâdîye ve sultânîye diye ikiye ayırmıştır. Bu tasarıya göre, sultânîlerin hepsinin 12 yıl olmasını öngörmüştü. Bütün sultânîlerde leylî öğrenim verilmesi ve içinde bulunulan koşullar nedeniyle eğitim-öğretimin karmaşa yaşanmadan yürütülmesi pek mümkün görünmüyordu. Eksikliklerin giderilmesi için yapılan düzenlemeyle 1913'te *Mekâtib-i Sultânîye Talimâtnâmesi* yayınlandı. Bu Talimâtnâme ile eğitim ve öğretim yeniden örgütlendirildi. İlk öğretim yani iptidâî kısım, beş yıldan oluşuyordu. Ortaöğretim, devre-i ula ve devre-i sani yani birinci devre ve ikinci devre diye ikiye ayrıldı. İkinci devre de fen şubesi ve edebiyat şubesi olarak iki şube halinde belirlenmişti¹⁷³.

Şekil 3. 1913 Yılında Belirlenen Öğretim Yapısı

Karesi Sultânîsi binası, daha önce Karesi İdâdîsi binası olan dört katlı yapıdan oluşuyordu. Kurulduğu tarihte, leylî yani yatılı olarak eğitim-öğretim vermeye başladı. Sultânî, 1919-1920 (R.1335-1336) ders yılına kadar yatılı olarak öğrenim vermeye devam etmiştir. Bu tertiplendirmeye göre, bina yeniden düzenlendi¹⁷⁴.

¹⁷³ ERGÜN, *a.g.e.*, s.231-232.

¹⁷⁴ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.82.

Leylî sultânîlerde, öğrenciler her istedikleri zaman ailelerinin yanına gidemiyorlardı. Bayramlarda ve bazı özel günlerde ailelerinin yanında gitmelerine izin veriliyordu. Araştırmamız esnasında edindiğimiz bir gazete yazısına göre, kandil günlerinde de bir gün yatılı sultânî öğrencilerinin evlerine gitmelerine müsâade edilmekteydi¹⁷⁵.

3.2.2. İdareciler

Karesi Sultânîsi'nin idari yapılanması idâdî gibi değildi. Müdürlerle beraber ikinci müdür de vardı. Sultânînin son yıllarında bilhassa nehârî olduğu yıllarda birden fazla müdür yardımcısı olduğu bilinmektedir. Okul leylî halde öğretim yaparken yani kuruluşundan 1919-1920 (R.1335-1336) ders yılına kadar okulda görev yapan idareciler şunlardır¹⁷⁶:

---

¹⁷⁵ *Karesi Vilâyet Resmi Gazetesi*, 10 Temmuz 1334. (M.1918)

¹⁷⁶ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.83-89.

Tablo 41. 1912-1913 ile 1919-1920 Ders Yılları Arasında Görev Yapan İdareciler

Ders Yılı	İdareci Adı	Düşünceler
1912-1913	Nezih Bey	Okul müdürü görevinde bulunuyordu.
1912-1913	Abdül Fettah Bey	İkinci müdür olarak Nezih Bey'in yardımcısıydı.
1913-1914	Nezih Bey	28 Mayıs 1914'de müdürlük görevinden ayrıldı.
1913-1914	Ali Rıza Bey	Nezih Bey'in yerine müdür olarak atandı.
1913-1914	Ömer Fevzi Bey	İkinci müdür olarak Ali Rıza Bey'in yardımcısıydı.
1914-1915	Ali Rıza Bey	Eylül 1914'de müdür iken görevinden ayrıldı.
1914-1915	Halil Bey	Ali Rıza Bey'in yerin müdür olarak atandı.
1914-1915	Ömer Fevzi Bey	Önceki yıl da olduğu gibi ikinci müdür görevindedir.
1915-1916	Vasfi Bey	Okul müdürü görevinde bulunmaktadır.
1915-1916	Mahmut Bey	İkinci müdür görevi uhdesindedir.
1916-1917	Vasfi Bey	Önceki yıl da olduğu gibi okul müdürü görevindedir.
1916-1917	Mahmut Bey	Önceki yıl da olduğu gibi ikinci müdür görevindedir.
1917-1918	Vasfi Bey	Okul müdürlüğü görevinde üçüncü yılıdır.
1917-1918	Mahmut Bey	İkinci müdür olarak Vasfi Bey'e yardımcı oldu.
1918-1919	Vasfi Bey	Nisan 1919'da müdürlük görevinden ayrıldı.
1918-1919	Mehmet Rafet Bey	Vasfi Bey'in yerine müdürlüğe atandı.
1918-1919	Şevki Bey	İkinci müdür olarak görev yaptı.

Karesi Sultânîsi, yatılı öğrenim verdiği dönemin ilk yıllarında idarecilerin bir veya bir yılı biraz aşkın süre görev yaptığı anlaşılmaktadır. Vasfi Bey'in 1915-1916 ders yılında müdürlüğe ve Mahmut Bey'in de ikinci müdürlüğe atanmasıyla aynı idareci kadrosu üç yıl görev yaptı. Bu dönemde dört yıl müdürlük yaparak en uzun idareci görevinde bulunan Vasfi Bey'dir.

3.2.3. Eğitim ve Eğitim Kadrosu

Karesi Sultânîsi, yayınlanan *Mekâtib-i Sultânîye Talimâtname*si münasebetiyle tüm sultânîler gibi iptidai kısmı ile birlikte 12 yıl halinde teşekkül edilmesi kararlaştırıldı. Okul yatılıydı ve öğretimin yapılması ile öğrenci alımı buna göre oluşturuldu.

Talimât-nâmeye göre¹⁷⁷, iptidâî kısımda okutulması tasarlanan dersler; Kur'ân-ı Kerîm, Malûmât-ı Diniye, Lisân-ı Osmanî, Hüsnühat, Hesap, Hendese, Coğrafya, Tarih, Dürûs-u Eşya, Malûmât-ı Tabiîye, Malûmât-ı Sıhhiye, Malûmât-ı Ahlâkiye, Malûmât-ı Medeniye, El İşleri, Resim, Gınâ, Terbiye-i Bedeniye'dir. Sultânîlerin devre-i ula kısmında; Ulûm-u Diniye, Lisân-ı Osmanî, Tarih, Coğrafya, Malûmât-ı Tabiîye, Malûmât-ı Sıhhiye, Hikmet-i Tabiîye, Kimya, Hesap, Cebir, Usûl-i Defterî, Hendese, Resim ve Resim Hat, Arabî, Fârisî, Lisan-ı Ecnebî, Terbiye-i Bedeniye, Gınâ (Musikî) derslerinin okutulması öngörüldü. Devre-i saniye kısmında ise Ulûm-u Diniye, Lisân-ı Osmanî, Tarih, Coğrafya, Hayvanat, Nebatat, İlm-i Arz, Hıfzısıhha, Hikmet-i Tabiîye, Kimya, Cebir, Hesab-ı Nazarî, Müsellesat-ı Müsteviye, Hendese, Kozmoğrafya, Mihanik, Mantık, Felsefe, Resim ve Resim Hat, Arabî, Fârisî, Lisan-ı Ecnebî, Terbiye-i Bedeniye, Tatbikat-ı Fenniye derslerinin okutulması düşünülüyordu.

1913 yılında yapılan yeni değişikliklerle hem sultânî okullarının birinci devre dersleri hem de ikinci devre dersleri yeniden tanzim edildi. Ders saatleri artırılarak iki devrede de her yıl haftada 30 saat ders verildi. Sultânî öğrenimi boyunca ilk devrede 16 ders okutulurken ikinci devrede 22 ders okutuldu. iki yıl sonra sultânî programında bazı değişiklikler yapılarak tekrar düzenlendi. Bu ders programında, ilk devrede, 17 ders okutuldu ve her yıl haftada 30 saat ders verildi. İkinci devrede ise, 23 ders öğretilmiş olup her yıl haftada 31 saat ders gösterildi. 1913 (R.1329) ve 1915 (R.1331) yıllarında sultânîlerin birinci devresinde, ikinci devresinde ders programları şöyleydi¹⁷⁸:

---

¹⁷⁷ ERGÜN, a.g.e, s.233.

¹⁷⁸ YÜCEL, a.g.e., s.157-161.

Tablo 42. 1913 Yılında Sultânîlerin Birinci Devre Ders Programı

Dersler	6. Yıl	7. Yıl	8. Yıl	9. Yıl
Ulûm-u Diniye	1	1	2	2
Lisânı Osmani	5	5	4	4
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1
Malûmât-ı Tabîiye ve Sıhhiye	2	2	-	1
Hikmet-i Tabîiye	-	-	2	2
Kimya	-	-	1	1
Hesap ve Cebir	2	2	2	2
Usûlü Defteri	-	-	-	1
Hendese	2	2	2	2
Resim ve Resmi Hatt	2	2	2	2
Arabî	5	5	4	3
Fârisî	-	-	1	1
Lisân-ı Ecnebî (Fransızca, İngilizce, Almanca)	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2
Gınâ (Musikî)	1	1	1	-
Toplam	30	30	30	30

Tablo 44. 1915 Yılında Sultânîlerin Birinci Devre Ders Programı

Dersler	6. Yıl	7. Yıl	8. Yıl	9. Yıl
Ulûm-u Diniye	2	1	1	-
Siret-i Nebeviye	-	-	-	2
Lisanı Osmani	5	5	4	3
Tarih	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1
Malûmât-ı Tabîiye ve Sıhhiye	2	2	-	1
Fizik	-	-	2	2
Kimya	-	-	1	1
Hesap ve Cebir	3	2	2	2
Usûlü Defteri	-	-	-	1
Resmi Hatt ve Hendese	1	3	3	3
Arabî	5	5	5	4
Fârisî	-	-	1	1
Lisân-ı Ecnebî (Fransızca, İngilizce, Almanca)	5	5	4	4
Resim	1	1	1	1
Terbiye-i Bedeniye	2	2	2	2
Gınâ (Musikî)	1	1	1	-
Toplam	30	30	30	30

Tablo 45. 1915 Yılında Sultânîlerin İkinci Devre Ders Programı

Dersler	10 . Yıl		11. Yıl		12. Yıl	
	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat
Ulûm-u Diniye	2	2	2	2	1	1
Lisanı Osmani	4	4	3	3	3	5
Tarih	-	1	-	1	-	1
Tarih-i Kadim	2	2	2	2	2	2
Coğrafya	1	1	1	1	1	1
Hayvanat	-	-	2	2	-	-
Nebatat	-	-	-	-	2	2
İlm-i Arz	1	1	-	-	-	-
Hıfzısıhha	-	-	-	-	1	1
Fizik	2	2	2	2	2	2
Kimya	2	2	2	2	2	-
Cebir ve Hesab-ı Nazarî	3	2	2	1	2	-
Müsellesat-ı Müsteviye	-	-	1	1	-	-
Hendese ve Resim Hat	3	1	3	-	3	-
Kozmoğrafya	-	-	-	-	2	2
Mihanik	-	-	-	-	2	-
Mantık ve Felsefe	-	-	1	1	2	2
Resim	1	1	1	1	-	-
Arabî	-	4	-	4	-	4
Fârisî	-	1	-	1	-	2
Lisân-ı Ecnebî	5	5	5	5	4	4
Terbiye-i Bedeniye	1	1	1	1	1	1
Tatbikat-ı Fenniye	4	1	3	1	2	1
Toplam	31	31	31	31	31	31

Sultânîlerin tâli kısmının birinci devresi olan altıncı ve dokuzuncu sınıfları arasında, ilk beş yıllık iptidaî kısımda okutulan derslerin bir üst seviyeye çıkarılarak yoğunlaştırıldığı görülmektedir.

Birinci devrenin ders programının amacı, sadece iptidaî kısımdaki dersleri pekiştirmek ve bilgileri üst düzeye çıkarmak değildi. Bunun yanında, öğrenciyi sultânîlerin ikinci devresine de hazırlamayı ihtivâ ettiği düşünülmektedir. Sultânîlerin tüm birimleriyle 12 yıllık bir süreci kapsaması ve ders programlarının bu doğrultuda hazırlanmasından bahsettiğimiz yorumu çıkarmak yanlış olmaz kanaatindeyiz.

Karesi Sultânîsi'nde ilk eğitim-öğretim yılından itibaren yukarıda verdiğimiz program geçerli olmak üzere uygulanmaya çalışıldı. Tâlim heyeti cetvellerine göre, sultânî leyli halde iken yıllara göre okutulan dersler ve bu derslerde görev yapan öğretmenler şunlardır¹⁷⁹:

Tablo 46. 1912-1913 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Fransızca	Faik Efendi	Malûmât-ı Ahlâkiye	Hilmi Bey
Edebiyat	Şekip Bey	Almanca	Ali Haydar Bey
Riyaziye	Ahmet Nuri Bey	Ulûm-u Tabiîye	Ali Haydar Bey
Hikmet ve Kimya	Adil Bey	Riyaziye	Halil Derviş Bey
Tarih	Selim Mansur Bey	Türkçe	Örfi Bey
Coğrafya	Emin Bey	Fransızca	Salamon Efendi
Fransızca	Panayot Efendi	Fârisî	Abdülehad Efendi
Ulûm-u Diniye	Tahir Efendi	Resim	İbrahim Bey
Arabî	Ferit Efendi	Terbiye-i Bedeniye	Mustafa Rahmi Bey
Malûmât-ı Medeniye	Hilmi Bey	Hat	Ömer Seyfettin Bey
Malûmât-ı Kanuniye	Hilmi Bey	İptidaî baş öğretmeni	Salih Efendi
Malûmât-ı İktisadiye	Hilmi Bey	İptidaî öğretmeni	Salih Efendi

¹⁷⁹ UZUNÇARŞILI, *aynı yer*.

Tablo 47. 1913-1914 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Edebiyat	İbrahim Bey	Türkçe	Hacı Baha Efendi
Riyaziye	Nuri Bey (Ayrıldı)	Arabî	Ali Rıza Efendi
Riyaziye	Necati Bey	Riyaziye	Halil Derviş Bey
Ulûm-u Tabîye	Karabet Efendi	Fransızca	Süreyya Bey
Fransızca	Panayot Efendi	Ulûm-u Tabîye	Ali Haydar Bey
Arabî	Ömer Lütfi Efendi	Almanca	Ali Haydar Bey
Tarih	Ahmet Zeki Bey	Resim	İbrahim Bey
Coğrafya	Emin Bey	Fârisî	Abdülehad Efendi
Ulûm-u Diniye	Mehmet Asım Efendi	Terbiye-i Bedeniye	Mustafa Rahmi Bey
Malûmât-ı Medeniye	İzzettin Bey	İptidaî baş öğretmeni	Salih Efendi
Malûmât-ı Kanuniye	İzzettin Bey	İptidaî öğretmeni	Salih Efendi
Malûmât-ı İktisadiye	İzzettin Bey	İptidaî öğretmeni	Hafız Edip Efendi
Malûmât-ı Ahlâkiye	İzzettin Bey	İptidaî öğretmeni	Mustafa Rahmi Efendi

Tablo 48. 1914-1915 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Edebiyat	Hamdi Bey	Fransızca	Ahmet Refik Bey
Riyaziye	Necati Bey	Ulûm-u Tabîye	Ahmet Refik Bey
Ulûm-u Tabîye	Lütfi Bey	Fârisî	Abdülehad Efendi
Fransızca	Şevki Bey	Gınâ	İbrahim Hakkı Efendi
Arabî	Ömer Lütfi Bey	Almanca	Bu üç ders öğretmen yokluğundan vekâletle idare edildi.
Tarih	Mehmet Emin Bey	Resim	
Coğrafya	Mehmet Emin Bey	Terbiye-i Bedeniye	
Ulûm-u Diniye	Mehmet Asım Efendi	İptidaî baş öğretmeni	Salih Efendi
Türkçe	Hacı Baha Efendi	İptidaî öğretmeni	Hafız Edip Efendi
Arabî	Ali Rıza Efendi	İptidaî öğretmeni	Mustafa Cezmi Efendi
Riyaziye	Halil Derviş Bey	İptidaî öğretmeni	İbrahim Hakkı Efendi

Tablo 49. 1915-1916 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Edebiyat ve Felsefe	Tahir Bey	Fransızca	Bahaddin Bey
Riyaziye	Necati Bey	Ulûm-u Tabîîye	Ahmet Refik Bey
Ulûm-u Tabîîye	Lütfi Bey	Almanca	Selami Bey
Fransızca	Şevki Bey	Resim	Selami Bey
Arabî	Ömer Lütfi Bey	Fârisî	Abdülehad Efendi
Tarih, Coğrafya	Mehmet Emin Bey	Gınâ	Hafız Edip Efendi
Ulûm-u Diniye	Mehmet Asım Bey •	İptidaî baş öğretmeni	Salih Efendi
Ulûm-u Diniye	Sabri Efendi	İptidaî öğretmeni	Hafız Edip Efendi
Türkçe	Hacı Baha Efendi	İptidaî öğretmeni	İsmail Faik Efendi
Riyaziye	Halil Derviş Bey	İptidaî öğretmeni	Mustafa Cezmi Efendi
Arabî	Ali Rıza Efendi	İptidaî öğretmeni	İbrahim Hakkı Efendi

Tablo 50. 1916-1917 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Riyaziye	Ahmet Necati Bey	Riyaziye	Halil Derviş Bey
Ulûm-u Tabîîye	Hafız Mehmet Bey •	Fârisî	Naci Efendi*
Ulûm-u Tabîîye	Ahmet Refik Bey	Almanca	Selami Bey
Edebiyat ve Felsefe	Boş geçmektedir.	Resim	Selami Bey
Fransızca	Şevki Bey	Gınâ	Hafız Edip Efendi
Arabî	Ömer Lütfi Bey	Terbiye-i Bedeniye	Hilmi Efendi
Ulûm-u Diniye	Sabri Efendi	İptidaî baş öğretmeni	Hafız Edip Efendi
Tarih, Coğrafya	Mehmet Emin Bey	İptidaî öğretmeni	İsmail Faik Efendi
Türkçe	H. Bahaddin Efendi	İptidaî öğretmeni	Hilmi Bey
Arabî	Ali Rıza Efendi	İptidaî öğretmeni	Kuddusi Efendi
Fransızca	Bahaddin Bey	İptidaî öğretmeni	Mustafa Sıtkı Efendi

• Görevden ayrıldılar.

* Bu ders yılı başlarında Farsça öğretmenliği kadrosu açıldı. Karesi Vilâyeti Resmi Gazetesi'nde 13 Kasım 1916 (R.31 Teşrin-i Evvel 1332) Pazartesi, bu görevi vekâleten yürütecek adaylara Çarşamba gününe kadar müracaat etmeleri ilan edildi. Akabinde Naci Efendi, bu görevi vekâleten üstlenmiştir.

Tablo 51. 1917-1918 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Riyaziye	Necati Bey	Fârisî	Naci Efendi
Hikmet ve Kimya	Hasan Tahsin Efendi	Almanca	Selami Bey
Fransızca	Şevki Bey	Resim	Selami Bey
Arabî	Habib el-Şerif Efendi	Gınâ	Hafız Edip Efendi
Ulûm-u Diniye	Sabri Efendi	Terbiye-i Bedeniye	Hilmi Efendi
Tarih, Coğrafya	Mehmet Emin Bey	İptidaî baş öğretmeni	Hafız Edip Efendi
Türkçe	H. Bahaddin Efendi	İptidaî öğretmeni	İsmail Faik Efendi
Ulûm-u Tabîye	Ahmet Refik Bey	İptidaî öğretmeni	Hilmi Bey
Arabî	Ali Rıza Efendi	İptidaî öğretmeni	Kuddusi Efendi
Fransızca	Bahaddin Bey	İptidaî öğretmeni	Mustafa Sıtkı Efendi
Riyaziye	Halil Derviş Bey	İptidaî öğretmeni	Şerafettin Bey

Tablo 52. 1918-1919 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Riyaziye	Ahmet Necati Bey	Fransızca	Şevki Bey
Edebiyat ve Felsefe	Münip Kemal Bey	Fârisî	Naci Efendi
Hikmet ve Kimya	Hasan Tahsin Bey	Almanca	Selami Bey
Fransızca	Şevki Bey	Resim	Selami Bey
Arabî	Habib el-Şerif	Gınâ	Necati Bey
Ulûm-u Diniye	Sabri Efendi	Terbiye-i Bedeniye	Hilmi Efendi
Tarih ve Coğrafya	Mehmet Emin Bey	İptidaî baş öğretmeni	Hilmi Efendi
Türkçe	Münip Kemal Bey	İptidaî öğretmeni	Kuddusi Efendi
Arabî	Ali Rıza Efendi	İptidaî öğretmeni	Mustafa Sıtkı Efendi
Riyaziye	Halil Derviş Bey	İptidaî öğretmeni	Ali Sait Efendi
Ulûm-u Tabîye	Ahmet Refik Bey	İptidaî öğretmeni	Mustafa Halit Efendi

Tablolara baktığımızda, iptidaî öğretimin bir başöğretmen ve bir öğretmenle başlayıp sonraki yıllarda sayının arttığı görülmektedir. Ders programının uygulanmaya çalışıldığı ve olmayan öğretmen yerine diğer öğretmenlerin vekâleten onun dersine girdiği bilinmektedir. Her türlü girişime, fedakar yaklaşıma rağmen bazı derslerin boş olduğu ve öğrenim verilmediği de anlaşılmaktadır. Bazı derslerin iki defa yazılmış olması ve aynı dersin iki farklı öğretmen tarafından okutuluyor gözükmesinin nedenlerinden biri, devre farkıdır.

Öğretmenlerin bazıları birinci devre, bazıları da ikinci devre öğretmenidir. Diğer bir neden de bazen eğitim-öğretim yılı yarısında öğretmenin görevden ayrılmasına binaen yerine öğretmen gelmesiyle her iki öğretmenin de adını kaydetmiş olmamızdır. Bu durumda, ilk önce görev yapıp ayrılan öğretmenin kim oluşunu yazdık daha sonra yerine gelen öğretmenin ismi sunuldu. Ayrıca, her iki devrede veya kısımda görev yapan öğretmenler de bulunmaktadır. Okulda bir çok öğretmen vazife yapmış olup mecburî durum olmadıktan sonra her öğretmene bir ders verilmeye çalışıldığına tanık olmaktayız. Böylece, öğretmenden ve dersten istenilen verimin alınma ihtimali yükseltilmeye çalışıldı, düşüncesindeyiz.

Mekâtib-i Sultânîye Talimât-nâmesine göre, verilecek ödüller ve uygulanacak cezalar, idâdî ile hemen hemen aynıydı. Ödüller üç türdür; aferin, tahsin (4 aferin), imtiyaz (8 aferin). Cezalar ise; tenbih, tevbih, edebsizlik, tekdir, ihrac-ı muvakkat ve ihrac-ı kati olmak üzere altı çeşittir¹⁸⁰.

3.2.4. Diğer Personel

Karesi Sultânîsi'nin leylî eğitim-öğretim verdiği dönemde idare heyeti ve eğitim kadrosunun haricinde bir çok görevli de hizmette bulunmuştur. Okulda; katip, hesap memuru, ambar memuru, imam, okul doktoru, başmubassır, mubassır, mubassırlığın kaldırılmasına binaen başmuit ve muit vazifesiyle görevlendirilmiş personel bulunuyordu. 1912-1913 (R.1328-1329) ile 1919-1920 (R.1335-1336) eğitim-öğretim

---

¹⁸⁰ ERGÜN, a.g.e, s.233.

yılları arasında, yani okul leylî halde iken görev yapan personelin isimleri ve yaptıkları görevler şunlardır¹⁸¹:

Tablo 53. 1912-1913 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Hüseyin Yemeni Efendi	Mubassır	Ahmet Hulusi Efendi
Hesap Memuru	Mehmet Rıza Efendi	Mubassır	Abidin Efendi
Ambar Memuru	Celeleddin Efendi	İmam	Ahmet Efendi
Baş Mubassır	Rauf Efendi	Okul Doktoru	Mukbil Salih Bey
Mubassır	Ali Rıza Efendi		

Tablo 54. 1913-1914 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Ali Rıza Efendi	Mubassır	Muammer Efendi
Hesap Memuru	Mehmet Ziya Efendi	Mubassır	Şükrü Efendi
Ambar Memuru	Hacı Zühdü Efendi	Mubassır	Süleyman Efendi
Baş Mubassır	Abdülbaki Efendi	Mubassır	Hasan Hüsnü Efendi
Mubassır	Ahmet Hulusi Efendi	İmam	Mümin Efendi
Mubassır	Abidin Efendi	Okul Doktoru	Ahmet Bey
Mubassır	Hayri Efendi		

Tablo 55. 1914-1915 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Ali Rıza Efendi	Mubassır	Hayri Efendi
Hesap Memuru	Mehmet Rıza Efendi	Mubassır	Süleyman Efendi
Ambar Memuru	Hacı Zühdü Efendi	İmam	Mümin Efendi
Ambar Memuru	Mehmet Efendi	Okul Doktoru	Ahmet Bey
Baş Mubassır	Abdülbaki Efendi		

¹⁸¹ UZUNÇARŞILI, aynı yer.

2 Ekim 1914 (R. 19 Eylül 1330) tarihinde mubassırlık kaldırılmış olup yukarıdaki isimlerini zikrettiğimiz zatlar, leyâl sultânîde görev yapan son mubassırlardır.

Tablo 56. 1915-1916 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Yusuf Ziya Efendi	Muit	Yaşar Efendi
Hesap Memuru	Yusuf Ziya Efendi	Muit	Zeynel Abidin Efendi
Ambar Memuru	Mehmet Efendi	İmam	Mümin Efendi
Ambar Memuru	Raşit Efendi	Okul Doktoru	Ahmet Bey
Baş Muit	Behçet Kamil Bey		

Mubassırlık görevinin kaldırılmasından sonra muitlerin bulunduğu görülmektedir. Mubassırlık kaldırılmış fakat farklı isimle aynı vazifenin yapıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 57. 1916-1917 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Yusuf Ziya Efendi	Muit	Ahmet Yaşar Efendi
Hesap Memuru	Yusuf Ziya Efendi	Muit	Mihran Efendi
Ambar Memuru	Raşit Efendi	İmam	Mümin Efendi
Baş Muit	Behçet Kamil Bey	Okul Doktoru	Ahmet Bey

Tablo 58. 1917-1918 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Yusuf Ziya Efendi	Muit	Yaşar Efendi
Hesap Memuru	Yusuf Ziya Efendi	Muit	Mihran Efendi
Ambar Memuru	Raşit Efendi	İmam	Mümin Efendi
Baş Muit	Behçet Kamil Bey	Okul Doktoru	Ahmet Bey

Tablo 59. 1918-1919 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Hasan Efendi	İmam	Mümin Efendi
Hesap Memuru	Hasan Efendi	Okul Doktoru	Ahmet Bey
Ambar Memuru	Raşit Efendi		

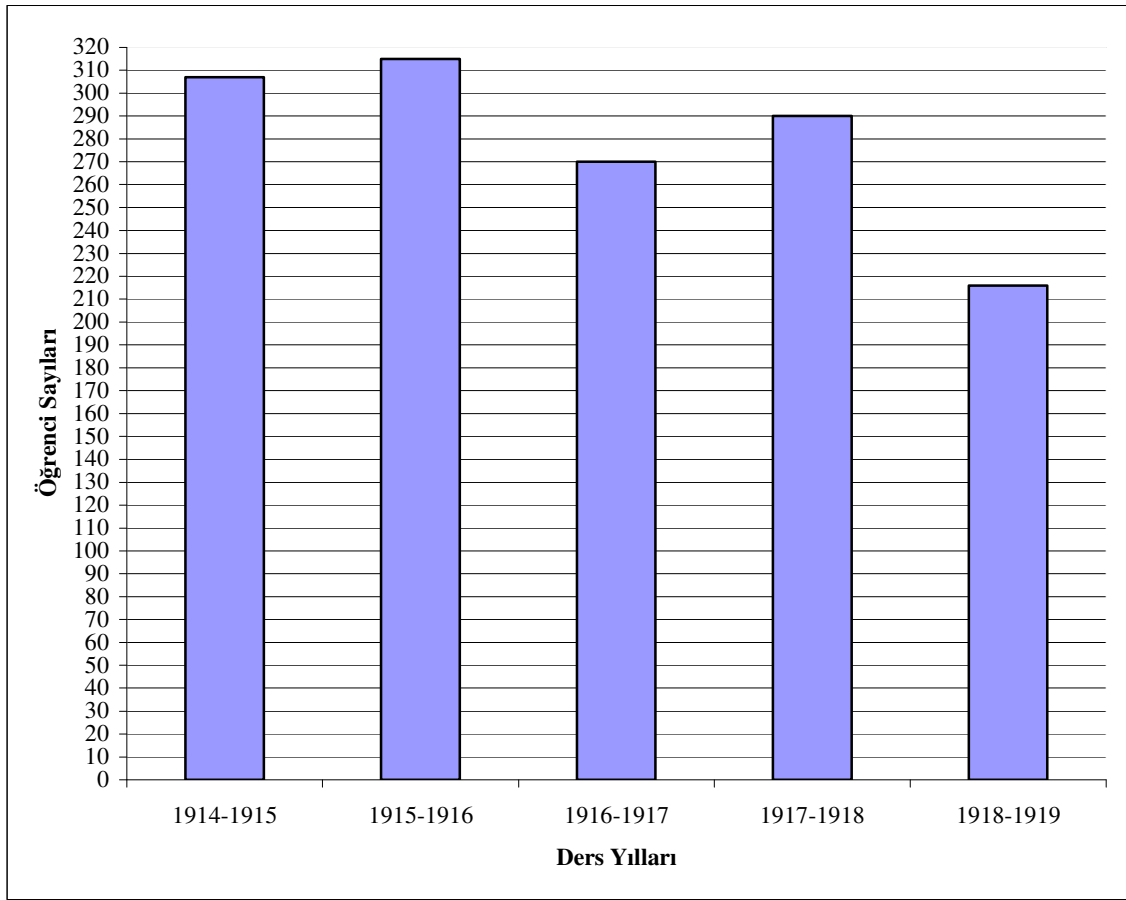
3.2.5. Öğrenci Mevcudu ve Mezun Sayısı

Karesi Sultânîsi, mezunlar cetveline baktığımızda ilk mezununu 1914-1915 (R.1330-1331) eğitim-öğretim yılından itibaren verdiğini görüyoruz. Bu yılda 14 öğrenci şahâdetnâme alarak mezun oldu. Bunun yanında, sınıflar mevcudunu incelediğimizde okulda 293 öğrencinin öğrenim gördüğünün farkına varılmaktadır. Şahâdetnâme alan öğrencilerle birlikte okulda 307 öğrenci bulunuyordu. Okulda öğrenci mevcudu vasat bir haldedir. Sayının çok az veya çok fazla olduğunu söylemek mümkün değildir. Öğrencilerin sınıflara göre mevcutlarını tek tek cetvellerden irdelediğimizde, ilk sınıflarda sayının çok olduğunu ve son sınıflara doğru gidildikçe azaldığı görülmektedir. 1916-1917 (R.1332-1333) ders yılında onuncu, on birinci ve on ikinci sınıflarında talebe bulunmamaktadır. Ayrıca, 1918-1919 (R.1334-1335) yılında da son sınıfların öğrencisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Okulun leylî halde öğrenci mevcudu yıllarla göre şöyledir¹⁸²:

Tablo 60. 1914-1915 ile 1918-1919 Ders Yılı Arasında Okulun Öğrenci Mevcudu

Ders Yılı	Öğrenci Mevcudu
1914-1915	307
1915-1916	315
1916-1917	270
1917-1918	290
1918-1919	216

¹⁸² UZUNÇARŞILI, a.g.e, s.127-129 (geniş bilgi için bkz).

Grafik 4. Okulun Leyli Halde Öğrenci Mevcudu

Tablo ve grafiği incelediğimizde, ilk yıllarda öğrenci mevcudunun çok fazla değiştiğini söyleyemeyiz. 1916-1917 ders yılında öğrenci mevcudunda azalma olduğu gözlenmektedir. Bunun sebebi, savaş nedeniyle okulun onuncu, on birinci ve on ikinci sınıflarında talebe bulunmamasıdır. Son yılda ise, gözle görülür bir düşüş yaşanmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu durum ve savaş ortamı nedeniyle bu düşüşün yaşandığı tahmin edilmektedir. Sınıflar mevcuduna da baktığımızda okulda son sınıf öğrencilerinin olmadığını görmekteyiz.

Sultânî okulların her öğretim yılında iki yazılı ve bir de sözlü yapma mecburiyeti bulunuyordu. Sınıf geçmek için, her dersin yazılılarından en az 5, sözlüsünden 3 almak gerekiyordu. Sınav notları ise şöyledir¹⁸³:

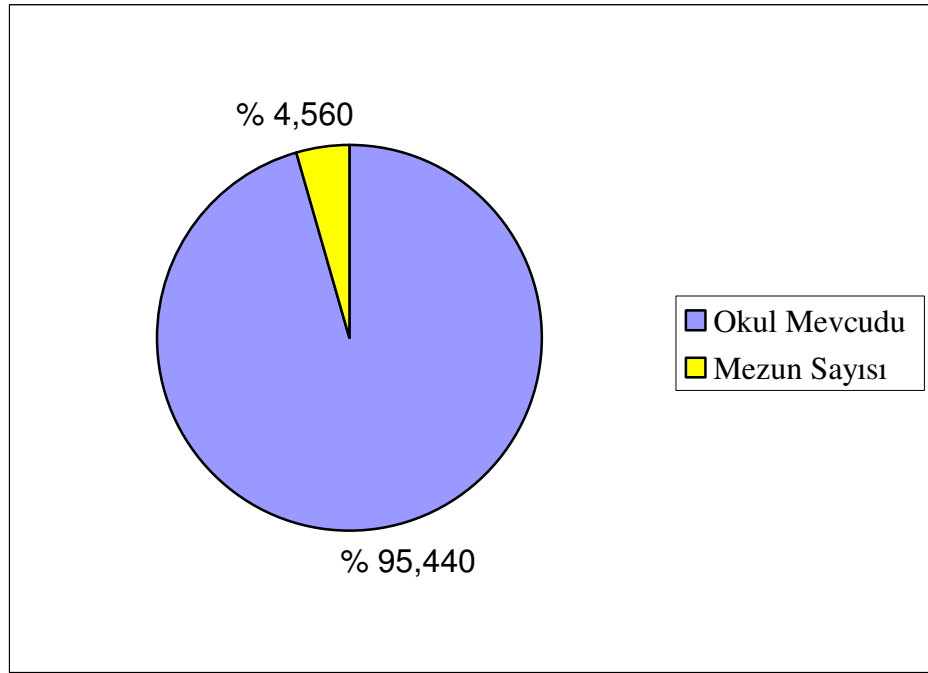
¹⁸³ ERGÜN, aynı yer.

Tablo 61. Sultani Okullarda Sınav Notları

Numara	Öğrenci Notu	Numara	Öğrenci Notu
0	Fena (kötü)	6	Vasat (orta)
1-2	Pek zayıf	7	Karib-i âlâ (iyiye yakın)
3-4	Zayıf	8	Âlâ (iyi)
5	Karib-i vasat (ortaya yakın)	9-10	Aliyyülâlâ (pekiyi)

Okul, leylî halde ilk yıl mezununu yukarıda belirttiğimiz gibi, 1914-1915 ders yılında verdi. Mezkur yılda, okulda 307 öğrenci bulunurken bunlardan 14 öğrenci mezun olmuştur.

Grafik 5. Karesi Sultânîsi'nin İlk Mezuniyet Yılında Mezunların Oranı

İlk mezuniyet yılına baktığımızda, okuldaki öğrencilerin 14'ünün mezun olduğunu ve bu oranın %4,560 görüyoruz. Şayet karşımıza çıkan bu grafik daha sonra da devam etseydi okul, sultânî eğitimi namına çok büyük faydalar sağladı, diyebilirdik. Daha

sonraki yıl, 7 öğrenci şahâdetnâme alarak okuldan çıkış aldı. Birkaç yıl savaş nedeniyle mezun veremeyen okulda yıllara göre mezun sayısı şöyledir¹⁸⁴:

Tablo 62. Okul Leylî Halde İken Yıllara Göre Mezun Sayıları

Ders Yılı	Mezun Sayısı
1914-1915	14
1915-1916	7
1916-1917	-
1917-1918	-
1918-1919	2

Tabloya göre, 1916-1917 ve 1917-1918 ders yıllarında mezun verilmediğine şahit olmaktadır. Bunun nedeni, daha önce de belirttiğimiz gibi, öğrencilerin savaşa katılmış olmasıdır. 1914-1915 ve 1915-1916 yılı mezunları da mezun olduktan sonra savaşa katılmışlardır. 1918-1919 ders yılı mezunlarının başka okullardan gelen öğrencilerin olduğu veya hastalıktan ötürü savaşa katılmayan öğrencilerden olduğu tahmin edilmektedir.

Balkan Savaşı'ndan sonra ülkenin eğitimle canlanacağı kanısıyla yeni eğitim programları oluşturulmuştu. Bu doğrultuda, sultânîlerde izcilik çalışmaları başladı. Ülkedeki her sultânîden birkaç öğretmen, İstanbul'a gelerek yabancı uzmanlardan eğitim aldı ve okullarına döndüklerinde izci oymağı kurdu. Karesi Sultânîsi'nde de 1913-1914 ders yılında keşşaf bölüğü yani izcilik oymağı tesis edildi. Böylece, sultânîdeki gençler, hayatın zorluklarına ve olası savaşa hazırlandılar. Nitekim, bu gençlerin Çanakkale Savaşı'na katıldıkları bilinmektedir. Karesi Sultânîsi öğrencilerinden savaşa katılanlar 90 kişidir. Bunlardan sadece 3'ü savaştan gazi olarak dönmüş, diğerleri şehit olmuşlardır. Çanakkale Savaşı'na katılan öğrencilerin mezuniyet yılları, sınıfları, numaraları ve isimleri şöyledir¹⁸⁵:

¹⁸⁴ UZUNÇARŞILI, *aynı yer*.

¹⁸⁵ Balıkesir Lisesi Arşivi; Balıkesir Liseliler Derneği Arşivi. İnternet sitesinde şehit sayısı 94 olarak verilmiştir. Bu sayı, idâdî mezunlarıyla birlikte. Bkz. <http://www.balikesirliseliler.org> (29.03.2005)

1914-1915 ders yılı mezunlarının hepsi savaşa katılıp şehit olmuşlardır. 2 İzzet Efendi, 34 Ali Rıza Efendi, 54 Muhtar Efendi, 72 Azmi Efendi, 73 Kemal Efendi, 101 Ali Rıza Efendi, 141 Ömer Kemal Efendi, 143 Abdülhalim Efendi, 144 Kazım Efendi, 202 Şerif Efendi, 247 Necmettin Efendi, 248 Ali Şuuri Efendi, 260 Ahmet Efendi, 356 Tevfik Efendi.

1915-1916 ders yılı mezunlarının da hepsi savaşa katılmış sadece bir kişi sağ olarak dönmüş, diğerleri şehit olmuşlardır. 26 Muhsin Efendi (sağ olarak döndü), 74 Şevket Efendi, 182 Ali Rıza Efendi, 183 Rıfat Efendi, 186 Nizamettin Efendi, 230 Ali Rıza Efendi, 333 Abdülkerim Efendi, 588 Mustafa Zeki Efendi.

1916-1917 ders yılı 11.sınıf öğrencilerinden 25 kişi savaşa gitmiş olup 2 kişi sağ olarak dönmüş, diğerleri şehit olmuşlardır. 25 Naim Efendi, 32 Elmas Efendi, 59 Mustafa Efendi, 75 Mehmet Murat Efendi, 109 Hamza Efendi, 110 Recep Efendi, 121 Osman Efendi, 122 Ali Seyit Efendi, 125 Recep Efendi, 157 Mehmet Efendi, 167 Ali Efendi, .. Haydar Efendi (sağ döndü), 186 Ruhi Efendi (sağ döndü), 187 Halil Fehmi Efendi, 188 Rasim Efendi, 296 Alaadin Efendi, 297 Ali Kemal Efendi, 309 Ali Hamdi Efendi, 502 Cemil Efendi, 505 Emin Efendi, 528 Kemal Efendi, 531 Hulusi Efendi, 537 Mehmet Efendi, ..5 Mustafa Efendi, 570 Esat Efendi.

1916-1917 ders yılı 10. sınıf öğrencilerinden 15 kişi savaşa katılıp hepsi şehit oldu. 28 Abdülşükür Efendi, 31 Cemil Efendi, 33 Yaşar Efendi, 50 Rüştü Efendi, 65 Şükrü Efendi, 138 Selahattin Efendi, 165 Mustafa Efendi, 169 Asım Efendi, 183 Ahmet Refik Efendi, 198 Mehmet Kemal Efendi, 255 Besim Efendi, 500 Mustafa Efendi, 536 Nihat Efendi, 653 Hüseyin Hayri Efendi, 700 Salih Efendi.

1916-1917 ders yılı 9. sınıf öğrencilerinden de 15 kişi savaşa katılıp hepsi şehit oldu. 44 Naci Efendi, 76 Nuri Efendi, 112 Nevzat Efendi, 136 Cevat Efendi, 145 Fehmi Efendi, 159 Kemal Efendi, 164 Mustafa Efendi, 175 Muammer Efendi, 190 Feyyaz Efendi, 221 Ruhi Efendi, 233 Cevdet Efendi, 241 Neaver Zafer Efendi, 254 Kemal Efendi, 261 Abdullah Efendi, 274 Osman Ruhi Efendi.

1919-1917 ders yılı 8. sınıftan ise 13 kişi savaşa katılıp hepsi şehit oldu. 45 Nuri Efendi, 84 Şevki Efendi, 87 Şevki Efendi, 102 Şükrü Efendi, 114 Ahmet Hamdi Efendi, 137 Süleyman Efendi, 194 Sami Efendi, 200 Murat Efendi, 223 Ahmet Hayri Efendi, 284 Mehmet Ali Efendi, 580 Süreyya Efendi, 583 Lütfü Efendi, 642 Hikmet Efendi.

Karesi Sultânîsi, eğitim faaliyetleri dışında ülke savunmasına, bilhassa Çanakkale Savaşı'na katkı sağladığı ve destek verdiği görülmektedir. 1915 yılında sultânîde bir gösteri yapılmış ve buradan elde edilen gelirin askere giden muhacir ve fakir öğrencilere harcanmasına mutasarrıflık tarafından karar verilmiştir. İncelediğimiz gazete yazısına göre; bu karar neticesinde, 36 öğrenciye 1930 kuruş para yardımı yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁸⁶.

3.3. NEHÂRÎ KARESİ SULTÂNÎSİ

3.3.1. Genel Durum

Karesi Sultânîsi'nin binası, dört katlı bir yapıdan oluşmuştu. Verdiği eğitim-öğretim durumuna göre binanın yapılandırılması yeniden düzenleniyordu. Okul leylîden nehârîye dönüştürüldüğünde, yani yatılı olarak öğrenim verirken gündüzlü öğrenime geçtiğinde, okul binasının yapısı bu doğrultuda tekrar tertip edildi. Sultânî olarak kullanılmadan önce Karesi İdâdîsi'nin binası olan bu yapının, ilk katında; çeşme, çamaşırhane, musluklar, mutfak, depo, iki ambar, büyük bir yemekhane ve tuvaletler bulunmaktaydı. İkinci katı; iptidâî kısım için ayrılan beş sınıflı dersane, laboratuvar, mescit ve hizmetli odasından teşekkül edildi. Üçüncü katında; talî kısma ait olmak üzere, dört sınıflı dersane, kütüphane, mütalaa salonu, tabîyat ve riyazat odası, tarih ve coğrafya odası, öğretmenler odası, müdür ve diğer personellerin odaları bulunuyordu. Dördüncü katı ise, yatakhane, nöbetçi öğretmenler odası, müsamere odası ve sahnedan oluşmaktaydı¹⁸⁷.

15 Temmuz 1923 ve 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında toplantı yapan *Birinci Heyet-i İlmîye*'nin kararlarıyla sultânî adının liseye dönüştürülmesine karar verildi. Bu tarihten sonra sultânîler resmen lise diye adlandırıldı. Zikrettiğimiz toplantı sonucunda, liselerin öğrenim süresi on bir yıl (4+4+3) olup dört yılı iptidâî, dört yılı lisenin ilk devresi ve üçünün de lisenin ikinci devresi sayılması kararlaştırıldı. İkinci devre de fen ve edebiyat olarak ikiye ayrılmıştır¹⁸⁸. Karesi Sultânîsi, 1923 yılına kadar sultânî öğretimine devam

¹⁸⁶ *Karesi Gazetesi*, 18 Ekim 1915 Pazartesi. (R. 5 Teşrin-i Evvel 1331)

¹⁸⁷ UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.82.

¹⁸⁸ YÜCEL, *a.g.e.*, s.192; ERGÜN, *Atatürk Devri...*, s.34.

ettikten sonra yukarıda bahsettiğimiz kararlara binaen lise adını aldı. Bilahare, lağvedilerek 1931 yılına kadar kapalı kaldığı bilinmektedir. Bu yıldan sonra, lise tekrar açıldı; lakin tüm sınıfları mevcut değildi. Aşamalı olarak sınıflar eklenip tam devreli lise hâline getirilmeye çalışıldı¹⁸⁹.

Çalışma alanımız, sultânî öğrenimini ihtiva ettiği için, okulun lise adını almasına kadar olan dönemi inceledik. Daha sonraki dönem, inceleme alanımızın kapsamını aştığı için bu husus, çalışmamızda yer almamaktadır.

3.3.2. İdareciler

Karesi Sultânîsi'nin yönetim yapısı leylî hâlde iken, müdür ve müdür yardımcısından oluşuyordu. Okul, nehârîye çevrildiğinde ilk yıllar aynı idari yapılanma devam etti. 1921-1922 ders yılı ortalarında ikinci müdür görevi kaldırıldı. Bunun yanında, birinci muavin ve ikinci muavin görevleri getirildi. Bazı yıllar bir muavin görev yaparken bazı yıllarda, birden fazla muavinin görev yaptığına tanık olmaktayız. Karesi Sultânîsi, nehârî hâlde öğretim yaptığı 1919-1920 (R.1335-1336) yılı ile 1922-1923 (R.1338-1339) ders yılı arasında görev yapan idareciler şunlardır¹⁹⁰:

---

¹⁸⁹ YÜCEL, a.g.e, s.512-513.

¹⁹⁰ UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.90-99.

Tablo 63. 1919-1920 ile 1922-1923 Ders Yılları Arasında Görev Yapan İdareciler

Ders Yılı	İdareci Adı	Düşünceler
1919-1920	Mehmet Refet Bey	Okul müdürü görevindedir.
1919-1920	Şevki Bey	İkinci müdürken 1336 Şubat'ta ayrıldı
1919-1920	Şakir Bey	Şevki Bey'in yerine atandı.
1920-1921	Mahmut Bey	Mehmet Refet Bey'den sonra okul müdürlüğü yaptı.
1920-1921	Şakir Efendi	İkinci müdür görevindedir.
1921-1922	Mahmut Bey	Önceki yıl olduğu gibi okul müdürüdür.
1921-1922	Mehmet Asım Bey	Şakir Bey'den sonra ikinci müdürlük yaptı.
1922-1923	Mahmut Bey	Okul müdürüyken görev den ayrıldı.
1922-1923	İsmail Hakkı Bey	Mahmut Bey'in yerine okul müdürlüğüne getirildi.
1922-1923	Ali Rıza Bey	Birinci muavin unvanıyla görevlidir.
1922-1923	İhsan Yahya Bey	İkinci muavin göreviyle görevlidir.

Karesi Sultânîsi, nehârî öğrenim verdiği dönemde leylî dönemin ilk yıllarında olduğu gibi idarecilerin bir veya bir yılı biraz aşkın süre görev yaptığı anlaşılmaktadır. Mahmut Bey, iki yılı aşkın süre görev yaparak nehârî sultânîde en uzun görev yapan idarecidir. İsmi zikredilen şahsın, leylî dönemde ikinci müdürlük görevinde bulunması dikkate alınırca, Karesi Sultânîsi'nin açılışından kapanıncaya kadar en uzun görev yapan idareci olarak anılması yanlış olmaz.

Okul müdürleri öğretmen yokluğunda, asli görevlerinin yanı sıra bazı derslere de girmiş olup bu husus sonraki başlıkta sunulacağı için, burada da kaydetmek uygun görülmedi.

3.3.3. Eğitim ve Eğitim Kadrosu

1913 (R.1329) ve 1915 (R.1331) yıllarında okutulan ders programından sonra 1922 (R.1338) yılında yeni ders programları karşımıza çıkmaktadır. Bu yıla kadar önceki müfredâtlar uygulandı. Son olarak oluşturulan programlara göre, birinci devrede 21 ders okutuldu. Haftada verilen saat sayılarına baktığımızda, her yıl farklı olduğunu

görmekteyiz. İkinci devrede ise, yine 21 ders okutulmuş olup ilk iki yıl fen bölümü haftada 29 saat, diğer yıllar iki bölümde, haftada 30 saat ders verildi. 1922 (R.1338) yılında sultânîlerin birinci devresinde ve ikinci devresinde ders programları şöyleydi¹⁹¹:

Tablo 64. 1922 Yılında Sultânîlerin Birinci Devre Ders Programı

Dersler	1.Yıl	2.Yıl	3.Yıl	4.Yıl	5.Yıl	6.Yıl	7.Yıl	8.Yıl
Kur'ân-ı Kerîm	-	6	6	6	3	-	-	-
Siyer ve Malûmât-ı Diniye	1	1	1	1	1	1	1	1
Lisân-ı Osmanî	20	23	11	7	6	4	4	4
Hesap	3	3	3	3	3	3	2	-
Cebir	-	-	-	-	-	-	1	2
Hendese ve Resmi Hatt	-	-	-	1	2	3	2	2
Tarih	-	-	-	1	2	3	2	2
Coğrafya	-	-	-	2	2	2	2	2
Malûmât-ı Sıhhiye	-	-	-	-	1	2	2	1
Fizik	-	-	-	-	-	-	2	2
Kimya	-	-	-	-	-	-	1	2
Malûmât-ı Medeniye	-	-	-	-	-	-	1	1
Usûlü Defteri	-	-	-	-	-	-	1	1
Arabî	-	-	-	-	-	3	1	2
Fârisî	-	-	-	-	-	-	1	1
Lisan-ı Ecnebî	-	-	6	6	6	6	6	6
Hat	-	-	-	1	1	1	-	-
Resim	1	1	1	1	1	1	1	1
El İşleri	1	1	-	-	-	-	-	-
Terbiye-i Bedeniye	Haftada üç gün öğle teneffüsünde yemekten önce 30 dk.							
Gınâ (Musikî)	Haftada iki gün öğle teneffüsünde yemekten önce 30 dk.							
Toplam	26	25	28	29	28	29	30	30

¹⁹¹ YÜCEL, *a.g.e.*, s.163-165.

Tablo 65. 1922 Yılında Sultânîlerin İkinci Devre Ders Programı

Dersler	9 . Yıl		10. Yıl		11. Yıl	
	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat	Fen	Edebiyat
Akâit ve Fıkıh	1	1	1	1	1	1
Lisân-ı Osmanî (Edebiyat)	2	4	2	4	2	5
Felsefe	-	-	2	2	1	2
Tarih	4	4	2	4	2	4
Coğrafya	1	1	1	1	2	7
Malûmât-ı Hukukiye ve İktisadiye	2	2	-	-	-	-
Hayvanat	2	2	-	-	-	-
Nebatat	-	-	2	2	-	-
İlm-i Arz	-	-	-	-	2	2
Hıfzısıhha	-	-	-	-	1	1
Fizik	3	2	3	2	2	1
Kimya	2	1	2	1	2	-
Cebir	3	1	3	1	-	-
Hesab-ı Nazarî	-	-	-	-	2	-
Müsellesat	-	-	2	1	-	-
Hendese ve Resim Hat	3	1	3	-	3	-
Kozmoğrafya	-	-	-	-	2	1
Mihanik	-	-	-	-	2	-
Arabî	-	4	-	3	-	3
Fârisî	-	1	-	2	-	2
Lisân-ı Ecnebî	6	6	6	6	6	6
Toplam	29	30	29	30	30	30

Karesi Sultânîsi'nde nehârî öğrenim verdiği ilk yıllarda 1915 (R.1331) yılında hazırlanan program uygulanırken 1922 (R.1338) yılından sonra yukarıda verdiğimiz program uygulanmaya çalışıldı. Bu ders programı, okulun sultânî olarak adlandırıldığı son zamana kadar yürütülmeye çalışıldı. Sultânîlerin liseye dönüştürülmesinden sonra değişiklikler olsa da çalışma alanımız sultânîyle sınırlı olduğu için ders programları bu bağlamda irdelendi. Tâlim heyeti cetvellerine göre, sultânî nehârî halde olduğu 1919-1920 (R.1335-1336) ders yılı ile 1922-1923 (R.1338-1339) ders yılı arasında yıllara göre okutulan dersler ve bu derslerde görev yapan öğretmenler şunlardır¹⁹²:

Tablo 66. 1919-1920 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Tarih ve Coğrafya	Mehmet Emin Bey	Terbiye-i Bedeniye	Hilmi Efendi
Ulûm-u Diniye	Sabri Efendi	Resim	Ragıp Efendi
Riyaziye	Halil Derviş Bey	Gınâ	Necati Bey
Fransızca	Şakir Bey	İptidaî baş öğretmeni	Hilmi Efendi
Ulûm-u Tabiîye	Osman Galip Bey	İptidaî öğretmeni	Kuddusi Efendi
Türkçe	Selahaddin Bey	İptidaî öğretmeni	Mustafa Sıtkı Efendi
Türkçe	Şakir Bey	İptidaî öğretmeni	Hüseyin Vasıf Efendi
Arabî	Ali Rıza Efendi	İptidaî öğretmeni	Mehmet Nabi Efendi
Fârisî	Naci Efendi	İptidaî öğretmeni	Fahrettin Efendi
Almanca	Hasan Lütfi Bey	İptidaî öğretmeni	Tevfik Efendi

Tabloya göz attığımızda, başöğretmenle birlikte yedi tane iptidaî öğretmenin vazife yaptığını görüyoruz. Leylî halde öğrenim verirken iptidaî öğretimi, biri başöğretmen olmak üzere, iki iptidaî öğretmeniyle başlamıştı. Sonraki yıllarda sayı arttı ve nehârî öğrenimde yediye ulaşması sultânî öğretimin ilk basamağına verilen önemi göstermektedir.

¹⁹² UZUNÇARŞILI, *a.g.e.*, s.90-94.

Tablo 67. 1920-1921 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Tarih ve Coğrafya	Mehmet Emin Bey	Resim	Ragıp Efendi
Ulûm-u Tabîîye	Osman Galip Bey	Gınâ	Necati Bey
Ulûm-u Diniye	Abdurrahman Efendi	Terbiye-i Bedeniye	Hilmi Efendi
Fransızca	Şakir Bey	İptidaî baş öğretmeni	Hilmi Efendi
Riyaziye	Halil Derviş Bey	İptidaî öğretmeni	Kuddusi Efendi
Riyaziye	Hasan Şerafettin Bey	İptidaî öğretmeni	Mustafa Sıtkı Efendi
Arabî	Ali Rıza Efendi	İptidaî öğretmeni	Hüseyin Vasıf Efendi
Fârisî	Naci Efendi	İptidaî öğretmeni	Mehmet Nabi Efendi
Türkçe	Şakir Bey	İptidaî öğretmeni	Fahrettin Efendi
Türkçe	Mehmet Asım Efendi		

Fransızca öğretmeni Şakir Efendi, görevine gelmediğinden istifa etmiş sayıldı. Uhdesinde olan ders kendisinin olmadığından ötürü vekâletle idare edildi. Riyaziye öğretmeni Halil Derviş Bey ise 1920 yılında (R. 1336 Teşrin-i Evvel) vazifesinden ayrıldı. Yerine Hasan Şerafettin Bey gelmiştir. Türkçe Öğretmeni olan Şakir Bey ise, 1921 (R.1337) Şubat'ta vefat edince, Türkçe dersine Mehmet Asım Efendi getirildi.

Tablo 68. 1921-1922 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Ulûm-u Tabîîye	Osman Galip Bey	Gınâ	Necati Bey
Riyaziye	Hasan Şerafettin Bey	Terbiye-i Bedeniye	Hilmi Efendi
Türkçe	Mehmet Asım Efendi	İptidaî baş öğretmeni	Hilmi Efendi
Arabî	Mehmet Asım Efendi	İptidaî öğretmeni	Kuddusi Efendi
Tarih ve Coğrafya	Mehmet Emin Bey	İptidaî öğretmeni	Mustafa Sıtkı Efendi
Fransızca	Vekâletle idare edildi	İptidaî öğretmeni	Hüseyin Vasıf Efendi
Ulûm-u Diniye	Abdurrahman Efendi	İptidaî öğretmeni	Mehmet Nabi Efendi
Fârisî	Naci Efendi	İptidaî öğretmeni	Fahrettin Efendi
Resim	Ragıp Efendi		

Fransızca öğretmeninin yokluğundan dolayı bu ders yine vekâletle idare edilmeye çalışıldı. Bu eğitim-öğretim yılında Arapça dersi, Mehmet Asım Efendi'nin sorumluluğuna bırakıldı.

Tablo 69. 1922-1923 Ders Yılında Okutulan Dersler ve Görev Yapan Öğretmenler

Dersin Adı	Ders Öğretmeni	Dersin Adı	Ders Öğretmeni
Ulûm-u Tabîiye	Osman Galip Bey	Gınâ	Necati Bey
Ulûm-u Tabîiye	Kasım Şerif Bey	Terbiye-i Bedeniye	Hilmi Efendi
Din Dersi ve Fârisî	Naci Efendi	Terbiye-i Bedeniye	Mustafa Nazım Efendi
Arabî	Mehmet Asım Efendi	İptidaî baş öğretmeni	Hilmi Efendi
Arabî	Mahmut Edat Efendi	İptidaî baş öğretmeni	Mehmet Faik Efendi
Türkçe	Fahri Bey	İptidaî öğretmeni	Hilmi Efendi
Tarih ve Coğrafya	Mehmet Emin Bey	İptidaî öğretmeni	Nazım Efendi
Tarih ve Coğrafya	Ahmet Vehbi Bey	İptidaî öğretmeni	Hacim Efendi
Resim	Ragıp Efendi	İptidaî öğretmeni	Mehmet Nabi Efendi
Resim	Muin Efendi	İptidaî öğretmeni	Hüseyin Vasıf Efendi

Tabloyu incelediğimizde, bazı derslerin karşısında iki öğretmenin isminin yer aldığı görülmektedir. 1922-1923 (R.1338-1339) ders yılında bir çok öğretmenin bu derslerdeki görevleri alınmış olmasıdır. Yunan işgali altında olan vilâyet ve sancaklarımızdaki okullar maârif nezâretine bağlıydı. Milli mücadele sonrası eğitimin TBMM tarafından kontrol altına alınmasıyla eğitim mensuplarının tümü, görevden çekilmiş sayıldı. Bunların yerine TBMM Hükümetince diğerleri tayin edildi. Bazı öğretmenlerin yerine başka öğretmenler atanırken, bazı öğretmenlerin ise, değiştirilmeden tekrar görevlendirildiğine tanık olmaktadır.

Ulûm-u Tabîiye öğretmeni Osman Galip Bey'in görevinden ayrılmasına binaen Kasım Şerif Bey, bu göreve getirildi. Arapça dersine, Mehmet Asım Efendi'nin ayrılması üzerine Abdullah Esat Efendi tayin edildi. Tarih ve Coğrafya öğretmeni Mehmet Emin Bey'in görevinden çekilmesinden dolayı Ahmet Vehbi Bey görevi üstlendi. Ragıp Efendi'nin görevinden ayrılmasıyla boşalan resim dersine de Muin

Efendi girdi. Terbiye-i Bedeniye öğretmeni Hilmi Efendi'nin görevini bırakmasıyla Mustafa Nazım Efendi getirilirken iptidaî başöğretmenliği de uhdesinde olan Hilmi Efendi'nin görevi, Mehmet Faik Efendi'ye verildi.

Bir yıl boyunca bu kadar öğretmenin görevini bırakması ve bunların yerine başkalarının getirilmesi öğrencilerin öğretmenle uyum sağlama sorunu yaşayacağından olumsuz bir vaka olarak değerlendirilmektedir.

3.3.4. Diğer Personel

Karesi Sultânîsi nehârî olarak öğrenim verdiği dönemde görev yapan diğer personelin yapılanmasında da değişiklik olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, nehârî eğitim-öğretimde ambar memuru ve okul doktoru göreviyle kimse bulunmamaktadır. Okulun artık yatılı olmamasından dolayı bu görevlere ihtiyaç duyulmadığını düşünmekteyiz. Ayrıca, nehârî hale dönüştürülen okula, alet muhafızı göreviyle bazı personelin atandığına şahit olmaktayız. Okulda, katip, alet muhafızı, başmuit, muit, muit vekili ve imam vazifesiyle görevli personel bulunuyordu. 1919-1920 (R.1335-1336) ile 1922-1923 (R.1338-1339) eğitim-öğretim yılları arasında gündüzlü olarak öğrenim veren okulda görev yapan personelin isimleri ve görevleri şunlardır¹⁹³:

Tablo 70. 1919-1920 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Hasan Efendi	Muit	Abdurrahman Efendi
Alet Muhafızı	Raşit Efendi	İmam	Mümin Efendi
Başmuit	Raşit Efendi		

Raşit Efendi, başmuitliği; Abdurrahman Efendi de muitliği, bu görevlere kimse atanmadığı için, vekâleten yerine getirilmiştir.

¹⁹³ UZUNÇARŞILI, a.g.e, s.90-94.

Tablo 71. 1920-1921 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Hasan Efendi	Başmuit	Remzi Bey
Alet Muhafızı	Raşit Efendi	Muit	Mustafa Efendi
Başmuit	Kamil Behçet Bey	İmam	Mümin Efendi

Kamil Behçet Bey'in 1920 Ekim ayında (R.1336 Teşrin-i Evvel) görevinden ayrılmasıyla yerine Remzi Bey tayin edildi. Mustafa Efendi, muitliği vekâleten yürütmüştür.

Tablo 72. 1921-1922 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Hasan Efendi	Muit	Mustafa Efendi
Alet Muhafızı	Raşit Efendi	İmam	Mümin Efendi

Tabloya göz attığımızda, başmuit görevinde kimsenin bulunmadığını görüyoruz. Bu yılda, muitliği Mustafa Efendi vekâleten yürütmüştür.

Tablo 73. 1922-1923 Ders Yılında Görev Yapan Personel

Görevi	Görevlinin Adı	Görevi	Görevlinin Adı
Katip	Hasan Efendi	İmam	Mümin Efendi
Katip	Hüseyin Hazım Efendi	İmam	Hafız İbrahim Efendi
Katip	Hafız Mehmet Efendi		

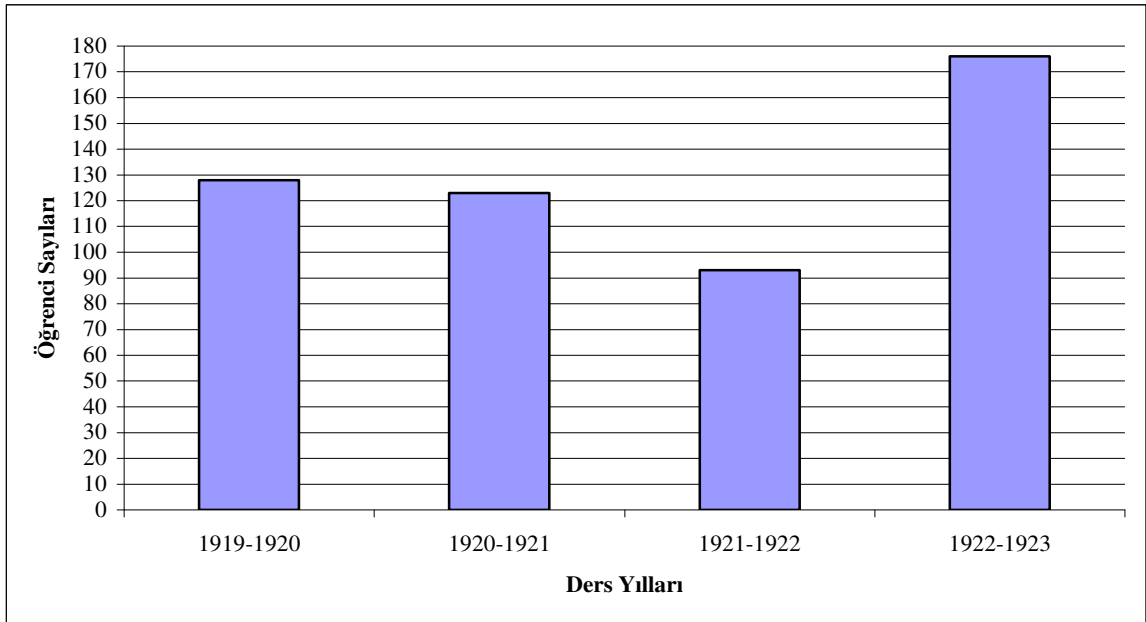
Tabloda, aynı görev için birden fazla görevli ismi yer almaktadır. Önce yazılanlar ilk görevlilerdir. TBMM tarafından millî mücadele kazanılınca önceki görevliler azledilmiş sayıldı ve yerlerine diğerleri atandı.

3.3.5. Öğrenci Mevcudu ve Mezun Sayısı

Karesi Sultânîsi, 1919-1920 ders yılında nehârîye dönüştürülmekle birlikte dokuz sınıflı olarak düzenlendi. Bu yılda, 5 öğrenci diploma alarak okuldan mezun olmuştur. Ayrıca, sınıflar mevcuduna baktığımızda mezunlarla beraber okulda 128 öğrencinin öğrenim aldığı görülmektedir. Okulun nehârî olarak eğitim-öğretim verdiği 1919-1920 (R.1335-1336) ile 1922-1923 (R.1338-1339) ders yılları arasında öğrenci mevcudu yıllara göre şöyledir¹⁹⁴:

Tablo 74. 1919-1920 ile 1922-1923 Ders Yılı Arasında Okulun Öğrenci Mevcudu

Ders Yılı	Öğrenci Mevcudu
1919-1920	128
1920-1921	123
1921-1922	93
1922-1923	176

Grafik 6. Nehârî Hâlde Öğrenci Mevcudu

¹⁹⁴ UZUNÇARŞILI, a.g.e, s.130-131. (geniş bilgi için bkz).

Tabloyu ve grafiği gözden geçirdiğimizde, okul mevcudunun ilk yıllarda azalan bir çizgi seyrettiği fark edilmektedir. Son yıl sayının ilk yıllara oranla daha fazla olduğu gözlenmektedir. Bunun nedeni, bu yıl mevcudunda birinci sınıfta iki şubenin bulunmasıdır. Bir sonraki ders yılında sultânîler liseye çevrildiği için, sultânî öğrencisi olarak kaydedebileceğimiz son sayı, bu ifadedir.

Karesi Sultânîsi'nin müdürlerinden İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, yararlandığımız eserinde; 1919-1920 (R.1335-1336) ders yılında, birinci sınıfta 40, ikinci sınıfta 17, üçüncü sınıfta 13, dördüncü sınıfta 24, beşincide 9, altıncıda 9, yedincide 4, sekizinci sınıfta 7 öğrenci bulunduğunu kaydederek mezunlarla beraber okul mevcudunun 99 olduğunu belirtmiştir. Sınıflardaki öğrenci sayılarını topladığımızda öğrenci mevcudunu 123 bulmaktayız. Eserde, 5 öğrencinin mezun olduğu da görülmektedir. Bu sayıyla beraber öğrenci mevcudu, 128 olmaktadır. Toplamada yanılığa düştüğünü belirterek sayı hatasını düzeltmek istedik. Diğer sınıfların yıllara göre öğrenci sayıları ise şöyledir¹⁹⁵:

Tablo 75. 1919-1920 ile 1922-1923 Ders Yılı Arasında Sınıfların Mevcutları

Ders Yılları	1919-1920	1920-1921	1921-1922	1922-1923
1. Sınıf	40	35	20	57
2. Sınıf	17	26	22	27
3. Sınıf	13	10	12	38
4. Sınıf	24	12	8	16
5. Sınıf	9	13	8	7
6. Sınıf	9	11	8	13
7. Sınıf	4	7	5	9
8. Sınıf	7	4	6	3
9. Sınıf	5	5	4	6
Toplam	128	123	93	176

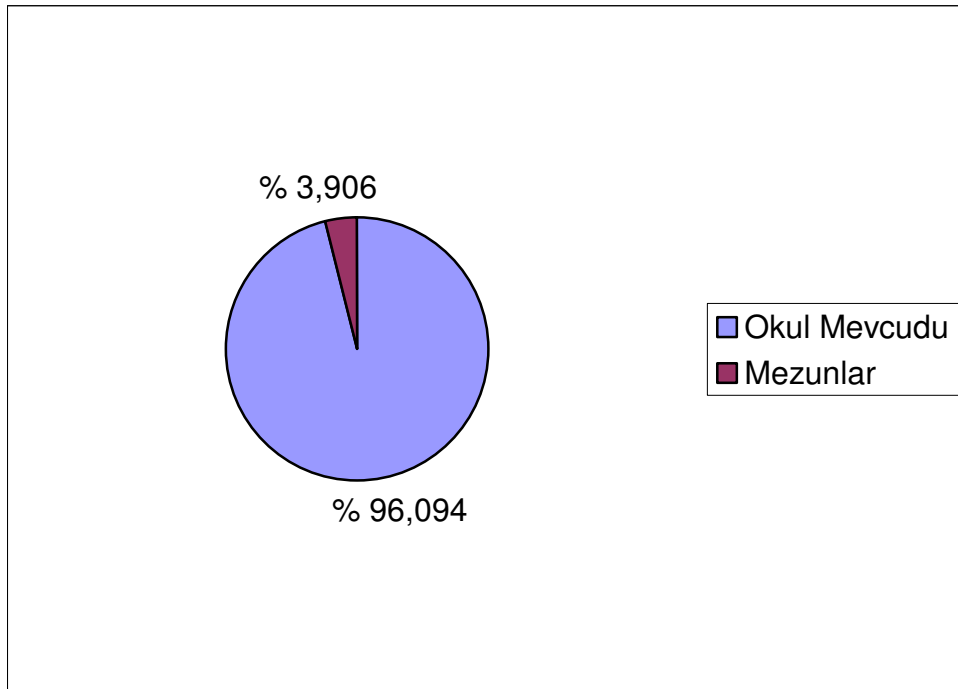
¹⁹⁵ UZUNÇARŞILI, *aynı yer*.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, iptidaî sınıfların sayıları diğerlerine nispeten biraz daha fazladır. Son sınıflara gidildikçe sayının azaldığı, ilk sınıfta kayıt olan öğrenciden pek azının öğrenimine devam ettiği ve diploma alarak mezun olduğu anlaşılmaktadır.

Karesi Sultânîsi, gündüzlü olarak ilk mezununu verdiği yıl olan 1919-1920 (R.1335-1336) ders yılında 5 öğrencisini yetiştirerek % 3,906'lık bir oran yakalamıştır. Diğer yıllarda mezun sayıları ile yüzdeleri tablo ve grafiklerde sunulmaktadır.

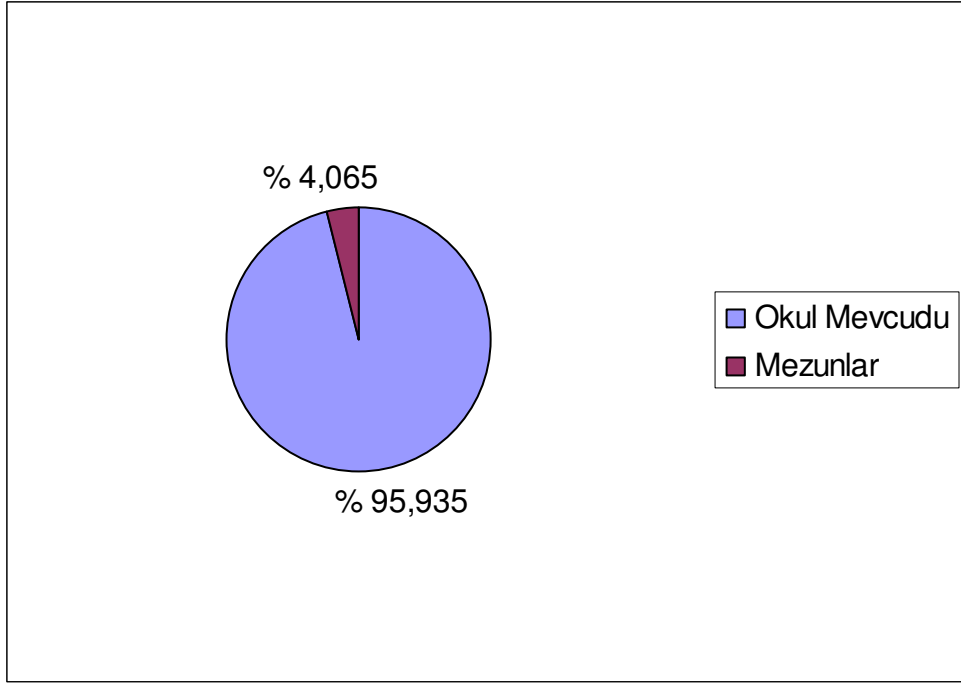
Tablo 76. Okul Nehârî Hâlde İken Yıllara Göre Mezun Sayıları

Ders Yılı	Mezun Sayısı
1919-1920	5
1920-1921	5
1921-1922	4
1922-1923	6

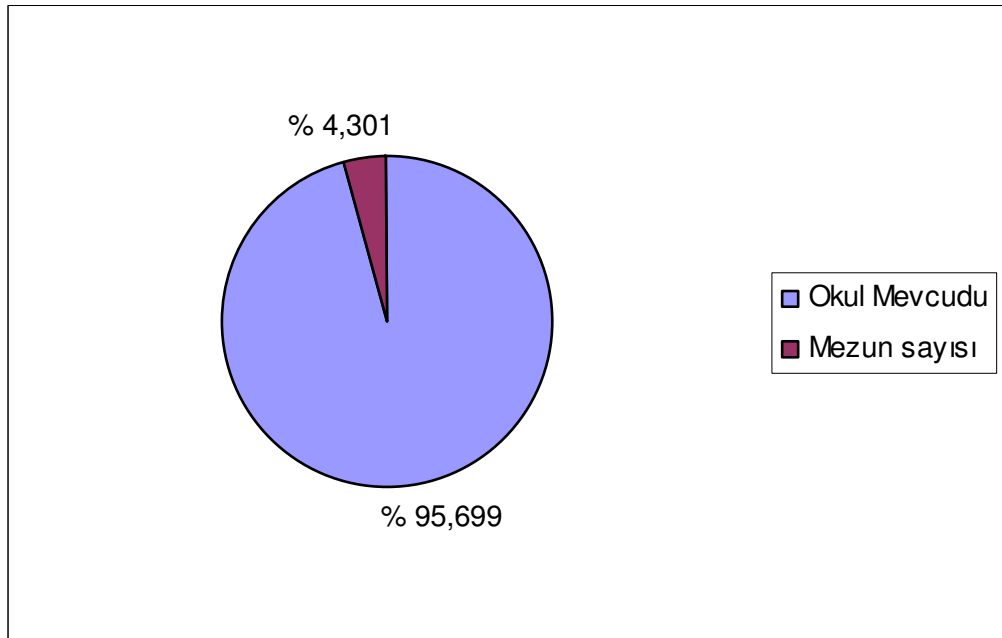

Grafik 7. 1919-1920 Yılında Mezunların Oranı

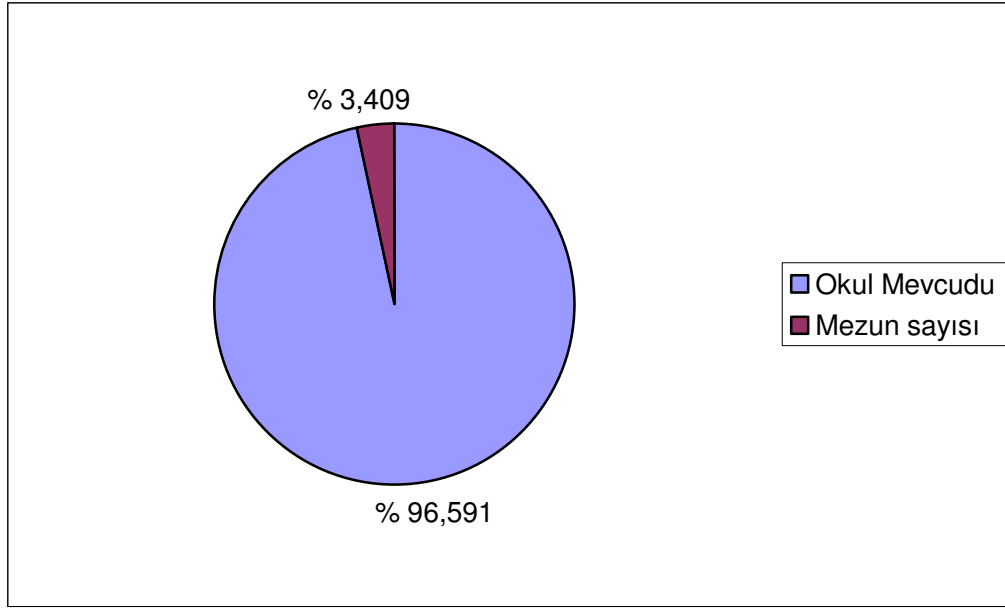

Grafik 8. 1920-1921 Yılında Mezunların Oranı

Grafik 9. 1921-1922 Yılında Mezunların Oranı

Grafik 10. 1922-1923 Yılında Mezunların Oranı

Tabloyu ve grafikleri incelediğimizde, birbirine çok yakın sayıda mezun verildiği gözlenmektedir. Mezun sayısını, öğrenci mevcuduna oranladığımızda değişik ifadelerle karşılaşmaktayız. Yıllara göre, gittikçe artan bir grafik seyrederken, son yıl düşük mezun yüzdesi vardır. 1921-1922 ders yılında çok az sayıda mezun vermesine karşın diğer yıllara nispeten yüksek bir yüzde ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi olarak, zikredilen yılda öğrenci mevcudunun az olmasını söyleyebiliriz. 1922-1923 yılında ise, yüzdenin düşük olması öğrenci mevcudunun bilhassa birinci sınıftaki öğrenci sayısının fazla olmasıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ

1869 Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile ortaöğretim yapısı belirlendi ve ortaöğretim kurumlarının açılması tasarlandı. Mali sebeplerden dolayı bu okullar, uzun müddet açılmadı. II. Abdülhamit döneminde, 1883 yılında Sadrazam Sait Paşa tarafından yeni vergilendirme oluşturuldu. Yeni vergi düzenlemesinde eğitim büyük ölçüde dikkate alındı. Sait Paşa'nın yaptığı mali düzenlemeler neticesinde idâdîlerin yapım masrafları ve giderleri temin edilmeye çalışıldı. Bu doğrultuda, vilâyetlerde idâdîler açılmasına başlandı.

Karesi İdâdîsi, 23 Şubat 1886 yılında Balıkesir'de nehârî olarak açıldı. Rodos İdâdîsi'nden sonra açılan bu idâdî, tesis edilen ilk nehârî idâdîlerdendir. Genel itibariyle, tüm idâdîlere baktığımızda Karesi İdâdîsi'nin, ilk önce açılan altı idâdîden birisi olduğunu görmekteyiz. Bu okul, hem leylî hem de nehârî idâdîler içerisinde ilk kurulan idâdîler arasında yer almaktadır. Öğrenim süresi beş yıl; öğrenim şekli, nehârî yani gündüzlüydü. İlk açıldığında binası yeterli gelirken sonraki yıllarda öğrenci sayısının artması ve yangın gibi fizikî nedenlerden ötürü sürekli yer değiştirmek zorunda kalmıştır.

İdâdî, 1896 yılında kendisi için yapılan binaya taşınca konar-göçer halden kurtarıldı. 1897 yılında meydana gelen şiddetli deprem münasebetiyle idâdî binası hasar gördü. Tamir edilmesi icap ettiğinden başka bir binaya taşınsa da 1902 yılında tamirin tamamlanmasıyla asli binasına geri gelmiştir. Bundan sonra, Karesi İdâdîsi adı altında hep bu binada öğrenim verdi. Ders programlarını incelediğimizde, o dönemdeki derslerin günümüz müfredâtının oluşmasına kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz.

Balkan Savaşı sonrasında, toprakların elden çıkmasıyla oralarda bulunan okulların durumu tartışıldı. Bahsedilen okulların müsait olan vilâyetlere nakledilmesi düşünüldü.

Bu düşünceler nihayetinde, Selanik Sultânîsi'nin, idâdî binası uygun olan Balıkesir'e alınmasına karar verildi. Buna karşılık, Karesi İdâdîsi, 1913 yılı Nisan ayındaki genel sınavlardan sonra Edremit'e taşındı. Karesi İdâdîsi, zikredilen isim altında, 28 yılı aşkın süre eğitim-öğretim hayatına hizmette bulundu.

Selanik Sultânîsi'nin binası müsait olan Balıkesir'de tesis edilmesi, 1912 yılı sonlarında düşünülmüştü; fakat bu yerde Karesi İdâdîsi'nin halen öğrenim veriyor olması ve genel sınavların beklenmesiyle okulun tamamen taşınması 1913 yılı Nisan ayı sonrasına kalmıştır. Karesi İdâdîsi'nin genel sınavlardan sonra Edremit'e nakledilmesiyle Selanik Sultânîsi'nin öğrencileri, idarecileri, öğretmenleri ve tüm personeli Balıkesir'e getirildi. Böylelikle, Karesi Sultânîsi hem resmen hem de fiilen kurulmuş oldu.

Karesi Sultânîsi, 1912-1913 eğitim-öğretim yılından itibaren leylî olarak hizmet vermeye başlamıştır. 1919-1920 ders yılına kadar leylî öğrenim veren sultânî, bu yıldan sonra nehârîye çevrildi. 1923 yılında *Birinci Heyet-i İlmiye*'nin kararlarıyla sultânî adının liseye dönüştürülmesine kadar sultânî adı altında hizmet verdi.

Karesi Sultânîsi, ülkenin sadece eğitimine katkıda bulunmakla kalmamış, ülke savunmasına da yarar sağlamıştır. Kurulan izcilik oymağıyla gençler, hayatın zorluklarına ve savaşa hazırlandılar. Okulun birçok öğrencisi, Çanakkale Savaşı'nda şehit oldu. 10 yıldan fazla sultânî adıyla öğrenim veren okul, milletine faydalı olabilecek ve vatan sevgisiyle dolu şahsiyetler yetiştirdi.

Karesi İdâdîsi ve Karesi Sultânîsi ders programları, günümüz ortaöğretimine de ışık tutmaktadır. O yıllardaki müfredât, çeşitli düzenlemeler doğrultusunda günümüze kadar gelmiştir. Bugün okutulan çoğu dersin o yıllarda da okutulduğu görülmektedir. Bu kurumları ve ders programlarını ortaöğretimin ilk kurumlarından olması sebebiyle günümüz ortaöğretiminin kaynağı olarak göstermemiz mümkündür.

ÖNERİLER

Türk eğitim tarihi ile ilgili bugüne kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan çalışmamızla alakalı olanları kaynak taraması bölümünde sunduk. Yapılan çalışmaların çoğunun genel olması ve bağımsız konuların azlığı genel kanılara itmektedir. Hal böyle olunca, Türk eğitim tarihi hakkında yapılan çalışmaların detaylı olarak tahlil edilmesini kısıtlamıştır, diyebiliriz. Özellikle, ortaöğretim konusunda münferit ve müstakil konuların az olduğu görülmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmanın araştırmacıları teşvik edeceğini umarak genel konulardan ziyade özel ve ayrı mevzuların irdelenmesini önermekteyiz.

Balıkesir’de açılan Karesi İdâdîsi ve Sultânîsi gibi müstakil bir okulun eğitim ve öğretim durumu irdelenerek bir nebze de olsa Türk eğitim tarihine katkı sağlanacağı aşikârdır. Üzerinde çalıştığımız konunun günümüze uzantısı devam etmektedir. Bir başka araştırmacının da ihtivası kapsam alanımızda olmayan Balıkesir Lisesi konusunu ele almasını tavsiye etmekteyiz. Böylelikle, Balıkesir’de ilk kez ortaöğretimin sistematik olarak başlaması ile günümüz ortaöğretimi arasında tamamlayıcı bir çalışma olacağı düşünülmektedir.

Ülkenin içinde bulunduğu durum nedeniyle sultânîlerde kurulan izci oymakları, öğrencileri hem zorlu yaşam şartlarına hem de olası savaşa hazırlamıştır. Bu bağlamda, günümüzdeki tüm ortaöğretim kurumlarında bir izci oymağı kurulmasının yararlı olacağı kanaatindeyiz.

Günümüzün eğitim-öğretim durumlarında yeni düzenlemelere ihtiyaç olduğu, eğitimdeki nicel ve nitel sonuçların bu gereksinimi zorunlu kıldığı muhakkaktır. Eğitim, gelişen ve değişen dünya şartlarında kendini daima yenilemek zorundadır. Yapılacak olan yeni düzenlemelerin de, geçmişteki eğitim hayatının çok iyi tahlil edilerek ve tarihi süreç içerisinde kurulan kurumlar dikkate alınarak uygulama yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Eğitim yöneticilerinin yapacakları çalışmalarda, araştırma konularının dikkate alınması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

BOA.Y.PRK.ASK.136/32.

Balıkesir Lisesi Arşivi.

Balıkesir Liseliler Derneği Arşivi.

Resmi Yayınlar

Maârif-i Umûmîye Nezâreti, *Maârif Nezâreti İdaresinde Bulunan Mekâtib-i İptidâî, Rüşdiye, İdâdîye, Aliye ile Mekâtib-i Hususiye ve Ecnebîyenin ve Dersaadet'te Tahriri-i İcra Kılınan ve Taşrada Mevcut Bulunan Kütüphanenin İstatistiği (1311-1312 Sene-i Dersiyeye-i Maliyesine Mahsustur)*, Matbaa-i Amire, İstanbul, 1318, s.25-27.

-----, *Salnâme-i Nezâreti Maârif-i Umûmîye H.1316, 1317, 1318, 1319.*

-----, *Vilâyât-i Şâhânedede Bulunan Leylî ve Nehârî Mekâtib-i İdâdîyeye Mahsus Olarak Maârif Nezâretince Tadilen Kaleme Alınan Ders Programları*, Âlem Matbaası, İstanbul, 1310.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, C.II (K-Z).

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Karesi İdâdî-Sultânî-Lisesine Mahsus Salnâme*, Dilek Matbaası, Balıkesir, 1339-1342.

Kitaplar, Makaleler, Gazeteler ve İnternet Kaynakları

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 2001'e)*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001.

-----, *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*, Doğan Basımevi, Ankara, 1978.

-----, *Tanzimat Döneminde Eğitim Biliminde ve Öğretim Yöntemlerinde Gelişmeler*, (Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'ndan ayrı basım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994.

-----, "Türkiye'de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 15.

-----, "Darülmualimin'in İlk Nizamnamesi (1851) Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa", *Milli Eğitim Dergisi*, S. 95, Mart 1990.

-----, "Atatürk'te Namık Kemal'in Etkisi ve Abdülhamit Döneminde Yasak Kitaplara İlişkin İki Belge", *Belleten*, C.XLV/2, S.180, TTK. Basımevi, Ankara, 1981.

-----, "Okula Gazete Sokan Öğretmen Ali Suavi ve Günümüz Eğitiminde Benzer Girişimler", *Belleten*, C.XLII, S.167, TTK. Basımevi, Ankara, 1978.

-----, "Maârif Nâzırını Haşim Paşa İle İlgili Orijinal Bir Belge ve Bazı Eğitimsel Görüşler, Sorunlar", *Belleten*, C.XLV/2, S.179, TTK. Basımevi, Ankara, 1981.

-----, "Galatasaray Lisesinin İslahına İlişkin Ali Suavi'nin Girişimlerini Gösteren Bir Belge", *Belleten*, C.XLVI, S.181, TTK. Basımevi, Ankara, 1982.

ALAKUŞ Ali Osman, "Dünden Bugüne Görsel Sanatlar Eğitimimizin Genel Bir Görünümü", *Milli Eğitim Dergisi*, S.160, 2003. www.yayim.meb.gov.tr/yayimlar/160/alakus. (03.03.2005)

ALP, Ali Rıza, ALP, Sabahat, *Büyük Osmanlı Lügati*, Ercan Matbaası, İstanbul, 1961, C.IV (N-Z).

ATA, Bahri, ' 19. Yüzyılın Sonlarında Bolu'da Eğitim ve Bolulu Eğitimci Muallim Cevdet', Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, <http://www.egitim.aku.edu.tr/bata01.htm> (25.10.2005)

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1978.

BİLİM, Cahit Yalçın, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1348, Eskişehir, 2002.

BİNBAŞIOĞLU, Cavit, *Türkiye'de Eğitim Bilimleri Tarihi*, MEB Yayınları, Ankara, 1995.

-----, *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları*, M.E.B. Yayınları No.3222, İstanbul, 2000.

BOSSING, Nelson L., *Orta Dereceli Okullarda Öğretim* (Çev:Necmi SARI), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1953.

CEVAT, Mahmut, *Maârif-i Umûmîye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilatı ve İcraatı -XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi-* (Haz. Taceddin KAYAOĞLU), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001. (İlk baskı; Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1338)

CEVDET, Muallim, “Darümuallimin Yetmişinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle Verilen Konferans”, (Haz. Erdoğan ERÜZ), *Tedrisat Mecmuası*, 1334, Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, <http://www.egitim.aku.edu.tr/mcevdet.htm> (03.03.2005)

COLE, Luella, MORGAN, John J. B., *Çocukluk ve Gençlik Psikolojisi* (Çev. Belkıs Halim VASSAF), M.E.B. Yayınları No.3417, İstanbul, 2001.

Darüşşafaka, (1873-1953) Açılışının 80. Yıldönümü Dolayısıyla Darüşşafaka’yı Yaptıranlarla Yaşatanları Taziz İçin Mevlit Broşürü, [İstanbul], [1953].

DEMİREL, Muammer, “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüştüye Mektepleri”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.15.

DERİ, Mehmet, “Osmanlılar'da Eğitim Öğretim Faaliyetleri- 1”, www.ilkadimdergisi.com/135/kapak-mehmet.htm - 22k - (17.03.2005)

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Doğu Matbaası, Ankara, 1970.

DİLAVER, H. Hüseyin, “II.Meşrutiyet Dönemi'nde Yayınlanan Bir İstatistik Mecmuasına Göre Osmanlı Maârifi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.15.

Dil Derneği, *Türkçe Sözlük*, Kurtuluş Basımevi, Ankara, 1999, C.II (K-Z).

DOĞAN, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Rehber Yayınları, Ankara, 1990.

DOĞAN, Nuri, *İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1994.

DOĞANAY, Hayati, *Coğrafya Öğretim Yöntemleri*, Aktif Yayınevi, Erzurum, 2002.

DUMAN, Tayyip, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

-----, “Mesleki Teknik Eğitimin Gelişimi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C.15.

ERCAN, Ahmet Rahmi, *Eğitimde Biz ve Çocuklarımız*, M.E.B. Yayınları No.3226, İstanbul, 2000.

EREN, Muharrem, *Mutasarrıf Ömer Ali Bey*, Zağanos Kültür Ve Eğitim Vakfı, İstanbul, 1993, s.34-38.

ERGİN, Osman, *Türk Maârif Tarihi*, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, C.I-II.

ERGÜN, Mustafa, *II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ocak Yayınları, Ankara, 1996.

-----, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.

-----, *Askerî Eğitim ve Askerî Eğitimin Batılulaşması*, Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, <http://www.egitim.aku.edu.tr/tet03.htm> (25.10.2004)

-----, *Sivil Eğitim ve Sivil Eğitimin Batılulaşması*, Türkiye Sanal Eğitim Bilimleri Kütüphanesi, s.7., <http://www.egitim.aku.edu.tr/tet04.htm> (25.10.2004)

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, AYDÜZ Salim, “Yenileşme Döneminde Osmanlı Bilim ve Eğitimi”, *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, C. 14.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Darülfünun Tarihçesine Giriş (II) -Üçüncü Teşebbüs: Darülfünun-ı Sultani”, *Belleten*, C.LVII, S.218, TTK. Basımevi, Ankara, 1993.

KANSU, Nafi Atuf, *Türkiye Maârif Tarihi-Birinci Kitap (C.I)*, [Ankara], 1930.

-----, *Türkiye Maârif Tarihi-İkinci Kitap (C. II.)*, Ankara, 1932.

Karesi Gazetesi, 5 Teşrin-i Evvel 1331 Pazartesi. (M.18 Ekim 1915)

Karesi Vilayeti Resmi Gazetesi, 31 Teşrin-i Evvel 1332 Pazartesi (M.13 Kasım 1916).

-----, 10 Temmuz 1334. (M.10 Temmuz 1918)

KOÇER, Hasan Ali, *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, TTK. Yayınları, Ankara, 1999.

KURNAZ, Şefika, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadınların Eğitimi*, <http://www.yayim.meb.gov.tr/yayimlar/143/14.htm> (28.02.2005)

KÜÇÜKEKMEKÇİ, Umut, “Bursa Işıklar Askerî Lisesi Tarihçesi ‘’, www.yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/dersler/projeler/bto102_bahar04/kucukekmekci (03.03.2005)

MUTAF, Abdülmecit, *Salnâmelerde Karesi Sancağı (1847-1922)*, Balıkesir, 1995.

ÖNTUĞ, Mustafa Murat, “Balıkesir’de Ermeni Kilisesi ve Mektep Açma Faaliyetleri’’, *17-20 Kasım 2005 Balıkesir Sempozyumu*, Balıkesir, 2005.

Peyami Sabah, 28 Şubat 1913.

SAKAOĞLU, Necdet, *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

SUNGU, İlhan, “ Galatasaray Lisesinin Kuruluşu”, *Bellekten*, C.VII, S.28, TTK. Basımevi, Ankara, 1943.

ŞİŞMAN, Adnan, “Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, İstanbul, 1996.

-----, *Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nin Kuruluşu ve İlk Yılları (1868-1871)*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1989.

-----, *Tanzimat Döneminde Fransa'ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*, TTK. Yayınları, Ankara, 2004.

-----, “Mekteb-i Osmanî (1857-1864)”, *Osmanlı Araştırmaları-The Journal of Ottoman Studies*, Ayrı basım, İstanbul, 1986.

Tercüman-ı Hakikat, 7 Mart 1913.

TURAN, Kemal, *Mesleki Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Mehmet Rüştü Uzel*, MEB Yayınları No:2483, İstanbul, 1992.

TUTSAK, Sadiye, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, No:374, Ankara, 2002.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, C.II (K-Z).

UBICINI, M. A., *Osmanlı'da Modernleşme Sancısı* (Çev. Cemal AYDIN), Timaş Yayınları, İstanbul, 1998. (İlk basım ve orijinal adı; Letress Sur La Turquie, Chez Guillaumin, Libraire, Rue Richlieu 14, Paris, 1851.)

UNAT, Faik Reşit, *Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1964.

-----, *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK. Basımevi, Ankara, 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Ali Suavi ve Çırağan Sarayı Vakası”, *Bellekten*, C. VIII, S.29, TTK. Basımevi, Ankara, 1944.

VAHAPOĞLU, M. Hidayet, *Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar*, M.E.B. Yayınları No.3057, İstanbul, 1997.

YAZICI, Nesimi, “Son Dönem Taşra Medreseleri Üzerine Bazı Düşünceler”, www.osmanli.org.tr/yazi.php?bolum=7&id=204 (03.03.2005)

-----, *Ocak 1898 Depremi ve Sonrası*, Ankara, 2003.

YEĞİN, Abdullah, *İslamî-İlmî-Edebî-Felsefî Yeni Lügât*, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

YÜCEL, Hasan Ali, *Türkiye'de Ortaöğretim*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938.

<http://www.balikesirliseliler.org/> (29.03.2005)

<http://www.ttk.gov.tr/takvim.asp>

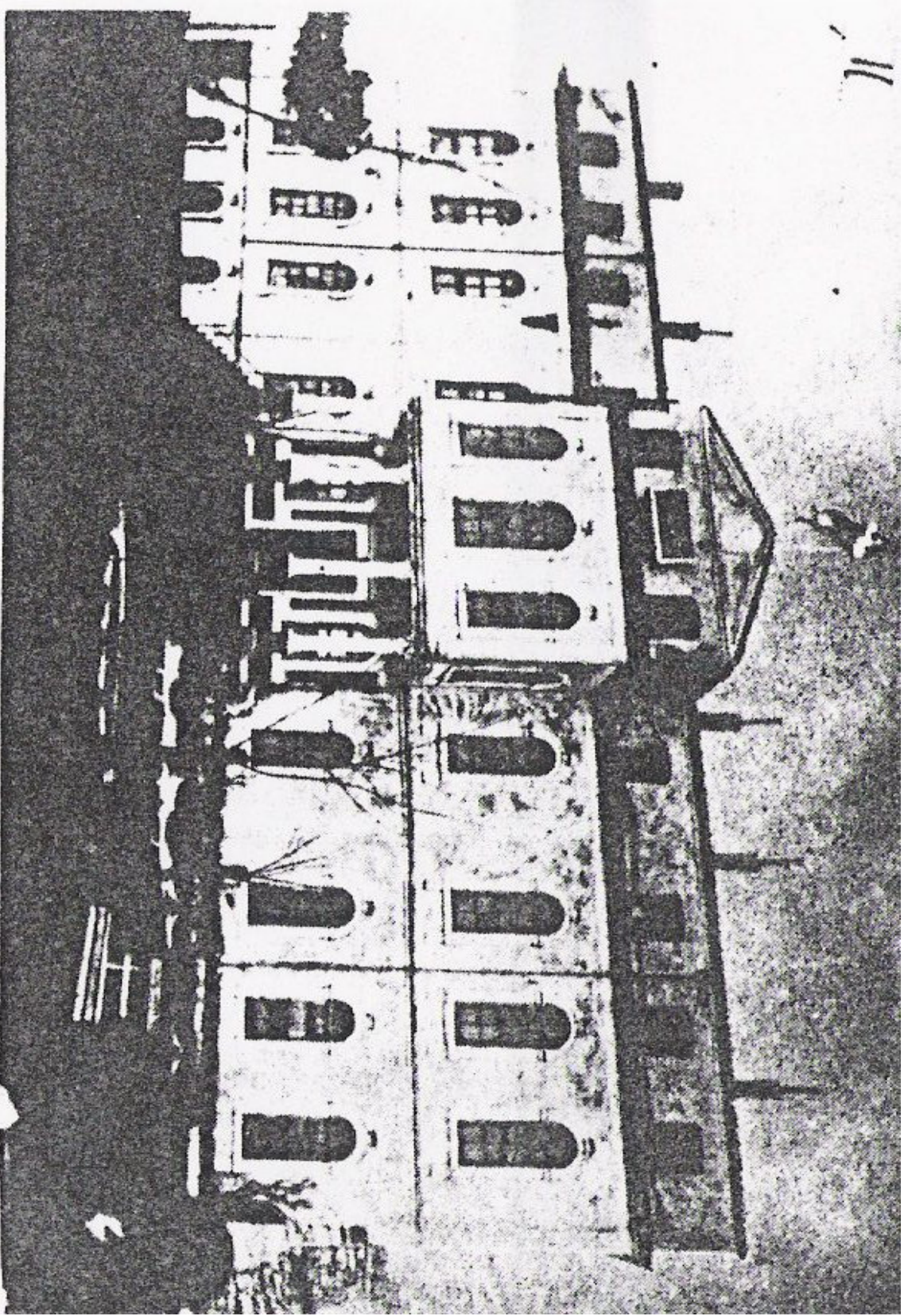
الویه مرکز لرنده بولنان نهاری اعدادی مکتبیرینک
بوکره تعدیلاً تنظیم اولنان درس جدواید

اسم درس	بریلجی سینه هفته ده	آنگریجی سینه هفته ده	اوچنجی سینه هفته ده	دردنجی سینه هفته ده	ایشنجی سینه هفته ده
علوم دینیہ	۳	۲	۲	۲	۲
عربی	۳	۳	۳	۳	۲
فارسی	۰	۲	۲	۲	۰
ترکجه	۶	۲	۳	۲	۲
فرانسزجه	۰	۰	۴	۰	۰
حساب	۲	۲	۲	۲	۰
هندسه	۰	۰	۲	۲	۳
جغرافیا	۲	۲	۲	۲	۲
تاریخ	۰	۰	۳	۲	۲
اصول دفتری	۰	۰	۰	۰	۲
معلومات فیه	۰	۰	۰	۰	۳
حسن خط	۱	۱	۱	۱	۱
رسم	۱	۱	۱	۱	۱
یکون	۱۸	۲۰	۲۰	۲۰	۲۵

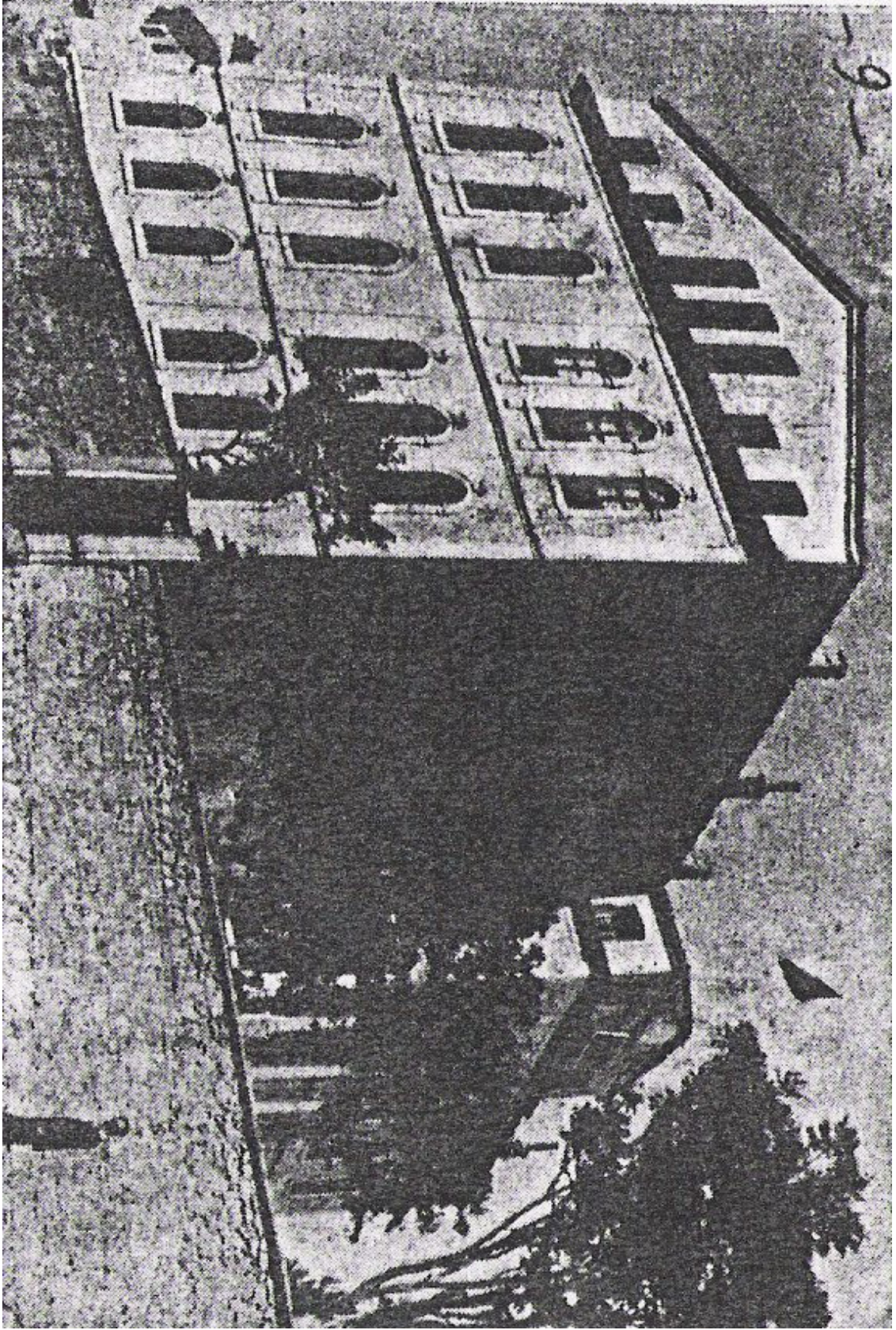
Ek 1- Liva Merkezlerindeki Neharî İdâdîlerin Ders Programı

ولایت شاهانہ کوی																
شہاری مکانی اعداد و																
تاریخ	مجموعی	۳۱۱-۳۱۲		۳۱۲-۳۱۱		۳۱۱-۳۱۲		۳۱۲-۳۱۱		۳۱۱-۳۱۲						
		تعداد	فیصد	تعداد	فیصد	تعداد	فیصد	تعداد	فیصد	تعداد	فیصد					
۱۳۰۴	۸	۶۵	۵۸	۱۳	۱	۱۲	۱۵	۴	۱۱	۲۹	۲۱	۶۴	۴	۶۰	۱	اسامی
۱۳۰۶	۹	۴۴	۴۴	۶	۳	۳	۱۳	۸	۵	۳۱	۲۱	۳۲	۳	۲۹	۱	گرمیہ
۱۳۰۴	۹	۱۰۸	۷	۱۰۱	۵	۴	۱۸	۹	۹	۳۱	۱۰	۳۲	۳	۲۹	۱	دود ایچ
۱۳۰۸	۱۰	۱۲۲	۱۴	۱۰۸	۷	۵	۱۹	۱	۱۸	۳۵	۰	۱۰۰	۱۳	۸۸	۱	کینول
۱۳۰۸	۱۰	۱۰۹	۹	۱۰۰	۵	۵	۳۸	۳	۳۵	۴۶	۰	۱۱۳	۱۲	۱۰۱	۱	فرق کینا
۱۳۰۳	۸	۷۲	۹	۶۳	۲۲	۱۳	۵۲	۹	۴۳	۷۸	۱۹	۵۹	۶۸	۹۹	۱	تکفیر خانہ
۱۳۰۴	۹	۸۵	۲	۸۳	۳	۳	۱۵	۲	۱۳	۳۱	۲	۷۲	۲	۷۰	۱	سیروز
۱۳۱۰	۶	۹۶	۱۰	۸۶	۰	۰	۶	۲	۴	۲۹	۸	۷۳	۴	۶۹	۱	درابہ
۱۳۰۱	۱۰	۱۰۱	۵	۹۶	۹	۹	۳۳	۴	۲۹	۲۲	۰	۲۳	۴	۶۹	۱	چناب
۱۳۰۶	۸	۹۶	۵	۹۱	۳	۱	۲۹	۸	۲۱	۷۳	۵	۷۳	۵	۱۱۳	۱	پانک
۱۳۰۳	۸	۷۷	۵	۷۲	۲	۲	۱۱	۰	۱۱	۳۱	۵	۳۱	۵	۳۵	۱	کریم
۱۳۰۳	۸	۵۹	۷	۵۲	۸	۷	۵۶	۳	۵۳	۳۷	۳	۳۴	۸	۷۸	۱	الہیہ
۱۳۰۶	۸	۸۳	۱	۸۲	۸	۷	۲۸	۶	۲۲	۲۶	۳	۲۳	۵	۸۸	۱	سینا
۱۳۰۹	۷	۹۵	۰	۹۵	۴	۴	۲۵	۰	۲۵	۲۱	۰	۲۱	۰	۸۸	۱	آہلیہ
۱۳۰۸	۷	۱۱۳	۷	۱۰۶	۶	۵	۲۵	۲	۲۳	۳	۳۱	۱۲۲	۷	۱۱۵	۱	کون
۱۳۰۴	۸	۱۰۰	۲	۹۸	۶	۵	۲۳	۰	۲۳	۴۲	۰	۴۲	۴	۷۹	۱	سلاہ
۱۳۰۸	۷	۸۱	۳	۸۱	۷	۴	۱۸	۰	۱۸	۱۳	۰	۱۳	۳	۹۳	۱	پول
۱۳۰۸	۷	۵۳	۵	۵۸	۴	۴	۲۰	۰	۲۰	۲۷	۲	۲۷	۳	۷۷	۱	کینری
۱۲۷۱-۱۳۰۲	۱۱۸	۲۳	۹۵	۴۶۴	۶۱	۴۰۳	۶۵۸	۸۴	۵۷۴	۱۰۴۳	۱۰۰	۱۴۲۶	۷۸	۱	۱	کون

Ek 2- Karesi İdâfisi'nin Kuruluş Yılı ve 1895-1896 Ders Yılı İstatistiğini Gösteren Çizelge

Ek 3- Karesi İdâdîsi ve Karesi Sultânîsi Olarak Hizmet Veren Binanın Eski Bir Görüntüsü

Ek 4- Karesi İdâdîsi ve Karesi Sultânîsi Olarak Hizmet Veren Binanın Yandan Görüntüsü

Ek 5- Karesi İdâdîsi Binasının Tamirinden Sonra Asılan Kitabe

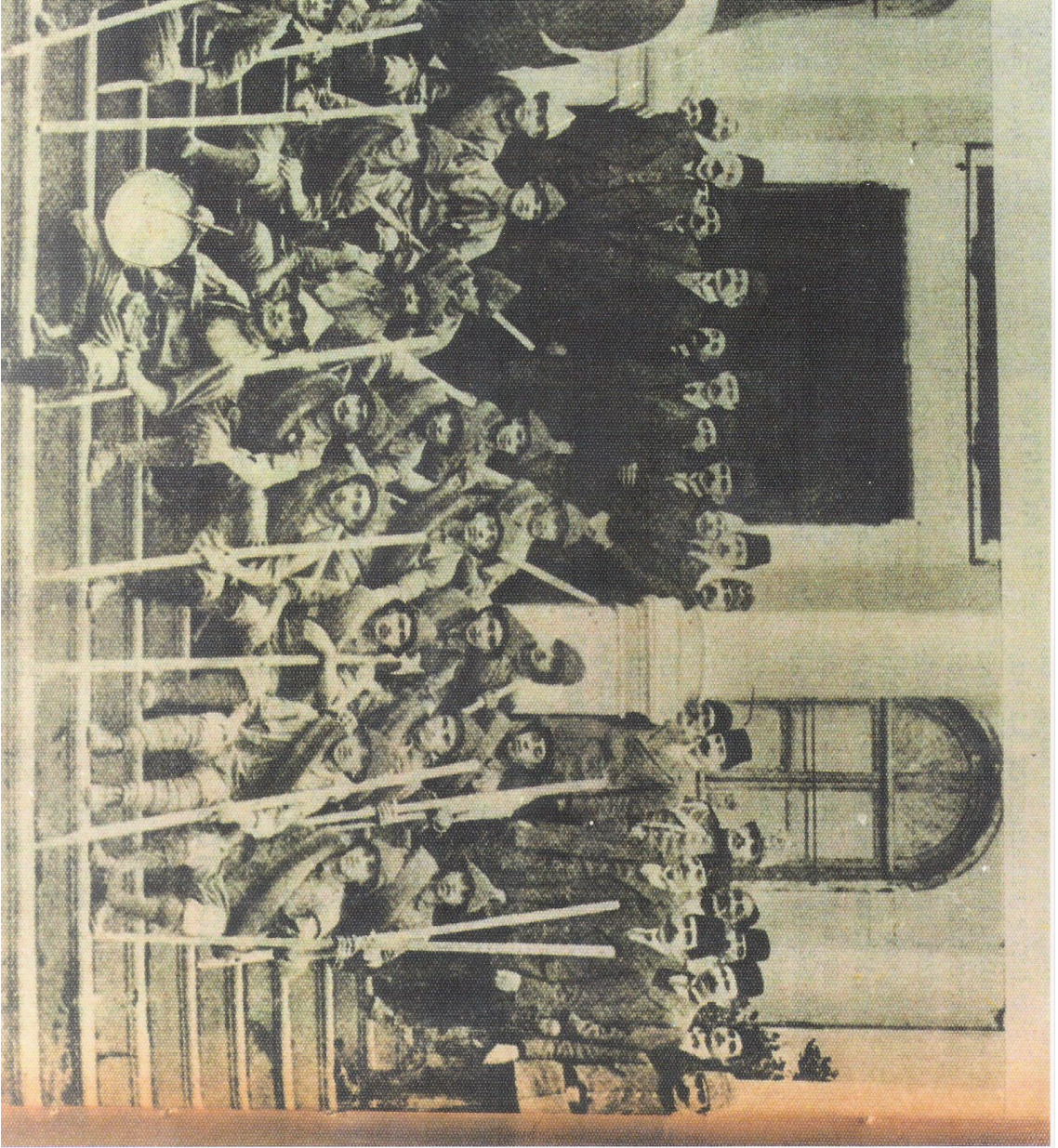

— طلبه به مهارت —
 — اعلیٰان، مکتبند، و برین مسامحه، از حاصل نیندن
 مناسبت مقدار نیک عدل کردن مهاجر
 و آنچه سز طلبه نیک ضروری، عصر اول نیک
 هر یفته مدار اولاق اوزوز، توزایع و اعطاس
 مقام عالی بنصرتیجه مناسب کورولش اولدور.
 غندن نو بدیونی، معرفتیه طلبه موسی الیم حدن
 او توز آلتیننه (۱۹۳۰) غرضی و بر طشدر .

Ek 6- Savaşa Giden Fakir Öğrencilere Yapılacak Para Yardımını Bildiren Karesi Gazetesi Haberi

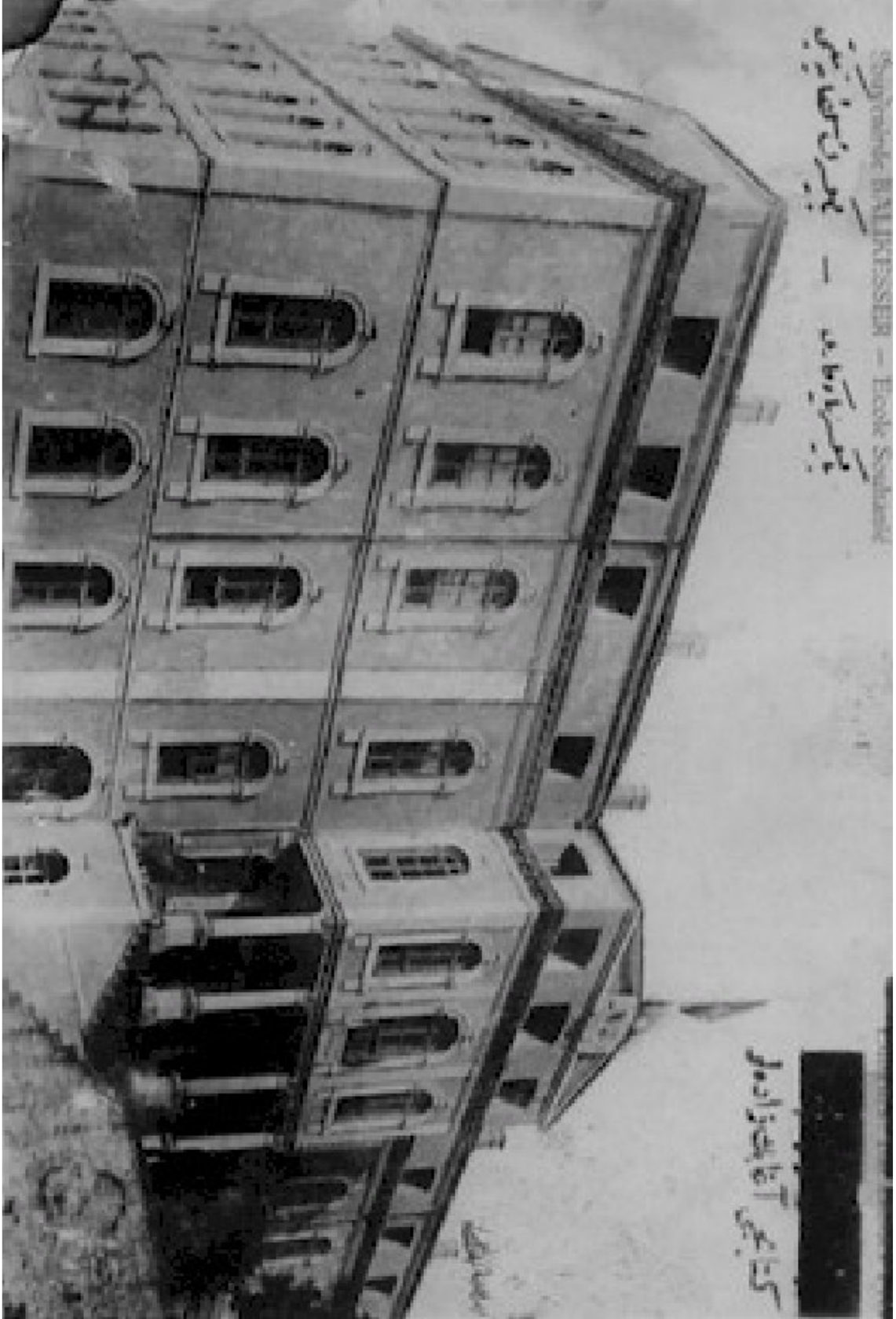
Ek 7- Karesi İdâdîsi Öğrencileri ve Öğretmenleri

Ek 8- Çanakkale Savaşına Giden Karesi Sultânîsi İzci Bölüğü

Ek 9- Karesi İdâdîsi Müdürlüğü'nde Yapan Karesi Maarif Müdürlerinden Sabri Sözen Bey

Ek 10- Karesi İdadisi ve Karesi Sultanisi Olarak Hizmet Veren Binanın Önden Eski Görüntüsü

Ek 11- Karesi Sultânîsi Olarak Hizmet Veren Binanın Lise Halindeki Görüntüsü

Ek 12- Karesi İdadisi ve Karesi Sultanisi Olarak Hizmet Veren Binanın Günümüzdeki Görüntüsü